

KOMMUNISTA KÖNYVTÁRPOLITIKA

ÍRTA:

GULYÁS PÁL

A SZENT ISTVÁN. AKADÉMIA

R. TAGJA

KIADJA:

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

BUDAPEST, 1921.

I.

Az az idegen rémuralom, mely egy veszett háború nyomorúságai között s az ú. n. népköztársaság nemzetietlen és züllesztő politikájának természetes folyományaképp 1919 március 21-én «Magyar Tanácsköztársaság» cégjelzéssel s a «világ proletárjai egyesüljetek» hazug jelszavával megcsonkított hazánk külső ellenségtől meg nem szállott területén megalakult, egyéb kulturális intézményeink során könyvtárainkra is rátette vörösre mázolt kezét.¹

A volt tanácsköztársaság könyvtárügyi politikájának irányítását a szocialista és radikális elemek uralmát évek óta céltudatosan előkészítő budapesti Városi Könyvtár vezetőembereinek kezébe tette le. E ténnyel teljes beigazolást nyert azon könyvtári szakemberek és könyvtári olvasók véleménye, akik évek óta látták a Városi Könyvtár állam- és társadalomellenes üzelmeit s ez ellen fölemelték szavukat. Mint közismert, maga a rendőrség is állandó megfigyelés alatt tartotta már az 1917. év folyamán a könyvtár vezetőségét, melyet tudvalevőleg az 1918. év nyarán államellenes propaganda miatt föl is jelentettek. A följelentés alkalmával a vádakat a *Világ* c. szabadkőmíves napilap szept. 8. és 15. számában a könyvtár «egy olvasója», majd dr. SUPKA Géza fölháborodással utasították vissza. Az első cikk a följelentés élet főleg azzal próbálja elvenni, hogy a «Múzeumok és Könyvtárak

¹ E tanulmány főforrása a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára, melyet a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium megbízásából e sorok írója vizsgálta át. Az irattárból merített adatokat a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsától, a M. N. Múzeum könyvtárától és az Egyetemi könyvtártól nyert adatokkal, valamint az egykorú cikkekből nyert információkkal egészítettem ki.

Országos Főfelügyelőségének és Tanácsának hivatalos közlönnyében «MIHALIK József szerkesztő és főfelügyelő a legnagyobb dicséret hangján ismerteti a fővárosi könyvtár működését» s ugyancsak MIHALIK József véleményébe takarózik dr. SUPKA Géza is említett cikkében, mint amely szerint a magyar közművelődés elsőrendű és legjelentősebb központi tényezője: a Fővárosi Könyvtár. MIHALIK Józsefnek ez a dolgozata a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1917. évfolyama utolsó füzetében, a könyvtár legnagyobb szorongattatása idején jelent meg s SZABÓ Ervin fölismerve e segítség megtévesztő értékét, akkor azonnal intézkedett, hogy a füzet könyvtára számára tíz példányban megvásároltassék s porhintés gyanánt kellőkép terjesztessék. A diktatúra kitörése után nem volt már többé szükség erre a fügefalevéltre. A diktátorok egyik legelső ténykedése volt néhai SZABÓ Ervin anyjának az akkor megállapított legmagasabb fizetést kegydíj alakjában megszavazni s a Városi Könyvtárt róla, mint e romboló szellem egyik megteremtőjéről elnevezni. Maga DIENES László pedig a *Vörös Újság* május 4. számába írt *Kommunista Könyvtárpolitika* c. cikkében hivatkozva jelenti ki: «Nem véletlen és nem személyes hajsza az, amiben évek hosszú sora óta részesült legmodernebb könyvtárunk, a Szabó Ervin könyvtár, melyet nemcsak nagynevű alapítója miatt tartott a burzsoázia s pedig joggal az eljövendő forradalom melegágyának».

Ily előzmények után érthető, hogy LUKÁCS György h. népbiztos első könyvtárügyi rendelete, mely március 29-én kelt 70831/9. sz. alatt, nem valamely állami könyvtárt, vagy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, hanem a Városi Könyvtárt jelölte ki oly központi szerv gyanánt, ahol «a köztulajdonba vett egyesületek helyiségeiben, palotákban, továbbá szakegyesületi és más célokra rekvirált helyiségekben talált könyvgyűjtemények azonnal bejelentendők» s ahová egy április 2-án kelt rendelet szerint a vidéki munkástanácsok is fordulni tartoztak minden könyvtári kérdésben. Ezt kiegészítőleg LUKÁCS h. 'népbiztos március 31-én 70.982/III. B. sz. a. kelt rendeletével «a forradalmi kormányzótanács határozatából» meg-

bízást adott «dr. DIENES László elvtárs vezetésével KÖHALMI Béla és dr. WALDBAUER Ilona elvtársaknak a budapesti és vidéki magánosok és különböző jogi személyek tulajdonában lévő felajánlott, veszélyben levő, vagy a köz számára nélkülözhetetlen könyvtárak zár alá vételére, illetőleg azoknak, vagy egyes darbjainak elszállítására.» A szóbanforgó három megbízott közül a két első a budapesti Városi Könyvtárnak a forradalom szempontjából legexponáltabb tisztviselői közé tartozott, míg a harmadik a budapesti egyetemi könyvtár tisztviselője volt s legfőbb kvalifikációja ily vezető állásra társadalmi összeköttetéseiben állott. Dr. WALDBAUER Ilonának úgy látszik már kezdettől fogva nem szántak valami nagyobb vezető szerepet, amint ezt LUKÁCS-nak március 30-án 70.638/III. B. sz. a. kiadott két rendelete is tanúsítja, melyekkel csakis DIENES Lászlót és KÖHALMI Bélát nevezte ki a könyvtári ügyek megbízottjává, illetve helyettes megbízottjává s megbízta őket a Könyvtárügyi Tanács megszervezésével. Dr. WALDBAUER Ilona képességeivel a könyvtárügyi politikai megbízottak hamarosan tisztába jöhettek s már április 17-én, amikor egybeállították a tervezett Könyvtárügyi Tanács tagjainak névsorát, még csak arra sem érdemesítették, hogy fölvegyék annak «dolgozó szakmunkás» testületébe. Dr. WALDBAUER Ilona azonban úgy látszik nem tudott, vagy nem akart tudni elejtetéséről, állandóan igen öntudatosan lépett fel – egy a könyvtárügyi politikai megbízottaknál 445/19. sz. a. iktatott levélben, pl. az Emmer-exlibrisz megtervezésével megbízott művész panaszkodik egy «szemüveges elvtársnő ellen», aki «oly sértő modort tanúsított, hogy igazán csodálkoztam» – s végre is az egyetemi könyvtár vezetősége május 10-én 487/9. sz. a. kénytelen volt kérni DIENES-től «ANTAL-né (v. i. WALDBAUER Ilona) hatáskörének precíz megállapítását.» DIENES ez átiratra május 12-én Kpm. 124/9. sz. a. adott válaszában azután határozottan megállapítja, hogy WALDBAUER Ilona megbízatása csak a veszélyeztetett magánkönyvtárak szocializálására terjedt ki, de ezekben az ügyekben sem intézkedhetik DIENES nélkül s hogy az egyetemi könyvtár teendői alól egyelőre felmentette és az egyetemi ifjúsági otthonok könyv-

tárainak szervezésével bízta meg, de siet hozzátenni, hogy «úgy ebben az ügyben, mint minden más ügyben csak rajtam keresztül intézkedhetik.» A végső akkord ebben az ügyben a közoktatásügyi népbiztosság május 21-én 94.859/9. sz. a. kelt rendelete, mellyel feloszlátja a könyvtárak szocializálására felhatalmazott bizottságot, mivel a könyvtárügyekre nézve a 22. K. N. rendelettel intézkedett. Az előadottakból tehát kiderül, hogy a kommunista könyvtárügyi politika legfőbb irányításának kétes dicsőségében csakis dr. DIENES László és KÖHALMI Béla osztozkodtak.

Miként az idézett 70.638/9. sz. K. N. iratból kitetszik, DIENES és KÖHALMI legelső teendője egy Könyvtárügyi Tanács megszervezése lett volna. A könyvtárügyi politikai megbízottak iratárában van egy, iktatókönyvük tanúsága szerint április 17-én elkészült tervezet, mely felsorolja azokat, akik a könyvtárügyi politikai megbízottak véleménye szerint a tervezett Országos Könyvtárügyi Tanácsnak lettek volna tagjai. Ezek I. a közoktatásügyi népbiztosság részéről hivatalból: 1. ANTAL Márk. 2. BARTOS Erzsébet. 3. HAJTAI Ferenc. 4. FOGARASI Béla. 5. KÁRMÁN Tódor. 6. SZABADOS Sándor. 7. BALÁZS Béla. 8. GÖNCZI Jenő. 9. FÖRSTER Tivadar. 10. KÁLMÁN József. 11. VARJAS Sándor. 12. BRESZTOVSZKY Ede. 13. POGÁNY Kálmán. II. A Tanács dolgozó szakmunkás testületéből, a) Budapestről: 1. BRANDSTEIN Illés. 2. BRAUN Róbert. 3. DIENES László. 4. IÓTVVÁRI Jenő. 5. JASCHIK Almos. 6. KÖHALMI Béla. 7. MIHALIK József. 8. PINTÉR Jenő. 9. PIKLER Blanka. 10. TRÓCSÁNYI Zoltán. 11. VÁRADI Irma és 12. jegyző: SZIGETI Gabriella, b) Vidékről: –. III. Meghívottak: 1. BEKE Manó. 2. BENEDEK Marcell. 3. KIRÁLY György. 4. KREMMER Dezső. 5. NÓGRÁDI László. 6. PETRIK Géza. 7. RADOS Gusztáv. 1

¹ A névsorban a legnagyobb meglepetésemre találkoztam a PINTÉR Jenő névvel, aki egyébiránt semmi féle vonatkozásban sem szerepel a megbízottak iratárában, ami csak természetes is, mert hiszen köztudomású, hogy PINTÉR Jenő kezdettől a leghatározottabban állást foglalt az új világrenddel nemben. Utána járva e dolognak, kiderült, hogy PINTÉR Jenőt ép úgy megkérdezése és tudta nélkül vették föl ebbe a listába, ahogyan teszem azt GÁRDONYI Gézát megtették az írói direktorium tagjává.

Miként a jegyzékből kiderül, a könyvtárügy régi, kipróbált állam képviselői közül, a SZABÓ Ervint dicsőítő MIHALIK József kivételével, egyetlenegy sem méltattak a könyvtárügyi megbízottak arra, hogy a kommunista könyvtárpolitikában irányító szerepet játszanak. Ez a körülmény azok államhűségét és helyes könyvtárpolitikáját, akik a Tanácsköztársaság megalakulásáig Magyarország könyvtárügyének állami fejlesztésében vagy irányításában több-kevesebb részt vehettek, oly kedvező színben tünteti fel, aminőre kulturális életünk egyéb ágaiban aligha van még egy példa.

Nem sokkal e sokatmondó lista egybeállítását követően, április 28-án adatott ki a K. N. 22. számú rendelete, mely az Országos Könyvtárügyi Tanács és ennek segédszerve gyanánt az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet felállításáról intézkedik s egyidejűleg megszünteti az új intézmények ügykörével csak részben azonos ügykörű Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét. Egyúttal elrendeli, hogy a Főfelügyelőség köteles hivatali helyiségeit, felszereléseit és személyzetét az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet rendelkezésére bocsátani.

A Tanácsköztársaság ügykezelésére jellemző, hogy e rendelkezés megjelenése pillanatában sem az Országos Könyvtárügyi Tanács, sem az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet nemcsak hogy nem volt megalakítva, hanem még szervezeti szabályzatuk sem állott készen. A könyvtárügyi politikai megbízottak irattárában van ugyan egy tervezet, mely az Országos Könyvtárügyi Tanács szervezetére vonatkozik, de ezt csupán május 21-én iktatták 286/19. sz. a. és soha sem került megvalósításra. E terv szerint a Tanács feladata lett volna az ország könyvtárügyét egységes irányelvek szerint vezetni. Hatásköre kiterjedt volna minden köztulajdonba vett tudományos és közművelődési könyvtárra, amennyiben az a hivatali kézikönyvtár kereteit meghaladja s oly fokú rendelkezési joggal bírt volna mind e könyvtárak felett, hogy a Tanácsköztársaság területén működő egyetlen könyvtár se vonhassa ki magát az egységes

vezetés alól. A Tanács hatáskörének esetleges megszorítását egyes könyvtárakra nézve az illetékes népbiztossággal egyetértésben a közoktatásügyi népbiztosság mondta volna ki. A Tanács tagjai lettek volna ideiglenesen: 1. hivatalból a közoktatásügyi népbiztosság könyvtári osztályának és a könyvtárüggyel kapcsolatos egyéb osztályainak vezetői, illetve előadói; 2. az orsz. szovjet művelődési osztályának kiküldöttei; 3. a Szakszervezeti Tanács kiküldöttei; 4. a diktatúra alatt a közoktatásügyi népbiztos által kinevezett, később a könyvtárosok szakszervezete által delegált könyvtárosok; 5. az Országos Könyvtermelési Tanács kiküldötte. Az elnököt és a két alelnököt a tagok maguk közül választották volna, míg az előadót, helyettes előadót és jegyzőt, akik egyúttal az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal vezetői, illetve munkása, a diktatúra alatt a közoktatásügyi népbiztosság nevezte volna ki, míg később a Tanács választotta volna a könyvtárosok szakszervezete által jelöltek közül. E Tanács alá lett volna vetve, mint annak szerve, az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal, amelynek «hatásköre terjedelem és rendelkezési jog tekintetében egyforma (!) a Tanács hatáskörével, melynek végrehajtó szerve.» A tervezet végül főlemlíti annak a lehetőségét, hogy szükség esetén minden megyei székhelyen egy Megyei Könyvtárügyi Tanács és ezzel kapcsolatban egy Megyei Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal létesíttessék az Országos Tanács és Hivatal normájára és annak irányítása alatt, de hozzát teszi, hogy «egyelőre a könyvtárügy kezdetleges állapota miatt életbeléptetésük felesleges» s elegendő, ha e feladatok a Megyei Tanácsok közművelődési osztályainak teendői közé soroztatnak. Egy kpm. 829/9. szám alatt iktatott, úgylátszik július 26-án folytatott telefonbeszélgetésből kiderül, hogy a kormányzótanácsi biztos feladata lett volna, hogy a kerületi (megyei), járási és városi tanácsok közművelődési osztályának keretében alakítandó könyvtárügyi szakosztály megalakításáról gondoskodják és ennek tevékenységét a központi utasítások végrehajtásánál ellenőrizze.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács e szabályzat-tervezete az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Hivatal szervezetére

is kiterjeszkedik s több pontban eltér attól a szervezeti szabálytól, melyet a közoktatásügyi népbiztosság életének utolsó napjaiban, július 30-án 65. K. N. sz. rendeletével Intézet címén életbe léptetett. Itt már szó sincs arról az Országos Könyvtárügyi Tanácsról, melynek megszervezésére DIENES és KÖHALMI eredetileg megbízást kapott, valószínűleg, mivel belátták, hogy a Tanácsköztársaság uralma csakis diktatórikus alapon tartható fenn, ha ugyan egyáltalán fenntartható s még azt a szerény kritikát sem képes elviselni, melyet egy a saját legmeghittebb emberei közül alakítandó tanácsadó testület gyakorolt volna.

E rendelet szerint az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet feladata az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetése, valamint felügyelete lett volna. Hatásköre kiterjedt volna a köztulajdonba vett és a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe utalt tudományos és' közművelődési könyvtárak dologi és személyi ügyeinek intézésére. Az intézet egységes terv alapján szervezte volna az egész ország könyvtárügyét. A szervezés lényege: «i meglévő könyvtárak észszerű átszervezése és továbbfejlesztése, új könyvtárak alapítása, feleslegesek megszüntetése». További feladatai lettek volna a könyvtárügyi "szervezet és munka észszerűvé és egységessé tétele, a tudományos kutatás könyvtári segédeszközei, bibliográfiák stb. egységes irányelvek szerint való vezetése, a könyvtárosképzés s a könyvtári ismeretek fejlesztése és terjesztése. Az intézet e sokágú feladata teljesítésére 7 osztályra tagozódott volna, melyek közül a könyvtárügyi és bibliográfiai főosztályok ismét 4-4 alosztályra szakadtak volna. Ez osztályok: A) Központi Iroda. – B) Könyvtárügyi Főosztály (a következő négy alosztállyal: 1. Tudományos szakkönyvtárak osztálya. 2. Közművelődési könyvtárak osztálya. 3. Közkönyvtárak könyvgyűjtő és elosztótelepe. 4. Könyvtártechnikai osztály.) – C) Bibliográfiai Főosztály (a következő négy alosztállyal: 1. Magyarország bibliográfiája. 2. Szakbibliográfiák osztálya. 3. Magyar könyvtárak központi katalógusa és központi felvilágosító irodája. 4. Könyvtárakat katalóguscédulával központilag ellátó iroda.) – D) Könyv-

tárosképző Főiskola. – E) Könyvtárkísérleti állomás. – F) Könyvtárügyi és Bibliográfiai Szakkönyvtár. – G) Könyvtárügyi és Bibliográfiai Kiadványok Osztálya.

Igen érdekes a megbízottaknak kpm. 818/9. sz. július 31-éről, tehát az Intézet életbeléptetésével szinte egyidejűleg kelt tervezete az Intézet személyzetének kinevezéséről. Eszerint a Vidéki Közművelődési Könyvtárak központi *felelős* vezetőjévé MIHALIK József, a Tudományos Könyvtárügyi Osztály vezetőjévé ENYVVARI Jenő, a Könyvtártechnikai Osztály vezetőjévé pedig VÖRÖSVÁRY Ferenc lett volna kinevezve, akik mindhárman már eddig is tevékeny részt vettek az intézet megalakulását megelőző időben a tanácsköztársaság DIENES és KÖHALMI által irányított könyvtárpolitikájának a végrehajtásában. Az intézet könyvtári szakmunkásaivá lettek volna SZIGETI Gabriella, KOVÁCS Ödön, KENESSEY Sándor, DIENES Barna, SZABÓ Lőrinc, akik a könyvtárügyi megbízottak hivatalához május 15., illetve június 1. és június 15. napján ily minőségben már kinevezettek, továbbá ZIMMERMANN Károly, aki ez alkalommal lépett volna az Intézet kötelékébe. Az Intézet bibliográfiai szakmunkásaivá nevezettek volna ki PETRIK Géza és GROSZ Magda, akik április elseje, illetve július 15-ike óta voltak a könyvtárügyi megbízottak hivatalának ily minőségben kinevezett alkalmazottai és BARÁTH Paula, aki csak most lépett volna az Intézet kötelékébe. Az Intézet irodai munkásaivá lettek volna KLEIN Rózsi és FALUDI Boriska, akik e minőségben már április 1 óta kinevezettek a könyvtárügyi megbízottak hivatalához, továbbá DEUTSCH Regina, KOMLÓS Klára és ILLÉS Anna, akik eddig az iroda kebelében nem voltak kinevezve. Végül az Intézet segédmunkásaivá nevezettek volna ki CSIKY Imre és SUMÁN Magda, akik e minőségben már június 1. óta voltak a könyvtárügyi megbízottak hivatalának kinevezett alkalmazottjai.

Íme a gárda, mely DIENES László és KÖHALMI Béla vezetése alatt hivatva lett volna «az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetését, valamint felügyeletét» a Tanácsköztársaság szája ize szerint végrehajtani.

A könyvtárpolitikai megbízottak eleinte a Városi Könyvtár helyiségeiben ütték fel tanyájukat, de még április hó folyamán beköltöztek a «volt» Budapesti Kereskedelmi Testület hat szobából, előszobából és mellékhelyiségekből álló helyiségébe az Andrásy-út 12. számú ház I. emeletén, melyet a központi lakásbiztoság április 30-án kelt végzésével a helyiségekben elhelyezett összes berendezési és felszerelési tárgyakkal együtt részükre kiutalt. Ehhez járult még a «proletárdiktatúrának úgyszólván legelső napjától kezdve» ugyané ház II. emeletén a Keleti Gazdasági Központi Hivatal helyisége, «bár négy szobájával és a még használható két mellékhelyiségével ugyancsak csekélynek mondható» az ő igényeikhez képest, amint ezt DIENESnek kpm. 443/9. sz. a. június hó 18-án az Országos Lakásügyi Biztosághoz intézett felelőztetésében olvashatjuk, amelyben tiltakozik az ellen, hogy «ennek a máris igen kicsiny helyiségnek két udvari szobáját elrekvirálják». A fényes helyiségnek természetes kiegészítője a fogat: hiszen a proletárdiktatúra megbízottai csak nem járhatnak gyalog s csakugyan április 25-én Dienesék Soós termelési biztostól «egy vagy két fogat» kiutalását kérik, melyet «mar eddig is nehezen nélkülöztek». A történeti hűség kedvéért azonban meg kell említenem, hogy DIENES július 17-én kpm. 597/19. sz. a. értesíti a központi személyfuvarozási üzemet, hogy az április hó folyamán kiutalt kétfogatúra többé nem reflektál, mivel vasárnapra nem hajlandó a kocsit fizetni, mert akkor nincs hivatal s e kívánsággal arra kényszerítené az üzem a könyvtárügyi politikai megbízottakat, hogy a kocsit vasárnap is igénybe vegyék saját személyi ügyeikhez s «ez a mai rend szellemével nem egyezik». Végleges helyiségül a könyvtárügyi politikai megbízottak többszöri nézetváltoztatás után, július 23-án Kpm. 771/9. sz. a. a *Pesti Napló* Rákóczi-úti helyiségeit kérelmezték s ezt a maguk számára le is foglaltatták, de VARGA Jenő, a népgazdasági tanács elnöke, július 28-án kelt levelében értesíti a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsát, hogy e helyiségek a Háztartási és Közsükségleti Iparcikkek Hivatalának kelljenek. A Kpm. 857/9. sz. ügydarabon olvashatjuk KÖHALMI megjegyzését, mely szerint az Agrár-

bank egy emeletét kaphatnák meg helyébe, ha rögtön kéri, de megkéstek vele: augusztus 2-án az egész diktatúra összeomlott. KÖHALMI egy ideig remélte, hogy tovább is fenn tudja tartani alig megszületett intézetét, augusztus 5-én 980/9. sz. a. a miniszterhez intézett előterjesztésében még csupán a július 30-án «betegség miatt» szabadságra ment DIENES aug. 3-án kelt lemondását jelenti be, de csakhamar be kellett látnia neki is, hogy a viszonyok alaposabban megváltoztak, mintsem gondolta és miként MIHALIK Józsefhez aug. 8-án írt levelében írja: «a tegnap folyamán föllépett jelenségek folytán az intézet beszüntetésére kellett magát elhatároznia». SZIGETI Gabriella titkár és FEJES Sándor, a Könyvgyűjtő- és Elosztó Telep vezetője, gyorsabban felismerték a helyzetet, mert már aug. 2-án beadták lemondásukat. Ugyancsak augusztus 8-án K. I. 1016/9. sz. a. jelentette KÖHALMI Béla a vallás- és közokt. miniszternek, miszerint belátva, hogy az intézetet tovább nem vezetheti, az intézet működését beszüntette, pénztárát BENEDEK Rezsőnek, a Közkönyvtárak Gyűjtő- és Elosztó Telepe vezetőjének átadta, a pénztári feljegyzéseket KENESSEY Sándor eddigi pénztáros őrizetére bízta, az irattárat biztonságba helyezte s a személyzet azon részének, mely nem volt állami vagy városi alkalmazott, az augusztusi járandóságot kifizette, azzal a kikötéssel, hogy szükség esetén a hó végéig a hivatalos ügyeket továbbvinni tartoznak.

II.

A szervezés e hosszas, a proletár-rémuralom egész időszakát szerencsésen kitöltő vajúdása közben természetesen az ekként kifejeződő program megvalósítása érdekében is történtek tervezetések és intézkedések.

Lássuk először az alapelveket. Ezeket az Orsz. Könyvtárügyi Tanács fentebb említett s egészében elejtett tervezetéhez csatolt Általános alapelvek» nyomán a következőkben ismertetem: Az egészen helyes főalapelv az, hogy mindenki az egész ország területén lehetőleg könnyen és gyorsan hozzájuthasson a

közkönyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van. A közkönyvtárak útján kielégítendő könyvszükséglet kétféle: *a)* általános művelődés és irodalmi művelőzet kielégítésére alkalmas könyvek szüksége és *b)* a tudományos kutató könyvszüksége.

A főalapelv e kettős szempontja szerint Budapesten a következőképp akarták kiépíteni a könyvtárügyet: Egyrészt meg akartak teremteni egy közművelődési könyvtárhálózatot, adminisztratív központtal és kerületenkint 1-2 vagy még több könyvtárral, az egész lakosságra egységesen, az általános olvasmányszükségletre való tekintettel egybeállítandó könyvanyaggal, szóval «kiépítve nagyban azt, amit a Szabó Ervin Könyvtár megkezdett». Minthogy építkezni egyelőre nem lehet, le kell foglalni az e célra legalkalmasabb épületeket és berendezéseket, 2-3 hónapos tanfolyamon sürgősen kiképezni a kellő személyzetet s a könyvszükséglet fedezésére lefoglalni az eddigi népkönyvtárak, egyesületi, köri stb. könyvtárak könyvanyagát, felkutatni a kiadók, könyvkereskedők és antikváriusok «rejtett készleteit» s felszólítani a magánosokat, akiknek nagyobb gyűjteményük van, hogy engedjék át könyveiket a köznek. «Elvenni tőlük – jegyzi meg megható szerénységgel a tervezet – csak a közre nézve nélkülözhetetlen, vagy az egyéni használat mértékét nagyon túlhaladó gyűjteményeket javasolnánk», ami nagyon szépen hangzik így papiroson, de ugyancsak nehezen valósítható meg igazságosan a gyakorlatban.

Másrészt megtakarták teremteni a könyvtárfalansztert, amit a tervezet ekként ír körül: megteremteni egy szakkönyvtárrendszert, «mely számolva az adott lehetőségekkel, a tudományos kutatás könyvigényeit van hivatva kielégíteni minden szakon. Itt még jobban kell számolni az adott könyvtári épületekkel és berendezésekkel». Az alapelv e téren az, «hogy legyen mindenléle szakkönyvtár Budapesten, de mindegyikből csak egy, hogy ez az egy azután jó lehessen. Egyesíteni kell tehát az egyfajta könyvtárakat s észszerű felosztást létesíteni az így keletkezett nagyobb könyvtárak között».

Ez az első látszatra tetszetős gondolat néhai SZABÓ Ervin, a moszkvai bolsevik akadémia büszkeségének a kedvenc vesszőparipája volt s végső konzekvenciájában odavezet, amit a bolsevista könyvtárosképző tanfolyam egyik SZABÓ Ervin szellemétől áthatott előadója, SCHEIN Józsefné rajzolt, mint a megvalósítandó ideál képét hallgatói elé. Szerinte «a könyv s még inkább a folyóirat, rendszerint csak egyszeri olvasásnak képezi tárgyát. Aránylag kevés mű olyan, hogy állandóan forgatnók. Ennélfogva nyilvánvaló, hogy a könyv kihasználása annál tökéletesebb lesz, minél szélesebb körben kerülhet az egyik olvasótól a másikhoz. Képzeljük el, hogy valamely országban az összes olvasók ugyanazon központhoz fordulnak és az olvasmányokat azonnal a használat után oda visszaszármaztatnák, akkor biztos az, hogy az olvasók igényeit összehasonlíthatatlanul kevesebb példányszámmal lehetne kielégíteni, mintha a beszerzés nem ily módon központosítva történik. A helyes szervezet tehát nemcsak azt kívánná meg, hogy még a legutolsó faluban is legyen egy jól berendezett könyvtár, hanem azt is, hogy ezen összes könyvtárakat egységesen vezessék s azok úgy működjenek, mint egyetlenegy könyvtár osztályai». Hogy a megoldás e módja tényleg igen «gazdaságos», az tagadhatatlan, de hogy végrehajtása épúgy megölte volna a tudományos termelést, mint a tanácsköztársaság egyéb ideáljai megölték vagy elsorvasztották az anyagi termelést, az époly kétségtelen.

Nincs ily mereven keresztülvive az «eszme», de alapjában ugyanoda vezetne a szóbanforgó tervzet is, mely a meglévő vagy megvolt intézetek és testületek szükségletei nyomán a természetes fejlődés rendjén kialakult könyvtárak szakok szerinti összevonásával akar egy-egy szakra egyetlen könyvtárt megteremteni. «Ehhez – úgymond – szükség volna az összes könyvtárak könyvanyagának kritikai átdolgozására s a könyvtár rendeltetésének meg nem felelő anyag á megfelelő másik könyvtárba volna átutalandó. Ily módon volna csak elérhető, hogy minden könyvtárban csak azok a könyvek volnának, amik odavalók, de azok azután megvolnának». Hogy minden szaknak egy

sereg határtudománya is van, melyet az illető szak művelésére rendelt speciális könyvtár feladatának kockázata nélkül nem nélkülözhet, azt «az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» irányítói vagy nem tudták, vagy a falanszter kedvéért nem akarták tudni. Esméjük éretlenségére különben az Orsz. Központi Statisztikai Hivatal is rámutatott Kpm. 102/9. sz. ukázukra június 2-án adott válaszában, mely szerint «a statisztikai hivatalnak eredményes működése érdekében okvetlenül szüksége van arra, hogy könyvtárában a szorosabb értelemben vett statisztikai tárgyú munkákon és bő közgazdasági, szociológiai, jogi, földrajzi és történeti könyvanyagon kívül az összes egyéb tudományok standard művei is állandóan rendelkezésre álljanak. Az itt megjelölt keretet meghaladó könyvanyag pedig a hivatal könyvtárában elenyészően kevés van». De hogy ne bocsássa el egészen üres kézzel a nagy könyvtár-falanszterezőket, felajánlja az utolsó három évben beérkezett kötelempéldányokból a könyvtár állományába be nem sorozott anyagot, mely – teszi hozzá – «teljesen értéktelen nyomtatványokból áll».

A lecke azonban nem használt, tervüket a könyvtárügyi megbízottak nemcsak hogy el nem ejtették, hanem oly területeken, ahol szabadabban garázdálkodhattak, igyekeztek keresztülerőszakolni. S hogy ez az eszme mennyire szívükhöz nőtt, azt bizonyítja KÖHALMI Bélának aug. 7-én dr. VARRÓ Istvánhoz intézett 981/9. sz. levele, melyben – amikor már egész kártyavárunk összeomlott – arra buzdítja őt, igyekezzen a «volt», de újra életrekelte «éredkképviselőket» rávenni arra, hogy könyvtáraik egyesítésébe véglegesen belenyugodjanak.

Hogy a szakkönyvtárak e falanszterében mi történjék Budapest három általános tudományos jellegű nagy könyvtárával, a Magyar Nemzeti Múzeum, a M. Tudományegyetem és a M. Tudományos Akadémia könyvtárával, azt nehezen tudták eldönteni. Az első terv, amint ez a közgazdasági könyvtárak központosítása ügyében április 5-én tartott értekezlet, sajnos, nagyon is szüksézáví jegyzőkönyvéből megállapítható, az volt,

hogy a M. N. Múzeum, az Egyetem és az Akadémia könyvtárának egyesítéséből egy nagy központi könyvtár keletkezne, mely gyűjtene a magyar termékeken kívül az általános szellemi tudományok anyagát s e körül csoportosulna a szakkönyvtárak rendszere.

Ilyen értelemben határozott is egy a könyvtárügyi megbízottak hatáskörének megvitatására április 23-ára egybehívott értekezlet, melyen a jegyzőkönyv tanúsága szerint DIENES-en és KÖHALMIN kívül HAÁSZ Árpád, KÁRMÁN Tódor, MÉSZÁROS Károly, ANTAL Frigyes, WALDBAUER Ilona és SZIGETI Gabriella voltak jelen. Ez értekezlet azt is kimondotta, hogy «a diákok könyvellátása az Egyetemi Könyvtártól teljesen függetlenül és decentralizáltan kell, hogy történjék. Az egyes diákoththonokban, melyek fakultások szerint lesznek felállítva, kell a diákság könyvszükségleteinek megfelelő könyvtárakat felállítani». A jegyzőkönyv még hozzáteszi, hogy «némelyik, pl. az Eötvös-kollégiumé (hát még melyiké?) már meg is van, csak sürgős kiegészítésre szorul». Hogy milyen irányú kiegészítésre szorul, azt a jegyzőkönyv nem árulja el, de kiderül LUKÁCS György h. népbiztos július 15-én 170.013/9. sz. a. kelt rendeletéből, mely a főiskolai ifjómunkásoththonok részére tan- és szakkönyveken kívül «az alapvető társadalomtudományi és tendenciózus szépirodalmi művek» sürgős beszerzéséről intézkedik.

A május 21-iki alapelvek azonban a három általános könyvtár egyesítésének tervét elejtik s ehelyett fölállítják azt a nem egészen új követelést, hogy a M. Nemzeti Múzeum mai épülete teljes egészében a könyvtár céljaira foglaltassék le és hogy e könyvtár «kizárólag hungarikum könyvtár» legyen, ami szintén a régi állapot teljes fentartását jelenti, még pedig a mainál is fokozottabb egyoldalúsággal. Ugyanis nem tartalmazna mást, mint «a magyar nyelvű és a magyar dolgokra vonatkozó nyomtatványok teljes gyűjteményét» s nem lenne egyéb, mint «a jövő kutatója és a múlt történetírója számára szolgáló dokumentumtár». Hogy e feladatot mint teljesíthetné kellő világirodalmi és tudománytörténeti háttér nélkül, azzal a könyvtárügyi politikai

megbízottak nem törődnek: hiszen az, hogy minden «nemzeti könyvtár» egyúttal az illető nemzet legnagyobb általános könyvtára is, csupán természetes és szükségszerű történeti fejlődés eredménye, tehát kommunista-szocialista szemmel nézve, pusztá előítélet, valódi *quantité négligeable*. Ez lett volna az egyetlen budapesti könyvtár, «mely inkább őrzi a könyveket, mintsem használja».

Az Egyetem és az Akadémia könyvtárát e terv szerint «egy nagy szellemi tudományok könyvtárává» olvasztották volna össze, természetesen «a társadalmi tudományok kivételével», mert erre a szerepre a Szabó Ervin Könyvtár volt kiszemelve. Hogy mi történt volna e két könyvtár nagyszabású természettudományi részével, arról a tervezet hallgat s mikor KÖHALMI Bélát, a könyvtárügyi politikai megbízottak irattárának átvételéből kifolyó érintkezések során erre nézve megkérdeztem s figyelmeztettem, hogy pl. az Akadémiai Könyvtár a külföldi tudományos akadémiák természettudományi kiadványainak rendkívül becses sorozatával rendelkezik, csak a vállalt vonta s azzal ütötte el a dolgot, hogy azok «csak» akadémiai kiadványok. E jelentéktelen epizódot csak azért hozom fel, mert mindennél jobban jellemzi, hogy miféle tudományos érzékkel bíró emberekre bízta a proletárdiktatúra «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» a legfőbb vezetését.

Az április 5-iki értekezleten BRAUN Róbert, aki akkorra, úgy látszik, még nem tudta egészen beleélni magát a proletárdiktatúra minden egyéni kezdeményezést kiülő uniformizálásába, kívánatosnak merte tartani «a könyvtárak autonómiáját a köztük szűke-séges, egészséges verseny szempontjából». De DIENES László e gondolatot felháborodással utasította vissza, mert «eltekintve a szétforgácsolódás és fölös kiadások veszedelmétől, a verseny fogalmának ilyen meghatározását kapitalisztikusnak találja, mely a kommunista társadalom ideológiájában nem talál helyet». «A vita során – teszi hozzá a jegyzőkönyv – kiderült, hogy elvi ellentét kettejük között nincs, mert a könyvtárak centralizációja az egyes könyvtáraknak szellemi tekintetben teljes autonómiát ad,

a technikai részre vonatkozólag pedig BRAUN szerint sem kívánatos az autonómia». Hogy mi értendő technikai autonómia alatt, azt világosan megmondja dr. DIENES Lászlónak a *Vörös Újság* május 4. számában írt cikkének következő részlete: «Kell, hogy megszüntessük a könyvtári adminisztrációk mai anarchiáját, mert csak a könyvtári rendszerek egységesítése által szüntethető meg az a tarthatatlan állapot, hogy pl. Budapest minden könyvtárában másféleképpen kölcsönzik ki a könyveket, más és más időben tartják nyitva az olvasótermeket, más és más a katalógusok besztása stb., mely fölösleges anarchia a gyors és biztos munkát veszélyezteti». Talán mondanom sem kell, hogy amit DIENES itt gáncsolóan felhoz, az korántsem anarchia, hanem a különböző könyvtárakban a könyvtárak célja- és rendeltetéséhez szükségkép kialakult és sok tekintetben a könyvtárak keletkezésének vagy újjászervezésének időpontjával egybeeső könyvtárosi közfelfogás alapján álló differenciálódás, melynek teljes megszüntetése az abszolút egyformaságban kedvét leelő falanszter világfelfogás vérszegény ideálja lehet ugyan, de ez ideál teljes megvalósítása oly óriási anyag- és energiapazarlással jár, mely távolról sem ér fel a belőle kifolyó, kétes előnyök értékével.

A május 21-iki alapelvek azután kimondják, hogy a könyvtári rendszerek (katalogizálás, osztályozás, katalógusok stb.) egységesítése mellett felállítandó volna egy összkatalógus, mely az összes budapesti könyvtárakban található könyvek címeit egy egységes rendszerű katalógusban egyesítené s amely minden nagyobb könyvtárban meg volna egy példányban, ami – valljuk meg – kissé sok volna a jóból, különösen ha mint az alapelvek mondják, e mellé még egy központi könyvtári és bibliográfiai felvilágosító iroda volna szervezendő. Ily központi iroda mellett, melynek szükségességét magam is már régóta hangsúlyoztam, teljesen fölösleges volna az összesített katalógust még az egyes nagyobb könyvtárakban is elhelyezni. Emellett az összesített katalógus, ha nem terjeszkednék ki a vidéki legfontosabb tudományos könyvtárak anyagára, csak igen tökéletlenül teljesíthetné azt a tudományos szempontból legfontosabb feladatát, hogy épen

az ilyen eldugodtabb könyvtárakban rejtőzködő könyvanyagot tartsa nyilván a kutatók számára.

Lehet, hogy az alapelvek készítői úgy képzelték, hogy a budapesti könyvtárakban koncentrálják majd a vidéki könyvtárak mindazon anyagát, ami a fővárosi könyvtárakból hiányzik, csak-hogy ez esetben nem számoltak a vidéki katona-, munkás- és földműves-tanácsoknak BALKÁNYI Kálmán szavaival élve (kpm. 938/9. sz.) «kicsinyes lokálpatriotizmusáéval, mely a Budapestre hozatallal szembehelyezkedett volna. Csak egy esetet tudok felhozni erre, igaz, hogy csak egy esetben tettek ily irányú kísérletet a könyvtárügyi politikai megbízottak, amikor július havában leküldték Keszthelyre a Keleti Gazdasági Központi Hivatal igazgatójából könyvtári szakértővé átvedlett BALKÁNYI Kálmánt, aki július 15-én számolt be útjáról. Szerinte a legjobb megoldás az volna, ha a Festetics-könyvtár áttétenék a központba, csakhogy ez ellen a keszthelyi munkástanács emberei «igen nyomatékosan szállnak szembe», mert úgy vélik, hogy a közönség számára mindenestre megnyitandó könyvtár továbbra is az ő városuk hírnevét tartozik öregbíteni. «Bizonyos, írja BALKÁNYI, hogy véletlenül Keszthelyre betoppanó történettudósok számára egy 36.000 kötetes könyvtárt fenntartani lehet egy hercegnek fényűző ambíciója, de egy proletártársadalomnak erre pénze nem lehet», de minthogy a munkástanács szembehelyezkedése igen «nyomatékos»; volt, hajlandó ötven percentre kiegyezni, s azt javasolja, hogy a 36.000 kötetes Festetics-könyvtár kedvéért állíttassék fel Keszthelyen egy történeti kutató intézet 10-12 fiatal, pályája elején álló tanár részére.

Ezekben ismertetve a vajúdasban levő Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vezetői agyában forrongó, kellőképp még le nem szűrődött terveket, a következőkben egyes kategóriák szerint arról iparkodom képet adni, hogy terveikből mit és hogyan váltottak tényleg valóra, vagy igyekeztek legalább is közelebb hozni a megvalósulás állapotához.

III.

Aránylag legkevesebb, szinte azt mondhatnók, semmi sem történt Budapest három legnagyobb tudományos közkönyvtárával, a M. Nemzeti Múzeum, a Tudományegyetem és a M. Tud. Akadémia könyvtárával. A könyvtárügyi politikai megbízottak már június 11-én 342/9. sz. a. a Közoktatásügyi Népbiztossághoz intézett fölterjesztésükben kénytelenek bevallani, hogy «a tudományos könyvtárak átszervezése a helyiség kérdésén akadt meg».

ENYVVÁRI Jenő, a tudományos könyvtárak osztályának vezetője, miként összefoglaló jelentéséből kiderül, ugyan megbízást nyert «a M. Nemzeti Múzeum könyvtára költségvetésének átvizsgálására és átszervezésének tanulmányozására», de e megbízásának a proletárdiktatúra bukásáig vagy nem tudott, vagy ami valószínűbb, nem akart eleget tenni.

A Tud. Akadémia könyvtárának átszervezésére vonatkozó javaslat kidolgozására viszont dr. TRÓCSÁNYI Zoltán, a kommunista könyvtárosképző tanfolyam egyik előadója s a M. Tud. Akadémia biztosa kapott úgy látszik élől szóval megbízást. De a megbízás végrehajtása neki sem volt sürgős: legalább július 2-án kelt előterjesztésében, melyben az akadémiai könyvtár részére nyolcheti szünet engedélyezését kéri, jelzi, hogy az átszervezésre vonatkozó javaslatot a nyári szünet után óhajtja beterjeszteni. A könyvtárügyi politikai megbízottak maguk sem erőltették a dolgot s beérték azzal, hogy július 7-én 616/9. sz. a. utasították az Akadémia könyvtárát, hogy a főiskolai hallgatónak ugyanolyan mértékben és föltétellel kölcsönözzön ki könyveket, miként az Egyetemi Könyvtár s július 14-én 568/9. sz. a. *értésítették* az Akadémiai Könyvtár vezetőségét, hogy a könyvtár a nyári szünet folyamán naponta délelőtt egy-egy tisztviselő felügyeletével a kölcsönzők részére nyitva tartandó.

Végül az Egyetemi Könyvtár átszervezésének munkálataihoz a könyvtárügyi politikai megbízottak április 23-án 51/9. sz. alatt

kelt rendeletükkel ideiglenesen e könyvtárhoz beosztották BALOGH József tanárt. Maga a könyvtár igazgatósága már a proletárdiktatúrát előkészítő Károlyi-korszak alatt kénytelen volt a könyvtár átszervezésének épen nem időszerű, mert az adott zavaros viszonyok közt úgyis megvalósíthatatlan kérdésével foglalkozni. JÁSZI Oszkár, az egyetem kormánybiztosa, már február 10-én felszólította dr. FERENCZI Zoltánt, hogy dolgozzon ki és nyújtson be egy részletes tervezetet. A tisztviselők bizalmi testülete azonban nem tartotta sürgősnek a dolgot. Nem úgy dr. WALDBAUER Ilona, aki társadalmi összeköttetései révén már ekkor igen önérzetesen viselkedett s egy a szakjukat jobban értő kollégái előtt abszurdnak tetsző tervvel állott elő, aminek ellensúlyozására kénytelenek voltak kidolgozni egy nagyszabású tervezetet, melynek kívánalmai lehetőleg olyanok, hogy a megvalósítás már az anyagi kérdéseken megakadjon. Ezt a tervet február 27-én nyújtották át JÁSZI helyettesének, dr. DIENES Pálnak, aki kijelentette, hogy mindent elfogadnak, ami nagyobb költségeket nem okoz, s tényleg engedélyeztek hat új altiszti állást, valamint a revideált olvasótermi katalógus kinyomatási költségeit.

A tud. egyetemi könyvtár tisztikarának terjedelmes memorandumát már május 12-én 498/9. sz. alatt megküldte másolatban dr. FERENCZI Zoltán a könyvtárügyi politikai megbízottaknak. Az emlékirat az egyetemi könyvtárral szemben elhangzott vádakot a következő öt pontban foglalja össze: 1. Az olvasási és tanulási lehetőségek nehézsége. 2. A könyvtár tudományos fejlesztésében és kezelésében a rendszeresség és korszerűség hiánya. 3. A könyvtár mai elhelyezésének alkalmatlan volta. 4. A könyvtári szervezet intézményes kiképzésének hiánya és végül 5. A tisztviselőknek a közönnyel szemben tanúsított helytelen bánásmódja. A memorandum az első négy csoportban részletezett hiányok súlyos voltát és panaszok jogosságát, valamint azok orvoslásának halasztást nem tűrő szükségességét elismeri, de a személyzet modorával szemben felhangzott vádakot visszautasítja, mert a tisztviselők és altisztek «a rendelkezésre álló eszközökhöz és legjobb tehetségükhöz mérten, de természetesen a fennálló szabályok figyelembevételével

mindenkor a legelőzékenyebben álltak rendelkezésre az ... olvasóknak».

Első és legsürgősebb feladat a könyvtárápület kérdésének megoldása, amint erre a könyvtárigazgató évi jelentéseiben már évről-évre rámutatott. Minthogy azonban az igazgatóság az épület kérdését csakis «egy új könyvtári épület fölépítésével, vagy legalább is a szomszédos házak kisajátítása által leendő kibővítésével s a meglévő rész átépítésével» vélte megoldhatónak, természetes, hogy a kérdés dűlőre nem juthatott. A könyvtár tisztikara ezúttal sem tud jobb megoldási módot ajánlani, mint hogy a mai épületet átépítsék, a ferencrendiek házának a könyvtár felé eső részét, valamint a Reáltanoda-utcai szomszédos, alig néhány éve fölépült házat kisajátítsák s ezeknek, valamint az állam tulajdonában levő Szép-utcai szomszédos ház hozzácsatolásával az épületet kibővítsék.

Tényleg ez is megoldás, csakhogy rendkívüli költséges s emellett nagyon kétséges, hogy e terv megvalósításával csakugyan «oly elszigetelten és magában álló könyvtári épület állna rendelkezésre, mely fölvhetne a versenyt Európa leghíresebb könyvtári épületeivel». Szerény véleményem szerint az ekként keletkező épület legfőljebb költségek tekintetében vehetné föl a «versenyt Európa leghíresebb könyvtári épületeivel», de természetes megvilágítás és tűzbiztonság dolgában a környező utcák sötétsége és keskenysége következtében továbbra is messze mögötte maradna a követésre érdemes külföldi példáktól. A memorandum vagy azért, hogy az új épület emelésének szükségességét bizonyítsa, vagy ami valószínűbb, azért, hogy a kisebb reformokat is lehetőleg elodázza, nemcsak oly hiányok megszüntetésének multhatatlan előfeltételekép állítja oda az épület kibővítésének szükségét, melyek egészben vagy legalább részben tényleg csakis ez úton volnának megszüntethetők, minők pl. az alkalmas olvasóhelyiségek hiánya, a raktáraknak alkalmatlan elhelyezése, a kölcsönző és adminisztratív helyiségek elkülönítése, a ritkaságok tűzmentes elhelyezése és az állandó könyvkiállítás, hanem az olyan belső rendezési és fűlszerelési munkálatok elvégzésének a lehetőségét is, minők az

általános revízió, helycímtár, új modern számozás, szakrendszer és szakkatalógus, az olvasók részére készítendő külön betűrendes katalógus és a tisztikar létszámának szaporítása, amire legalább egy pontban maga a könyvtárigazgatóság is rácafoltt, amikor a tisztviselők létszámát a bolsevizmus ideje alatt a normális létszám duplájára emelte föl.

Mintthogy azonban az épület kibővítése nem volna máról-holnapra megoldható, a memorandum a jelenlegi keretek közt megvalósítható, kisebb reformokat is felsorolja. Ezek elseje az olvasóterem tehermentesítését szolgáló, 500 személyre berendezendő diákolvasó létesítése, melyben 50-60 példányban volnának meg az egyetemen használatos tankönyvek, továbbá egy kisebb fajta kézikönyvtár állana rendelkezésre, mely a legszükségesebb segédkönyvekből, standardmunkákból és szótárakból volna egybeállítva.

Ehhez az egyetemi könyvtár, mely a memorandum szavai szerint «az egyetemi tanulóifjúság tankönyvvel való ellátását», valamint a «muzeális feladatokat» is kikapcsolná feladatai sorából, csupán a rá nézve ekként szinte fölösleges «tankönyv anyagának három példányon, a régebbi (tehát tanulmányi célokra hasznavehetetlen, legfőljebb muzeális értékű) kiadásoknak két példányon felüli részét» ajánlja fel. Szinte hajlandók volnánk gúnyolódást látni e javaslatban, mely a megbízható információt szolgáltatni hivatott diákolvasóteremben e feladatot jobbra régebbi kiadásokra, vagy elavult munkákra akarja bízni akkor, amikor a megfelelő anyag a raktárban rendelkezésre áll.

Sokkal szerényebb s talán még a diktatúra alatt is megvalósítható kérések voltak a szénszükséglet biztosítására, a két megüresült altisztai állás betöltésére és négy új állás szervezésére, a villamos világítás bevezetésének továbbfejlesztésére, az évi szaporulat címjegyzékének gyorsabb menetű kinyomatására, a kérőlapok számára szolgáló levélszekerény felszerelésére, a kölcsönzés határidejének egy óra való leszállítására és a bírságdíj rendszerének bevezetésére vonatkozó kívánságok, míg annak az óhajnak a tel-

jesülése, hogy indexükre az első évesek 200, az idősebbek 500 K értékű könyvet kaphassanak kölcsön akkor, amikor egy selejtes francia regényért 80-90 K-t fizettek a fehérpénzüktől megszabadulni vágyó fejmunkás proletárok, aligha okozott volna a régibb gyakorlattal szemben számbajöhető előnyt.

A könyvtár tehermentesítését lettek volna hivatva szolgálni azok az óhajok, melyek a szemináriumi, intézeti és szakiskolai könyvtárak állományának fölemelésére, az ifjúság elől elzárt más könyvtárak olvasótermének részükre való megnyitására, az összes fővárosi könyvtárak közös folyóirat-, enciklopédia-, szótár- és standardanyagára vonatkozó katalógus munkába vételére s a szemináriumok kapcsán az ifjúságnak a bibliográfiai kutatásra való előkészítésére vonatkoztak s amelyek megvalósítása legalább részben épen a könyvtárügyi politikai megbízottak programjába vágott.

Anyagi téren legfontosabb kívánság a beszerzési átalányösszegnek 150.000 K-ra való fölemelése s ezenkívül egy külön 20.000 K-ás tétel beállítása a könyvtár kötési szükségleteinek fedezésére.

Sürgősnek tartja továbbá a memorandum a könyvtár korszerű szervezeti szabályzatának a megállapítását s a Károlyi-korszak fegyelembontó irányzatához híven, különösen hangsúlyozza a tisztviselők jelölési jogát az igazgatói és a kezdő állások betöltésénél. A kötelező könyvtárosi tanfolyam és a könyvtárosi szakvizsgára vonatkozó kívánságok a tanácsköztársaság korában idejét múltaknak tekinthetők, mivel ezt a könyvtárügyi politikai megbízottak is elhatározták. Egyetlen novum bennük, hogy az altisztek is tartoznak könyvtárosi vizsgát tenni – tízévi szolgálat után. Szomorú fényt vet a könyvtár belső állapotára, hogy mint óhaj szerepel az, a helyes könyvtári vezetésnél magától értetődő, gyakorlat, hogy az összes tisztviselők végigvezetendők a könyvtári munka és igazgatás minden ágán s hogy tudományos munkásságuk előmozdítottassék. Méltányos végül, bár a diktatúrával ránszakadt nem annyira *splendid*, mint inkább *complete isolation* korában kevésbé időszerű a külföldi tanulmányutakra szolgáló ösztöndíjak rendszeresítésére irányuló óhaj.

A könyvtárügyi politikai megbízottak e részletes, saját törekvéseikkel részben párhuzamos, részben ellentétes memorandumot, amelv ezenfelül még nyíltan kimondotta, hogy «az egyetemi könyvtárnak más eltérő természetű (pl. a múzeumi és akadémiai) könyvtárakkal egy nemzeti könyvtárban való egyesítését az egyetemi könyvtárak speciális rendeltetése miatt» helyeselni nem tudná, kiadták ENYVVÁRInak, akinek, úgy látszik, a proletárdiktatúra bukásáig nem került ideje arra, hogy foglalkozzék vele.

Ilyképen ez a három nagy könyvtár minden nagyobb rázkódtatás nélkül élte át a szocialista-kommunista korszak gyötrelmes hónapjait. Apróbb emóciók azonban, különösen a múzeumi könyvtárnál, nem maradtak el.

A Nemzeti Múzeum, mely évszázados fennállása alatt nemzeti hagyományainknak mindenkor hű letéteményese és céltudatos továbbfejlesztője volt, különösen nagy szálla volt az állítólag nemzetközi szovjetköztársaság minden rangú és rendű intézői szemében. Siettek liquidálását kimondani s a liquidáló bizottság fejévé dr. KENCZLER Hugót tették meg. A liquidálás KENCZLERtől eredő tervezete a könyvtárt is kikezdte, amennyiben elrendelte, hogy a könyvtár a Szépművészeti Múzeumnak tartozik átadni a művészi érdekességű kéziratokat és a művészeti érdekű könyveket, míg a néplélektani és a néprajzi anyagot a Néprajzi Múzeum kapta volna. Tudomásom szerint a művészi érdekű kéziratokra és a könyvekre vonatkozó éretlen rendelkezés, melyet a Szépművészeti Múzeum vezetősége a maga részéről 1915. évi letéteinek visszakövetelésével is megtoldott, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára vezetőségének a könyvtárügyi politikai megbízottak által is támogatott ellenállásán megtörött. A néprajzi anyag átutalása dolgában tett intézkedésekről még hallomás útján sincs értesülésem. A népbiztosság egy másik rendeletével függ össze a könyvtár egy egész alosztályának, a levéltári osztálynak az anyaintézetttől való elszakítása, ami tényleg meg is történt, azonban szerencsére csupán – papiroson. A közoktatásügyi népbiztosság ugyanis dr. NIKLAI Péter, volt fővárosi alkalmazottat levéltári megbízottá nevezte ki s május 15-én kiadta 33. KN számú rendeletét, melynek 4. §-a

szerint a Nemzeti Múzeum, az Akadémia, az Egyetemi Könyvtár és ezekhez hasonló kultúrintézetek levéltárai az Orsz. Levéltárba kebelezetnek. A rendeletnek a múzeumi könyvtár levéltárára vonatkozó része a levéltári megbízottnak a M. Nemzeti Múzeum átszervezésének vezetőjével, az Orsz. Levéltár vezetőjével, a könyvtárügyi politikai megbízottakkal és a művészeti és múzeumügyi politikai megbízottakkal közösen tett fölterjesztése alapján akként hajtattott végre, hogy a Múzeum levéltárának anyaga (törzsgyűjtemény és családi levéltárak) teljes fölszerelésével és a hozzátartozó könyvanyaggal együtt az Országos Levéltárnak adatik át, de egyelőre az egész a régi helyén marad. A levéltári direktorium emellett a kéziratokra is szemet vetett s hol annak történeti anyagát, hol meg egész készletét be akarta kebelezni az Orsz. Levéltárba. Azonban dr. HOLUB József igazgatóőr kimutatván e tervek tudománytalanságát és a közre nézve káros voltát, ezt az akciót is sikerült leszerelni.

A M. Múzeum könyvtárában évtizedek céltudatos és fáradtságos munkájával összegyűjtött anyag egy részére azonban csakhamar egy újabb aspiráns jelentkezett a nagy reklámmal életbe léptetett kommunista-proletármúzeum direktóriuma képében. E múzeum megteremtésére DIENER-DÉNES József, KREJCSI Rezső és RÉVÉSZ Mihály kaptak megbízást, akik feladatuknak a múltra vonatkozó részét megható egyszerűséggel úgy vélték megoldani, hogy május 19-én ráírtak a M. Nemzeti Múzeumra, hívjon össze egy közös értekezletet, melyen megbeszélnék a két múzeum «közös» dolgát s hogy mi volna e közös dolog, azt elég világosan sejteti a levélnek az a része, melyben a két múzeum amaz embereinek a kijelölését teszi szóvá, akik «a katalogizálást, átszállítást, illetőleg átszervezést irányítsák». A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága e baljóslatú levelet május 26-án másolatban közölte a könyvtárügyi politikai megbízottakkal, akik június 17-én 380/9. sz. a. adtak megnyugtatónak látszó választ a múzeumi könyvtár vezetőjének. Eszerint a könyvtárügyi megbízott megbeszélést folytatott RÉVÉSZ Mihállyal, amely alkalommal fölmerült «bizonyos emlékeknek a M. Nemzeti Múzeum gyűjteményeiből

való esetleges átszállításának» a gondolata is s e tekintetben arra a megállapodásra jutottak, «hogy a Proletármúzeum rajta lesz, hogy úttörő munkáját magánosok és egyesületek gyűjtésének igénybevétele útján az elérhető teljességig fokozza. Ha a relative teljessé vált gyűjtőmunka befejeztével a gyűjtemény olyan hiányokat fog felmutatni, amely hiányok nélkül a Proletármúzeum gyűjteménye érezhetően csonka maradna, ezeket az egyes darabokat a Proletármúzeum átveszi a M. Nemzeti Múzeum Könyvtárából, illetve más gyűjteményeiből olykép, hogy katalogizálva továbbra is régi gyűjteményeikben maradnának». S minthogy a könyvtárügyi politikai megbízottak szerint úgylátszik a fődolog a katalógus és nem maga az anyag, egész nyugodtan kijelentik, hogy «ezzel a megoldással a M. Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának az az eredeti rendeltetése, hogy a magyar kultúra írott és nyomtatott emlékeit teljes egészében (sic) őrizze, megóvható». Egyúttal megállapítja, hogy a «Proletármúzeum gyűjtőmunkájának kezdetén állva, ezzel az igénnyel... még föl nem léphet, kérése tehát barátságosan elutasítandó».

A M. Nemzeti Múzeum ezzel, legalább hosszú időre, elintéztnek vélte az ügyet, a Kommunistá Proletármúzeum azonban nem. RÉVÉSZ Mihály a vele másolatban közölt levélre, melyet «kedvetlenséggel» olvasott, már július 3-án válaszol a könyvtárügyi polit, megbízottaknak s azt állítja, hogy a könyvtárügyi polit, megbízottak, «ha nem is egészben, de nagy részben» félreértették a velük folytatott megbeszélést. A kormányzótanács 35. sz. rendeletére hivatkozva, már ekkor hangsúlyozták, hogy ragaszkodnak ahhoz, hogy a Proletármúzeum «nemcsak magánosoktól, nemcsak munkásszervezetektől, hanem hatóságoktól is gyűjti a munkásmozgalmakra vonatkozó emlékeket: a nyomtatványokat, hírlapokat, könyveket is». Ezzel a könyvtárügyi politikai megbízottak fentebb ismertetett nyilatkozata ellentétben áll. «Eveknek kellene elmúlnia, .míg mi a legnagyobb áldozatkészséggel és türelemmel ... pl. a *Typographia* ötven-egynéhány évfolyamát össze tudnók gyűjteni», ez pedig nem fér össze a proletárkultúra megalkotóinak az elvével, akiknek minden látszólagos kultúralkotása

nem állt másból, mint a romokba döntött, általuk egyenesen kétségbevonat a burzsoá»-kultúra mohó és oktalan fölélése. RÉVÉSZ egész igényét a Forradalmi Kormányzótanács CXIX. sz. rendeletének 2. §-ára alapítja, mely szerint «a múzeum a hatóságok és munkásszervezetek közreműködésével gyűjti a munkásmozgalmakra vonatkozó emlékeket, ezeket akkor is igénybe veheti, ha magánosok birtokában vannak». Romlatlan magyar nyelvérzéssel bajos e szakasz alapján megérteni a Proletármúzeumnak a Nemzeti Múzeum anyagára tartott igényét, de a diktatúra terminológiája annyira kiforgatta eredeti jelentésükből a szavakat, miszerint nincs kizárva annak lehetősége, hogy a «közreműködés» szó a kommunista terminológiában ezúttal «kifosztást» is jelent, mint ahogy az «igénybevétel» annak a tevékenységnek az egyenértékese lett, melyet lopás szóval fejez ki a kapitalista magyar terminológia. További folytatása ennek az összekocódásnak a Múzeum szerencséjére nem lett, egyrészt, mivel alig egy hóval később összeomlott az egész rendszer, melynek RÉVÉSZ szavai szerint «első-sorban szocialista (alighanem tollhiba kommunista helyett) múzeum kell és csak azután olyan természetű és tartalmú múzeum, mint a Nemzeti Múzeum és annak Széchényi-Könyvtára», de másrészt azért is, mivel RÉVÉSZ elég együgyű volt levelében a vita továbbvitelét a könyvtárügyi politikai megbízottak sürgős értesítésétől tenni függővé, ezek pedig elővették egyik a reájuk nézve nehéz vagy kellemetlen helyzetben legszívesebben használt taktikai fogásokat – a hallgatást.

Hogy a proletármúzeum igényeit mily erélyesen hasznosította a magánosokkal szemben, arra nézve a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára több érdekes adatot tartalmaz. Így HALÁSZ Gyula május 8-án élőszoval tiltakozik előttük az ellen, hogy a Proletármúzeum gyűjtésével megbízott elvtársak oly könyveket is el akarnak vinni gyűjteményéből, melyek a proletármozgalmakkal egyáltalán nem, vagy csak kevésbé vannak összefüggésben. Hasonló panasszal él valami BRILL vagy GRILL Richárd s a magyar köztársasági párt megalapítója, NAGY György dr. is, aki úgy látzik visszakövetelte a tőle elvitt könyveket és emlékeket. Ez

utóbbi érdekében a könyvtárügyi politikai megbízottak 553/9. sz. alatt meg is keresték a Proletármúzeum vezetőségét, mely válaszában beismeri, hogy gyűjtői nem mindig jártak el «megfelelően» s hogy a vezetőség igyekszik jóvátenni a hibákat, de egyúttal azt is jelzi, hogy a proletármúzeum nincs a könyvtárügyi politikai megbízottaknak alárendelt, kérdőre vonható helyzetben. Hogy a «jóvátétel» miből állott, abból is nyerünk egy kis ízelítőt a dr. NAGY Györgyhöz intézett levél másolatából, melyben arról értesítik a köztársaság e lelkes hívét, hogy a tőle elvitt műveket kettő kivételével kívánságára bármikor visszaszolgáltatják, a visszatartott két műért pedig «köszönetet mondanak». Ebből is látható, mily sokat ért volna a proletármúzeummal szemben a «barátságos elutasítás».

A könyvtárügyi politikai megbízottak továbbá többiben kiállításba helyezték, hogy a M. N. Múzeum könyvtárában is nagy számban fognak új tisztviselőket elhelyezni, de a könyvtár vezetőségének halogató taktikájával sikerült meggátolni az oda nem való elemek beözönlését s kivinni azt, hogy a proletárdiktatúra idejére egyetlen kinevezés sem esett, amely ne a könyvtár kezdeményezésére történt volna és amely megbontotta volna a könyvtár hagyományait. A könyvtár vezetősége mindössze négy új tisztviselő alkalmazását hozta javaslatba, úgymint dr. TÓTH László, dr. MÉSZÁROS Gyuláné, dr. FÖRSTER Aurél és dr. TODORESZKU Gyula alkalmazását. Közülük dr. MÉSZÁROSNÉ a diktatúra bukása után azonnal távozott, dr. FÖRSTER és dr. TODORESZKU pedig, akik új hivatalukat még el sem foglalhatták, a változott viszonyok között nem reflektáltak többé az új állásra, mely a rémuralom további fennmaradása esetén létfenntartásukat lett volna hivatva biztosítani. Négy tisztviselőt, úgymint dr. SEBESTYÉN Gyulát, dr. BÁTKY Zsigmondot, dr. MADARASSY Lászlót és dr. RÓHEIM Gézát a néprajzi osztályba helyezték át, de egyelőre meghagyták régi munkahelyüket s így tényleg nem is távoztak a könyvtár kötelékéből. A levéltár kiszakításakor annak tisztviselőit is kivették a könyvtár létszámából, de ők is megmaradtak régi helyükön. Az Egyetemi Könyvtárt egyelőre kevésbé óhajtották igénybe

venni a régi és új intézetek, mint a múzeumit. Csupán egy iratot találtam április 24-ről kelezve, melyben a könyvtárügyi politikai megbízottak titkára DIENES László megbízásából arra kéri dr. HÓMAN Bálintot, hogy az Egyetemi Könyvtár műtörténeti és archaeológiai anyagát letétként küldje át az Egyetem művészettörténeti szemináriumába. Mintha csak megsejtette volna az Egyetemi Könyvtár néhány nappal később közölt memorandumának azt az óhaját, mely a szemináriumi, intézeti és szakiskolai könyvtárak állományának felemelésére vonatkozott, bár valószínű, hogy az Egyetemi Könyvtár vezetősége nem így képzelte a felemelést, de hát nem számolt a diktatúra módszerével, mely csak abból tudott adni az egyiknek, amit a másiktól elvett. Dr. HÓMAN Bálint mindenekelőtt felszólította a könyvtárügyi politikai megbízottak kiküldöttét, hogy állítsa össze a szeminárium részére kiszemelt anyag lajstromát. Mikor azután ez a lajstrom elkészült s abból kiderült, hogy az összes újabb műtörténeti könyvszerzeményekről van szó, köztük olyan segédkönyvekről is, melyeket az olvasóteremben helyeztek el, a közoktatásügyi népbiztosság VI. ügyosztályának támogatásával a könyvek átadását megtagadta. Épúgy meghiúsult, illetve nem került kivitelre dr. KÁRMÁN Tódornak az a terve, hogy a könyvtár egész botanikai és természettudományi könyvanyaga kiszakíttassék s a műegyetem könyvtárával egyesíttessék. Ugyancsak szó volt arról is, hogy az orvostudományi könyveket viszont egy orvostudományi könyvtár gyarapítására fogják felhasználni. De ez a terv is csak terv maradt. A végső megállapodás a népbiztosság részéről az volt, hogy a könyvtár anyagát nem szabad megbolygatni mindaddig, míg az egyetemi könyvtár sorsáról, jövő szerepéről végleg nem döntenek.

Csupán dr. RÉVÉSZ Gézának sikerült elvinni a kísérleti lélektanai intézet részére szükséges könyvanyagot, de a diktatúra bukása után ez is visszakerült az Egyetemi Könyvtár állományába.

De ha az Egyetemi Könyvtár legalább ideig-óráig veszített is állományából, ép oly átmeneti módon gyarapodott is a néhai EMMER Kornél szép könyvtárából a kommunizmus alatt kiválogatott darabokkal. EMMER özvegye u. i. férje

könyvtárát, melyet az részben a vagyonából létesítendő ó- és renaissance-kori történeti kutató intézetnek, részben Nagyszombat városának szánt, hogy megmentse az «elhagyott és veszélyeztetett» magánkönyvtárak sorsától, felajánlotta az Egyetemi Könyvtárnak, de a könyvtárügyi politikai megbízottak így is megakadályozták, hogy a könyvtár a maga egészében az Egyetemi Könyvtár védőszárnyai alá kerüljön. Csupán annyit engedtek meg, hogy az Egyetemi Könyvtár kiválogassa a neki szükséges anyagot, míg a maradékot különböző könyvtárak közt szándékoztak szétosztani. Hogy azonban a hagyományozó emlékét a könyvtár így szét-daraboltan is megőrizze, CONRAD Gyulával készítették egy ex-libriszt, melyet június 13-án 4100 példányban megrendeltek az Athenaeumnál s amelyet minden egyes könyvbe beragasztottak volna. Végül az egész könyvkészletről «Emmer Kornél könyvtára» címen egy katalógus kiadását tervezték s így «eszmeileg» csak úgy együtt maradt volna az EMMER-gyűjtemény, ahogy a Múzeumi Könyvtárral is tervezték a Proletármúzeum étvágyának kielégítése után. Utóbb dr. DIENESÉK félve a botránytól, mely EMMER köz-célokat szolgáló végrendeletének megdöntése nyomán fakadhatott volna, az egész ügyet felfüggesztették és egy KÁRMÁN elnöklete alatt tartott értekezleten elhatározták, hogy a végrendelet értelmében fognak eljárni. Ugyancsak a gyarapodás reményével kecsegtette az Egyetemi Könyvtárt a könyvtárügyi politikai megbízottak által június 17-én kpm. 384/9. sz. a. pártolólag a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett javaslata, mely a THEWREWK Emil-féle könyvtárnak a budapesti és debreceni egyetemi könyvtárak részére leendő megszerzését s e célra 25-30.000 K póthitel engedélyezését kérte.:

A proletárdiktatúra természetesen személyi tekintetben is nagyszabású merényletet tervezett az Egyetemi Könyvtár ellen. Dr. KÁRMÁN egy ízben kijelentette a tisztviselek bizalmi testülete előtt, hogy nem kevesebb, mint 30 új ember kinevezésével akarja kiegészíteni létszámukat. Tényleg azonban csupán egy embert nevezett ki, dr. SZITÁR Endrét, aki mellett az Egyetemi Könyvtár vezetősége előterjesztésére még tizenketten, jobbára a kommün

vagyonek Kobzása következtében a megélés lehetőségétől megfosztott egyének, találtak alkalmazást, akik azonban a rémuralom bukása után valamennyien távoztak a könyvtár kötelékéből. A megvalósítandó tárgyi reformok közül dr. KÁRMÁN különösen egy új katalógus elkészítését sürgette. De a könyvtár vezetőségének e tárgyban kelt felterjesztése oly nagy anyagi kívánalmakkal állott elő, hogy ez a munkálat is elmaradt. Az egyetemi könyvtár nehéz helyzetét némileg megkönnyítette az a féltékenykedés és ellentét, mely a népbiztosság VI. ügyosztálya és a könyvtárügyi politikai megbízottak közt fennállott s amelyet a könyvtár vezetősége a maga érdekében lehetőleg kiaknázott.

IV.

E három általános könyvtárnál sokkal behatóbban foglalkoztatta a könyvtárügyi politikai megbízottakat a Budapest területén fennállt szakkönyvtárak ügye, melyek egybeolvasztása az ismeretett tervezet alapján többé-kevésbé végrehajtatott, vagy legalább is az előkészítés komolyabb stádiumában állott a proletárdiktatúra bukásának pillanatában.

A szocializáló népbiztosság már április 8-án elrendelte, hogy a feloszlott gazdasági érdekképviseltek könyvtárai, archívumai és irattárai a volt budapesti Kereskedelmi és Iparkamara épületében továbbműködő nyilvános közgazdasági szakkönyvtárban egyesíttessenek s egyúttal utasította a népbiztosság azon ügyosztályainak vezetőit, akiknek helyiségében ily könyvtárak és archívumok vannak, hogy azokat a közoktatásügyi népbiztosság megbízottjainak haladéktalanul adják át, de megengedte, hogy azokat a kézikönyveket, amelyekre az ügyosztályoknak szükségük van, térítmény ellenében állandó használatra visszatarthassák. Az ekként alakuló Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archívum vezetője dr. VARRÓ István lett, akit már április elején megbízott a közoktatásügyi népbiztosság a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának vezetésével. Ez intézkedés ellen BARCZA Imre a kamara eddigi könyvtárosa, a «kommunista igazság» nevében tiltakozott, mert VARRÓ régebbi

«könyvtárosi működése alatt egyáltalán érdemleges munkásságot nem fejtett ki», de tiltakozása süket fülekre talált. Nem tudom, mennyiben alapos BARCZA Imre vádja, de ami az agilitást illeti^ abban VARRÓt ezúttal igazán nem érheti gáncs. A Szocializáló Népbiztosság április 8-án kelt rendeletét április hó 9-én már végre is hajtotta. Jelenti, hogy a gazdasági érdekképviseltek könyvtárait és archívumait zár alá vette s fuvar- és munkaerőt kért az átszállításra. Érdekes a feloszló gazdasági érdekképviseltek könyv- és irattáráról szóló kimutatás, mely a jelentés egyik melléklete:

Érdekképviselő címe	Könyvtár	Archivum	Irattár
1. Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (Rudolf-rakpart 9.)	1383 köt.	Ujság-kivágatok	Levelezés
2. Gyáriparosok Országos Szövetsége (Zrínyi-utca 1.)	2263 "	—	átnézendő
3. Vasművesek és Gépgyárosok (Mária Valéria-utca 11.)	pár "	—	fontos statisztikai gyűjtés
4. Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete (Mária Valéria-u. 12.) kb. ...	1000 "	—	levelezés
5. Cukoripar (Mária Valéria-u. 12.) kb. ...	1500 "	—	—
6. Országos Iparegyesület (Zichy Jenő-u. 4.)	2683 "	—	van
7. Budapesti Keresk. Testület (Andrássy-út 12.)	—	—	nagy értékű régi följegyzési könyvek
8. Keleti Gazd. Központ (Andrássy-út 12.) több mint	1000 "	Ujság-cikkek	levelezés

Mint e kimutatásból kitetszik, alig 10.000 kötetről volt szó s még ebből a csekély anyagból is a Cukoripar könyvtárára teljes egészében rátette a kezét a Szociális termelés cukoripari osztálya, az Országos Iparegyesület könyvtárának egy részére igényt emelt a Szociális termelés kisipari osztálya, míg a Keleti Gazd. Központ könyvtára a Városi Könyvtár keleti gyűjteményével egyesített volt a «Szabó Ervin könyvtár keleti könyvtára és szemináriuma» hangzatos címe alatt. A könyvtárügyi politikai megbízottak azon terve, hogy a Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum a «volt» Magyar Vámpolitikai Központ könyvtárával is gyarapíttassék, szintén kútba esett, mivel azt meg a Kül-

kereskedelmi Hivatal foglalta le szakkönyvtára gyanánt. Gondoltak még a tőzsde könyvtárára is, «de annak anyaga – írja a *Tanácsköztársaság könyvtárügye* egyik névtelen cikkírója – nagyrészt elévült s így nem igen lesz majd a kommunista könyvtárpolitikában szerepe.» Az a cikk, melyből ez idézet való, «A volt érdekképviseletek könyvtárai» címet viseli s bevezetésében nagyokat rúg a kapitalisták szűkkeblűségén, amiért «helyenkint jól felszerelt könyvtáraikat» csak «megbízható, kebelbéli ember» használhatta, míg «más halandó emberfia előtt a mindenható szervezetek kapui zárva maradtak.» Nem hinném, hogy akár a szociális termelés cukoripari, vagy kisipari osztályában, akár a Külkereskedelmi Hivatalban könnyebben hozzáfértek volna a «nem kebelbeliek» azokhoz a könyvekhez, melyeket a «volt» érdekképviseletektől elvett a proletárdiktatúra, de hát a diktatúra legfőbb jelmondatainak egyike volt az a régi mondás: «*si duo faciunt idem, non est idem*».

A Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archívum napjai különben születése pillanatától kezdve meg voltak számlálva: mihelyt megfelelő épülethez jut a könyvtárügyi politikai megbízottak szemében legfontosabb könyvtár, a Szabó Ervin-könyvtár, úgy azonnal tényleg beolvasztották volna annak anyagába, addig is be kellett érniök azzal, hogy mint DIENES már többször idézett június 11-iki jelentése írja, «elméletileg egyesítsék» vele.

Épen ilyen képlegesen értendő *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos lap «Könyvtárak a Tanácsköztársaságban» c. dolgozatának az az állítása, hogy a Szabó Ervin-könyvtárral már egyesítettett a Képviselőház Könyvtára. Itt mindössze annyi történt, hogy a Belügyi Népbiztosság április 5-én 3875. sz. rendeletével a volt képviselőház könyvtárát teljes fölszerelésével a Szabó Ervin-könyvtárnak engedte át, amely a könyvtár anyagából összeállítani és megszervezni tartozik a tanácsok orsz. gyűlése részére szükséges kézikönyvtárt. A könyvtár feletti felügyelet és intézkedés joga április 15-től illette meg a Szabó Ervin-könyvtár vezetőségét. Miként egy kpm. 107/9. sz. a. iktatott ceruza-főljegyzésből következtethető a megbízottak azonosították magukat a Szabó Ervin-könyvtár vezetőségével és május

7-én elrendelték, hogy a képviselőházi könyvtár cédulakatalógusából emeljék ki és gépeljék le a szocialista és hasonló természetű anyagot. Érdekes, hogy miként a Múzeum, Akadémia és Egyetem levéltári anyagát úgy a Képviselőház Könyvtárában lévő 1790–48-as országgyűlési iratokat és egyéb okmányanyagokat is elkérte NIKLAI Péter az Országos Levéltár részére, csak hogy míg a Múzeumnál mint láttuk, a kérdést teljes egyetértésben és rövid úton elintézték, ezúttal, amikor a Szabó Ervin-könyvtár «tulajdonáról» volt szó, épen nem siettek a beleegyezéssel s rávezették a megkeresés hátára: «egyelőre függőben marad.» A képviselőházi könyvtárnak a Szabó Ervin-könyvtárba való kebelezését még a könyvtárügyi politikai megbízottaknál is komolyabban vette a képviselőház épületgondnoksága, mely többizben igénybe akarta venni más célokra a volt képviselőházi könyvtár helyiségeit, úgy hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak május 16-án 153/9. sz. a. külön folyamodásban voltak kénytelenek megkeresni a Belügyi Népbiztosságot, «utasítsa az épületgondnokságot, hogy a helyiséget biztosítsa a könyvtár számára».

Ugyancsak a jóétvagyú Szabó Ervin-könyvtár nyelte volna el a Kereskedelmi Múzeum és a Társadalmi Múzeum könyvtárát is, amint ez a könyvtárügyi politikai megbízottak által április 15-én a Központi Lakásbiztossághoz intézett megkeresésből kiderül, amelyben a Szabó Ervin-könyvtár céljaira a Hazai Bank Erzsébet-teri palotáját kéri lefoglalni. Ez a lefoglalás azonban nem ment simán.

A Hazai Bank palotája nem mindennapi falat volt s arra egyéb hatalmasságok is rávetették a szemüket. Előbb a Népgazdasági Tanácsnak vásott rá a foga, s alighogy VAKGA Jenőt le tudták szerelni, akkor meg a Külügyi Népbiztosság akarta rátenni a kezét, s minthogy csak a július 30-án már «nem kommunista» PIKLER Blanka hihette azt egy KÖHALMI szerint «hihetetlen arroganciájú» levelében, hogy «a kommunista erkölcs nem ismer protekciót», DIENESÉK KUN Béla «súlyos jóakarát» kéri a palota kieszközléséhez. A jóakarát azonban hiába volt súlyos, Kunék egész rendszere megméretett és könnyűnek találtatott. Mielőtt a

nagy költözködés megkezdődhetett volna, a Hazai Bank palotája köztulajdonból ismét magántulajdonná lett.

Részletesebben foglalkoztatta továbbá a könyvtárügyi politikai megbízottakat a földművelésügyi és kereskedelemügyi minisztériumok egyes osztályaiiban «szétszórt szakkönyvek» sorsa is és június 26-án kpm. 279/9. sz. a megkeresték a Népgazdasági Tanács elnökét, bízta meg TELCS Bélát, a könyvtárosi kurzus imént végzett hallgatóját, hogy a Tanács keretében egyesített népbiztoságok tulajdonában levő könyveket, egy a Tanács főosztályai szerint tagolt szakkönyvtárba kebelezzék, mert «a könyvek ezidő-szerint nincsenek jól kihasználva». TELCS a megbízatást rövidesen megkapta, mert már július 4-én jelentést tesz arról, hogy egyelőre a volt földművelésügyi és kereskedelemügyi minisztériumok könyvtárait vizsgálta felül.

A földművelésügyi minisztériumnak 26.000 kötetes központi könyvgyűjteményén kívül, e minisztériumban az egyes szakosztályoknak is megvolt a maguk kézikönyvtára, ezeket azonban, az erdészeti és vízépítési osztályok kézikönyvtárai kivételével, nem rég átadták a főkönyvtárnak, mely főként csere útján szaporodik s a magánembereknek is hozzáférhető olvasóteremmel rendelkezik. A jelentés idejében BALENEGGER Róbert főgeológus és KOVÁCS József akadémiai tanár voltak a kezelői, akik egy nagy mezőgazdasági könyvtárra akarták fejleszteni oly kép, hogy a meglévő könyvanyagot részben egyesítik az OMGE, a Mezőgazdasági Múzeum, az Állatorvosi Főiskola, az Ornithologiai Központ és a vidéki öt mezőgazdasági főiskola anyagával, részben pedig egységes katalógus útján ez intézetek könyvtáraival kooperációt létesítenek. Ily formán ez anyagra nézve nem lehet szó arról, hogy a könyvtár a Népgazdasági Tanács egységes könyvtárába beillesztessék.

A volt kereskedelemügyi minisztérium központi könyvtárát, amely addig a kellő mértékben gyarapodott, 1907-ben szétszították a minisztérium nyolc főosztálya között s ettől kezdve megszűnt a könyvek és folyóiratok rendszeres beszerzése. A szétszított könyvanyag egy részét 1914 óta ismét egyesítették, úgy hogy a

főkönyvtár 1919-ben 10.000 kötetből és egy 10.424 térképből álló mappagyűjteményből áll. Ezenkívül 7343 munkának közel 10.000 kötete oszlik meg az elnöki, útépitési, tengerészeti, vasúti, külkereskedelmi, iparügyi és számvevőszéki osztályok között. Végül a posta- és távirdaosztály egy ezektől teljesen független s állandóan gondosan fejlesztett szakkönyvtárral rendelkezik, mely kb. 10.000 kötetre rúg. Javasolja, hogy a posta- és távirdaosztály könyvtárának különállása továbbra is fenntartassék, míg a minisztérium főkönyvtára a többi szakosztályok anyagával egyesíttessék s a Közgazdasági Könyvtár, Iparművészeti Múzeumi Könyvtár és Műegyetemi Könyvtár duplumaival, valamint a hazai folyóirat- anyaggal kiegészíttessék s egy nyilvános olvasószobával elláttassék. Az egyes osztályok csak a nélkülözhetetlen segédkönyveket és a többes példányokat kapják ki állandó használatra.

Döntő lépés ez ügyben csupán a földművelésügyi szakkönyvtárt illetőleg történt. A közoktatásügyi népbiztosság ugyanis július 15-én 159.314/9. sz. a. elrendelte, hogy a volt OMGE könyvtára Földműves-szakkönyvtár néven átszerveztessék és a közönség számára haladéktalanul megnyitassék. E könyvtárhoz a könyvtárügyi politikai megbízottak javaslatára egyidejűleg kinevezi könyvtári szakmunkásokká MURÁNYI Nándor, TELCS Béla és GACSÓ Károly elvtársakat. BALENEGGER és KOVÁCS tervét tehát elejtették s az OMGE könyvtárnak csupán a Mezőgazdasági Múzeum és Földművelésügyi Népbiztosság könyvtáraival leendő egyesítését határozták el, azt is a könyvtárügyi politikai megbízottak által kedvelt «eszmei» módon, amennyiben a közoktatásügyi népbiztosság elrendelte, hogy az utóbb nevezett könyvtárak katalóguscéduláiról másolatok készíttessenek és e másolatok az OMGE könyvtárának cédulakatalógusával közösen elrendeztessenek. A katalógusegyesítési munkálatok megszervezésére és a Földműves-szakkönyvtár felügyeletére PODMANICZKY Horác, a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárosa nyert megbízatást. Bár a népbiztossági rendeletben erről szó sincs, a könyvtár feletti főrendelkezés jogát úgylátszik a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége gyakorolta volna, amely az OMGE feloszlásakor

nemcsak annak házát és könyvtárát vette birtokába, hanem ez utóbbit a Gazdaszövetség könyvtárával, valamint a *Köztelek* szerkesztőségében és az OMGE hivatalszobáiban «talált» könyvekkel is egyesítette. Ez következethet a Szövetségnek a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz július 30-án intézett jelentéséből, mely szerint a volt OMGE könyvtár katalogizálását és rendezését MURÁNYI Nándor vezetése alatt fogják végrehajtani, természetesen az egyedül üdvözítő tizedes szakrendszer alapján. A kivitelre azonban nem került a sor, még pedig nem csupán azért, mivel a proletárdiktatúra rövidesen megbukott, hanem azért is, mivel a munka végrehajtásához szükséges anyagi kellékeknek is híjával voltak. Cédulaszekrény, katalóguscédulák, iktatókönyv, statisztikai napló, gyarapodási napló egyaránt hiányoztak, hogy a kölcsönzés lebonyolítására szükséges nyomtatványokról, kellő számú könyv-állványokról, megfelelő világitótestekről, sőt takarítóeszközökről ne is szóljunk.

A szakkönyvtárak létesítésének tervei során meglehetősen korán felszínre vetődött a zenetudományi szakkönyvtár kérdése. A lökést ehhez a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának április 19-én a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett s másolatban a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz is áttett felterjesztése adta meg, melyben javasolja, hogy LEDERER Rudolf zenetudományi könyvtára, melyet a tulajdonos a csatolt nyilatkozat szerint a köznek felajánl, hagyassék meg eredeti helyén s kezelésével a volt tulajdonos bízassék meg. A bejelentés azért történt a Magyar Nemzeti Múzeum útján, mivel a tulajdonos «régebbi bejelentett szándéka volt könyvtárát halála után a Múzeumnak hagyományozni.» Mint alább látni fogjuk, a magánkönyvtáraknak a köz céljára való felajánlása egyik rendes fogása volt azoknak a könyvgyűjtőknek, akik könyvtárszobájukat «műhely» címén nem remélték mentesíteni s a könyvtárügyi politikai megbízottak részéről általában honoráltatott. Iktatókönyvük tanúsága szerint április 24-én a jelen, a rendes bejelentésektől eltérő, sokkal komolyabban kötelező jellegű esetben is ártírtak a lakásbiztossághoz LEDERER könyvtárszobájának meghagyása iránt, de ezt a meg-

oldást annyira ideiglenesnek tekintettek, hogy már április 29-ére értekezletet hívtak össze egy Általános Zenetudományi Intézet és Könyvtár felállítása ügyében, melyen LEDERER Rudolf is megjelent s amelyen elhatározták, hogy az új intézetet a Margit-rakparton lévő EMMER-palotában – tehát a zenei életünk főintézményeitől teljesen távol eső helyen – rövidesen felállítják, még pedig a kommunizmus kedvelt alkotási módján: meglévő intézmények kíméletlen kifosztásával. Ide került volna a LEDERER-féle zenetudományi könyvtár, a Zeneakadémia könyvtárából az a rész, ami az iskolai kézikönyvtár kereteit túlhaladja s a Magyar Nemzeti Múzeum fonogramm-gyűjteményéből a zenei szempontból értékes anyag. De ez a megállapodás is, mint annyi más megállapodásuk, nem volt végleges, mivel július 29-én 379/9. sz. a. kérdést intéznek KENCZLER Hugóhoz az új megállapodás tárgyában, amely a zenei könyvtár elhelyezése dolgában a zenei direktorium és a múzeum igazgatósága közt létrejött. A közoktatásügyi népbiztosság július 1-én 155.273/9. sz. a. kelt rendelete, mellyel LEDERER Rudolfot a létesítendő zeneszakkönyvtár vezetőjévé nevezi ki, még úgy intézkedik, hogy «a szakkönyvtár, mely további intézkedésig az Ön által közcélra átengedett könyvanyagból áll, egyelőre eddigi elhelyezésében marad.» A valóság tehát ezen a téren is az, hogy voltaképen nem csináltak semmit.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak május 13-án 128/9. sz. a. megbízták dr. ROHONYI Hugó egyetemi tanársegédet az Orvosegyesület és a Tudományegyetemi orvosi kar könyvtárai egyesítésének tanulmányozásával, aki július 9-én betegségével mentegetőzik, amiért addig nem tehetett konkrét javaslatot az orvosi könyvtárak átszervezése ügyében s mulasztásának pótlására két heti haladékat kér; továbbá, hogy a Természettudományi Szövetség Direktóriuma május 21-ére előkészítő értekezletet hívott egybe a Központi Természettudományi Könyvtár ügyében, melynek eredményéről azonban úgylátszik elfelejtették tájékoztatni a könyvtári politikai megbízottakat. Befejezésül ki kell tennem még egy nagyszabású terv ismeretetésére, mely mintha azt a diktatúra letűnése óta gyakran föl-

merült vádat bizonyítaná, hogy a diktatúra «a világ proletárjai egyesüljetelek» jelszava alatt tulajdonképen a panjudaizmus világhatalmának megalapítására törekedett. A tervezet SZABOLCSI Lajos, az «Egyenlőség» szerkesztőjének tollából származik, aki június 18-án kelt s a Kpm. 398/9. sz. a. iktatott előterjesztésében a zsidó tudományos irodalom és magasabb minőségű szépirodalom részére *külön judaika-könyvtár* felállítását javasolja. A könyvtár kiterjedne: 1. a zsidó teológiára, 2. az őskori és középkori zsidó írók és kommentátorok műveire, 3. a zsidó szépirodalomnak a XVin–XX. század folyamán a világ különböző nyelvein megjelent termékeire és végül 4. a zsidóságra mint ethicumra (így, de talán íráshiba ethnicum helyett) vagy mint politicumra vonatkozó művekre. A megvalósítás az ismert kommunista recept szerint történék: «a közkönyvtárak részére most összegyűjtött könyvekből a fenti szempontok szerint» leendő kiválogatásával.

Azt várnók, hogy egy oly államban, amelynek vezéremberei közt akadtak RÉVÉSZ Mihályok, akik egy hungarikum-könyvtár érdekeit csak egészen valami másodlagosnak voltak hajlandók tekinteni s ahol egy hittudományi művek terjesztésével foglalkozó társulat kiadványait a papírzúzóba hurcolták, SZABOLCSI tervezetét *ad acta* teszik. De épen nem ez történt. A könyvtárpolitikai megbízottak már két nap múlva, június 20-án 419/9. sz. a. sietnek megbízni SZABOLCSI az eszme megvalósításával, még pedig annak legméltóbb helyén, a Szabó Ervin Központi Társadalomtudományi Könyvtár keretében, mint «Keleti gyűjteményének judaica osztályát». Az elintézés e mohóságából is látszik, mennyire szívükön viselték a könyvtárügyi politikai megbízottak a panjudaizmus érdekeit. Bezzeg a Szent-István-Társulat kiadványainak megsemmisítése ellen, melyet július 5-én jelentett be a társulat kiadóhivatala, csak július 28-án, amikor már égett lábuk alatt a talaj s a vörös világ fehéredése megindult, volt idejük a közoktatásügyi népbiztosságnál 814/9. sz. a. tiltakozni. A Judaika-könyvtár «megszervezése» különben egyelőre a volt Orsz. Rabbiképző Intézet könyvtárának helyiségében történt volna «a volt zsidó társadalmi intézmények könyvtárai megfelelő anyagának egybeolvasztása útján». A SZA-

BOLCSI tervezetének hátlapján olvasható jegyzetek szerint a kiszemelt áldozatok az Akadémia Kaufmann-könyvtára, az Orsz. Rabbiképző Intézet és a zsidó hitközség könyvtárai voltak.

V.

E többé-kevésbé nagyszabásúnak ígérkező reformok mellett a könyvtárügyi politikai megbízottak a nyilvános könyvtárak pillanatnyi szükségleteiről is gondoskodni kívántak s e célból június 28-án egy kérdőívet bocsátottak ki, melyet *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. volt hivatalos lap 4. számában olvasható híradás szerint «egyelőre a budapesti nyilvános könyvtáraknak» küldtek meg. A kérdőív a következő 16 kérdésre várt feleletet: 1. A könyvtár neve és címe. 2. Állománya (kötet, aprónyomtatvány, kézirat, okirat). 3. Milyen főszakokat művel. 4. Gyarapodás 1918-ban (ebből vétel, ajándék). 5. Milyen katalógusai vannak (cédula, nyomtatott, betűrendes, szak stb.) 6. Bevétele 1918-ban (kitől kapta). 7. Kiadásai 1918-ban (személyi, dologi, könyvbeszerzés, könyvkötés). 8. Személyzete 1918-ban (szakszemélyzet, segédszemélyzet, elegendő-e ez a személyzet). 9. Milyen és mennyi kölcsönző és olvasóhelyisége van (hány személyre vannak berendezve). 10. Kölcsönöz kinek, meddig, milyen feltételekkel, milyen időközönként. 11. Állanak nyitva az olvasótermek, kinek, mikor, milyen, feltételekkel. 12. Hányan látogatták az olvasótermet 1918-ban, hány kötetet kölcsönöztek ki 1918-ban, mennyi volt a kölcsönzők száma, hány kötetet használtak az olvasótermekben. 13. Belső munkahelyiségek (száma és minősége). 14. Megfelelők és elegendők-e a helyiségek. 15. A könyvtár felszerelése, berendezése megfelelő-e, milyen berendezési tárgyakra van még szükség. 16. Van-e terjeszkedésre (helyiségben) lehetőség; e terjeszkedés nagyobb átalakítást igényel-e.

A kérdőívre a következő 25 könyvtár válaszolt: 1. Társadalmi Múzeum Könyvtára. 2. Hadügyi Népbiztoság elnöki könyvtára. 3. Raktárnok-Szertárnokok (MOVSz) Szakosztálya (azelőtt MÁV altisztí kör). 4. Belügyminisztérium könyvtára. 5. M. Tud.

Akadémia Könyvtára. 6. Állatorvosi Főiskola Könyvtára. 7. Budapesti Főállamügyészség Könyvtára. 8. Szabó Ervin Könyvtár. 9. Az Orsz. Meteorológiai és Földmágnasségi Intézet Könyvtára. 10. Mezőgazdasági Múzeum Szakkönyvtára. 11. Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület Könyvtára. 12. M. Nemzeti Múzeum Könyvtára. 13. Budapesti ítéltábla. 14. Magyar Közgazdasági Könyvtár- és Archívum. 15. Orsz. Pedagógiai Könyvtár. 16. M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya Könyvtára. 17. M. Kir. Kúria. 18. Magyar Természettudományi Társulat Könyvtára. 19. Budapesti Posta- és Táviratigazgatóság Szakkönyvtára. 20. VI. ker. Népkönyvtár. 21. M. Ali. Földtani Intézet Könyvtára. 22. M. Technológiai Iparmúzeum Könyvtára. 23. Magy. Tud. Egyetem Könyvtára. 24. Kereskedelmi Akadémia Wahrmann Mór Könyvtára., 25. Magyar Kereskedelmi Múzeum Könyvtára. Minthogy a 25 intézet közül kettőről, u. m. az ítéltábláról és a Kúriáról kiderült, hogy nincs könyvtárunk, érdemleges választ csupán 23 könyvtár adott. Az ítéltábla könyvtárát ugyanis még 1917-ben egyesítették a Kúria könyvtárával, az ekként egyesített könyvtárát pedig az igazságügyi népbiztosság – úgy látszik a könyvtárügyi politikai megbízottak megkerülésével és tudta nélkül – 1919 májusában elszállíttatta, hogy a népbiztosság könyvtárával egyesítsék.

Az adott válaszokból főleg azok érdemelnek figyelmet, melyek a helyiségek, illetve felszerelések megfelelő és elegendő voltára s a terjeszkedés lehetőségére vonatkoznak. Aki e válaszok alapján ítélné meg Budapest közkönyvtárainak a szükségleteit, az aránylag igen kedvező képet alkotna magának könyvtári állapottainkról. De talán nem csalódom, hogy felteszem, hogy ez a nagy meglepedés csak látszólagos s inkább onnan magyarázható, hogy a könyvtárak vezetői nagyrészt belátták, hogy a proletárdiktatúra eszközeivel szükségleteik úgy sem elégíthetők ki s így jobb, ha a fennálló helyzetet minél kevesebbet bolygatják. így pl. a helyiség csak 8 könyvtárnál nem elegendő és nem megfelelő s ezekenél is csupán részleges hiányokról van szó, mint pl. a Szabó Ervin könyvtárnál, mely csupán a központot illetőleg van ezen a nézetten, vagy a Meteorológiai és Földmágnasségi Intézetnél, melynek

csupán még egy helyiségre volna szüksége, vagy csak átmeneti nehézségekről, mint pl. a Posta- és Táviradaigazgatóság könyvtáránál, melynek az a baja, hogy helyisége 1914 óta tanfolyamok céljaira van lefoglalva. Teljesen nemleges álláspontra helyezkedik az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, mely «új könyvtárpépület emelését tervezi», az OMGE-könyvtár, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára, mely «már évtizedek óta» szenved ebben a bajban s az Egyetemi Könyvtár, ahol «új épület feltétlenül szükséges». A helyiségükkel megelégedett intézetek sorában az Akadémia csak «egyelőre» van megelégedve, a M. Közgazdasági Könyvtár pedig csak feltételesen, ha t. i. «házbeli kilakoltatás útján» segítenek rajta. Kissé homályos a M. Technológiai Iparmúzeum válasza, amely szerint «a helyiség is megfelelő és elegendő», de azért «már szűk». Még nagyobb a megelégedés a felszerelés, berendezés terén. E szempontból csupán négy elégedetlen akad: az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya és a M. Tud. Egyetem Könyvtára. A megelégedettek közül a Szabó Ervin Könyvtár csak «egyelőre» az. Az egyes berendezési tárgyakra vonatkozó óhajokban is általában igen dicséretes mérsékletet tanúsítanak az egyes könyvtárak vezetői. Az Állatorvosi Főiskola beéri szekrényekkel és polcokkal, a Szabó Ervin Könyvtár kartoték-dobozokkal és könyvvállványokkal, az Orsz. Meteorológiai Intézet amerikai rendszerű szekrényeinek gyarapításával, a M. Közgazdasági Könyvtár vasállványokkal és egy karthotekszekrényvel, a M. Természettudományi Társulat 1–2 olvasó-asztallal, a VI. ker. Népkönyvtár több könyvszekrényvel s a M. Technológiai Iparmúzeum 4 db. állvánnyal. Valamivel nagyobb igényű a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára, mely dolgozó asztalokat, három terem emeletes kanzatra berendezését, rendező és kezelő helyiségek berendezését kívánja és a Néprajzi Osztály, mely rendes könyvtári berendezésre vágyik. A legelégedetlenebb az Egyetemi Könyvtár, ahol a mosdóktól a könyvvállványokig semmi sem jó: mert szerinte «modern könyvvállványok, íróasztalok, székek, írógépek, mosdók, felvonógépek, villanyvilágítás stb. stb.» kellene. A legőszintébb a

Földtani Intézet, melynek egyelőre semmire sincs szüksége, hiszen «különben sem lehet beszerezni». Talán a legérdekesebbek arra a kérdésre adott feleletek, hogy van-e vagy sem lehetőség a terjeszkedésre. E kérdésre csupán 9 intézet ad nemleges feleletet, még pedig a Hadügyi Népbiztosság Elnöki Könyvtára, a MÁV altiszti kör, a Belügyminisztérium Könyvtára, az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára (úgy látszik nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy a Múzeum osztályainak «liquidálásával» egyúttal azok helyiségei is fölszabadulnak), az Orsz. Pedagógiai Könyvtár, a Posta- és Távirdeigazgatóság Könyvtára és a Földtani Intézet. Legnagyobb örömkre a terjeszkedést lehetőnek tartja az Egyetemi Könyvtár vezetősége, de örömlétet erősen lelohasztja a lehetőség közelebbi körülírása: «a szomszéd házak felé» s erősen gondolkodóba ejt a legutolsó kérdőpontra adott felelete, hogy ez a terjeszkedés csak nagyobb átalakítást igényel. Ilyen nagyobb átalakítással az egyetemi könyvtáron kívül csupán az Akadémia és az OMGE könyvtára tudna a helyszükén segíteni.

A kérdőívek kitöltése különben kárbavesztett fáradság volt, mert nyomukban nem történt semmi.

VI.

A kapitalista világrend idején megállapított az az igazság, hogy «akié az ifjúság, azé a jövő» azon kevés számú igazságok közé tartozott, melyeket a kommunista világrend is teljes egészében magáévá tett. így tehát nem csodálható, hogy az a kútmérgezés, melyből a kommunizmus idején egész közoktatásunknak oly bőven kijutott, az ifjúság továbbképzésére szolgáló könyvtárt intézményeket sem kerülte el. Minthogy azonban az átalakítás e téren számos anyagi előfeltétel teljesítésétől függött, amire a könyvtárügyi politikai megbízottak képtelenek voltak, a rombolás e téren nem lehetett oly teljes, mint a pusztá «átképzéssel» megreformált oktatás terén.

A budapesti Központi Munkás- és Katonatanács művelődést

osztálya az iskolai könyvtárak ügyében június 18-án tartott értekezletet.¹ De ez értekezlet jegyzőkönyve nem maradt fenn s így csupán bemondás alapján volt megállapítható, hogy ez az ülés igen viharos lefolyású is volt. A veszekedés úgy állt elő, hogy DIENES kiküldöttje, VÁRADI Irma kijelentette, hogy elkommunizálják az összes ifjúsági könyvtárakat, aminek a tanszemélyzet képviselői hevesen ellenálltak.² Egy igen futólagos feljegyzéseket tartalmazó papírlap nyomán az is meg volt állapítható, hogy ezenkívül a diákolvasók ügyében is tartottak értekezletet július 20-án.

A könyvtárügyi politikai megbízottaknak legelső intézkedése e téren az a május 16-án 149. sz. a. kelt ügyirat, mellyel felhatalmazzák dr. WALDBAUER Ilonát, «hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság diákszociális ügyosztályának képviselőjében a diákkönyvtárak részére szükséges könyvanyag beszerzésére, kezeletésére és üzemének rendezésére a szükséges intézkedéseket tegye». Egy május 27-én kelt ügyiratukból pedig kiderül, hogy az összes «ifjómunkások» könyvellátását egységesen akarták megszervezni és e munkálatokkal SZATMÁRI Sándort bízták meg.

Hogy e könyvtárak irányzatosságára az akkor illetékes körök mekkora súlyt helyeztek, az kiderül a Közoktatásügyi Népbiztosság diákszallók ügyosztálya május 17-iki leveléből, melyben figyelemztetik a könyvtárügyi politikai megbízottakat, hogy «a felállítandó diákkönyvtárak és tanulószobák *propaganda* és tanulmányi anyagára is» figyelemmel legyenek. Ugyané szempontot hangsúlyozza LUKÁCS György h. népbiztos július 15-én 170.013. sz. a. kelt leirata is, mely a főiskolai ifjómunkásotthonok könyvtárai részére a tan- és szakkönyveken kívül «*az alapvető társadalomtudományi és tendenciózus szépirodalmi műveket*» sürgeti.

Főiskolai ifjómunkásotthonok lettek volna e népbiztossági leirat melléklete szerint: 1. A Szimbolikus Szabadkőműves Nagy-

¹ Az irattárban jún. 7-ikére szóló meghívót is találtam, ez az ülés azonban dr. GÁRDONYI Albert városi főlevéltáros úrtól nyert értesülés szerint elmaradt.

² GÁRDONYI szíves közlése az ülésen jelen volt STAINDL Máttyás úr bemondása alapján.

páholy épületében. (Tanulószoza minden szakba vágó könyvvel.) 2. A Mária Kongregáció épületében. 3. A Collegium Marianum helyiségében. 4. A Szent Imre kollégium fehérvári-úti épületében (különösen technikus szakkönyvekkel). 5. A Szent Ímre kollégium. Ráday-u. épületében (vegyes könyvekkel). 6. A piaristák rendházában (különösen orvos- és tanítószakképző könyvekkel). 7. A bírói és ügyvédi internátusban (különösen technikus szakkönyvekkel). 8. A ciszterciek rendházában. «Az otthonok mindegyikébe – teszi hozzá e jegyzék fogalmazója – természetesen szakkönyveken kívül *megfelelő* irodalmi és propaganda könyvek is elhelyezendők».

Igen tanulságos betekintést nyújt a könyvanyag megválogatásának mikéntjébe SZATMÁRI Sándor júl. 8-án kpm. 593/9. sz. a. iktatott előterjesztése az Ifjúnunkás-csoportok Könyvtárai részére szükséges könyvekről, kiadók szerint csoportosítva. E szerint Szatmári DICK Manó kiadványaiból KARINTHY Frigyes: Krisztus vagy Barabás és Tanár úr kérem c. műveit 60-60 példányban, RÉVAI kiadványaiból EÖTVÖS József, Magyarország 1514-ben c. regényét, BÖLSCHE és A. FRANCE-nak a Világkönyvtárban megjelent köteteit, DAUDET: Tarasconi Tartarin, BALZAC: Betti néni, TOLSTOJ: Háború és béke és HAUPTMANN: Henschel fuvaros c. művét 60-60 példányban, KROPOTKIN, CARLYLE, DARWIN és FERERÓ-nak a Világ-könyvtárban megjelent köteteit, valamint HAUPTMANN A bunda c. művét 90-90 példányban, STRINDBERG és MECSENIKOV-nak a Világkönyvtárban megjelent köteteit, valamint DICKENSnek a Klasszikus Regény tárbán megjelent regényeit 120–120 példányban, SWIFT Gulliverjét pedig 180 példányban, végül az Athenaeum kiadványaiból BÖLSCHE, DARWIN, FRANCE, HAECKEL és MECSENIKOV műveit 30–30 példányban, BÍRÓ Lajos: A szolgák országa, DALMADY: Természettudományi mende-mondák, KARINTHY: A görbe tükör, Upton SINCLAIR: AZ iparbáró c. művét és Zolának a cégnél megjelent összes regényeit 60-60 példányban, PETŐFI költeményeit pedig 100 példányban kéri sürgősen megrendelni.

Még ennél is tanulságosabb a könyvtárügyi politikai megbízottaknak július 8-án 607/9. sz. a. dr. MADZSAR Józsefhez inté-

zett levele, mely arra a könnyelmű lelkiismeretlenségre, valamint a tudományos és pedagógiai érzék teljes híjára vet szomorú fényt, mellyel a «könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» legfőbb vezetői a diákolvasók tankönyvszükségletét szerezték be. E szerint a főiskolai diákok olvasóterme részére szükséges orvosi egyetemi tankönyveket «egy fiatal orvostanhallgató kijelölése alapján» rendelték meg 50-60 példányban s csak a «leszállítás után» nézték át a már megrendelt anyagot s akkor támadt az a gyanujok, «hogy köztük sok felesleges, nem oda való könyv is van s úgy látszik, a kijelölés hibás volt». Az a főiskolai olvasószoba, melyet ily körültekintő módszerrel akartak felszerelni «tan- és szakkönyvekkel», a Szimbolikus Nagypáholy épületében nyert volna elhelyezést, ahova július 27-én utalták be az orvosi könyveket, melyeket épen egy hónap óta vártak a WALDBAUER Hona által a könyvgyűjtőtelepen kiválasztott könyvszekrények. KÖHALMI augusztus 4-én értesíti a közoktatásügyi minisztérium tudományos és főiskolai csoportját erről a nagy eseményről, jelenti, hogy a könyvtár vezetését a gyorstalpaló tanfolyamon kiképzett KOMOR Andrásra bízta s ígéri, hogy fokozatosan ki fogja egészíteni egyéb főiskolai tankönyvekkel.

Ezt a kissé *post festa* tett ígérését azonban ép oly kevésbé válthatta be, mint azokat az ígéretek, melyekkel az új szellem jegyében nagy hűhóval megindult ifjúsági könyvtárpolitika áldásait sürgetőket még június vagy július elején kifizette. Pedig a türelmetlenkedők nem voltak valami sokan. Ezek a Barcsay-utcai főgimnázium diákbizottsága, mely az ifjúság naiv hitével mindjárt be is terjesztette azoknak a természettudományi és matematikai szakkönyveknek a jegyzékét, melyek megküldését remélte. VÁRADI Zsigmond a siketnémák budapesti áll. intézete internátusának pedagógiai vezetője, aki kérésével azért sietett oly nagyon, mivel «a jelenleg rendelkezésünkre álló néhány összekoldult és egy a kor színvonalán álló intézmény kulturális igényeivel és szellemével egyáltalán össze nem egyeztethető, jobbára Szent-István-Társulati kiadványú könyv nem csak hogy nem előmozdítója, hanem ellenkezőleg megbénítója növendékeink kulturális és liberális fejlődé-

sének», az Országos Gyermeküdülési Hivatal, mely 18 telepén felállítandó gyermekkönyvtárt igényel, de ebből egyelőre beéri hattal, de azt azután sürgősen kéri és a Közoktatásügyi Népbiztosság Gyermekszociális ügyosztálya, mely őt «újonnan alapított» kerti iskolája részére kér jól összeválogatott könyvtárakat s- azonkívül «mintegy 20» intézete könyvtárának megfelelő kiegészítését.

VII.

A könyvtárügyi politikai megbízottak gondoskodásának legkedveselib tárgya a nagy tömegek «átképzésére» legalkalmasabb eszköz, a közművelődési könyvtár volt. Itt is elsősorban Budapest és a hozzákapcsolható környékbeli községek közművelődési könyvtárügye érdekelte őket, mely a fővárosi munkás- és katonatanács XIV. ügyosztályának a könyvtárügyi politikai megbízottak irodájában készült 58.813/19. sz. rendelete alapján a Szabó Ervin könyvtár fiókkönyvtárhálózatába kapcsolódott be. A könyvtár vezetőségének sürgős feladatává tétetett, hogy e fiókkönyvtárhálózatot kiépítse s gyári munkáskönyvtárak és mozgókönyvtárak szervezésével kiegészítse.

A terv az volt, hogy a kapitalista angol és amerikai Public Library-k mintájára minden egyes kerületben létesítsenek egy vagy több kerületi könyvtárat s kikölcsonzó állomást. A megvalósítás módja azonban teljesen bolsevista alapokon nyugodott. A terv megvalósításának első föltétele alkalmas helyiségek előteremtése lévén, a könyvtárügyi megbízottak már április 18-án 39/9. sz. a. közölték SOMLÓ Dezsővel, a lakásügyek politikai biztosával, azoknak az épületeknek, illetve épületrészeknek a jegyzékét, melyek lefoglalását kérték, hogy «Budapest elhanyagolt könyvtárügyét a proletárművelődés szolgálatába állítsák». Nem kevesebb mint huszonhárom épületet, illetve épületrészt sorolnak fel ebben a hatalmas étvágyról tanúskodó átiratban s hogy a szám nem tesz ki kereken két tucatot, az dr. LUKÁCS György h. népbiztoson múlt, aki az irattárban lévő fogalmazvány tanúsága szerint törölte a Krisztina-körúti gr. KARÁCSONYI-palotát, amelyet a könyvtárügyi poli-

tikai megbízottaknál is függőbb hadügyi népbiztosság már lefoglalt előlük radio-állomás céljaira. A kért 23 helyiség kerületenkint így oszlott meg: az I. kerületre jutott egy helyiség (SCHMIDT Miksa bútorgyáros kelenhegyiúti villája, úgy látszik, különös tekintettel a gellérthegy-i villákban lakó népbiztosi és egyéb vezető állásokban levő proletárookra), a II. kerületre kettő, a III. kerületre kettő, a IV. kerületre egy, az V. kerületre kettő, a VI. kerületre öt (közte a könyvtárügyi politikai megbízottak Andrásyúti helyisége, melybe a Keleti Könyvtár került volna), a VII. kerületre egy, a VIII. kerületre négy, a IX. kerületre három, a X. kerületre kettő. A kiszemelt helyiségek főleg magánpaloták, azután bankok és kávéházak üzlethelyiségei. Egy keletnélküli, de jóval későbbi ügyirat tanúsága szerint, mely DIENES László és BRAUN Róbert aláírását viseli s egy Budapest könyvtárügyéről a Budapesti Közp. Munkástanács Közművelődési Bizottsága részére készült ismertetésből áll, az igényeiket és terveiket folyton változtató intézők részben módosították s erősen leszállították a helyiségekre vonatkozó követelésüket. Itt már csupán 14 helyiségről beszélnek, mint amelyeket kerületi könyvtárak céljaira lefoglalni óhajtanak, még pedig az I. kerületben egyet, a II. kerületben kettőt, a III. és IV. kerületben egyet-egyet, az V. kerületben kettőt, a VI. kerületben hármat, a VII. kerületben kettőt, a VIII. és X. kerületben egyet-egyet, míg a IX. kerületre kijelentik, hogy ott megfelelő helyiség nem lévén, «a kerületi közművelődési könyvtár úgy volna a proletárérdekeknek megfelelően legkönnyebben elhelyezhető, ha az Újvásártéren barakszerű nagyobb pavillont» emelnek. E 14, illetve az emelendő barakszerű pavillonnal együtt 15 helyiséghez járulna még Újpesten a volt szabadkőművespáholy épülete és Kispesten a Kispesti Kaszinó helyisége. A magánpaloták ez újabb, véglegesnek tekinthető tervezetben, már amennyire a könyvtárügyi politikai megbízottak kapkodó munkájában végleges megállapodásokról szó lehet, jóval kevesebb szerepet játszanak, mint a lelkesedés első hevében készült megkeresésben s kávéház is csupán három szerepel köztük, még pedig a Krisztina-körút 1. sz. alatt levő Csokonai-kávéház, az

Eskü-út 5. sz. alatt lévő Belvárosi kávéház és a József-körút 56. sz. alatti Bodó-kávéház, ahová a VIII. ker. közművelődési könyvtárrá «átszervezett» Erzsébet-Népakadémiai Könyvtár került volna. A Szabó Ervin könyvtár központjának és fiókjainak elhelyezése tárgyában különben a Közp. Munkás- és Katonatanács június 23-ára értekezletet is hívott össze, melynek eredményeiről azonban a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem ad felvilágosítást. A kiszemelt helyiségek közül az irattár tanúsága szerint a lakásbiztosság már április 30-án kiutalta a Lipótvárosi Kaszinó nyári helyiségét, a Liszt Ferenc-tér 7. sz. palota I. emeleti helyiségét és SCHMIDT Miksa gellérthegyi villáját. Újabb kiutalások azonban nem történtek. Csupán arról van az irattárban adat, hogy az újpesti szabadkőműves-ház is lefoglalta könyvtári célra az ottani munkás- és katonatanács. Mint a könyvtárügyi politikai megbízottak körültekintő eljárásának egyik jellemző példáját föl kell említenem a III. kerületi közművelődési könyvtár helyisége dolgában folyt iratváltást. A megbízottak úgy találták, hogy a III. kerületben csupán egyetlen könyvtári célra alkalmas helyiség van, melyet a dunai vörösörség vett igénybe. Minthogy a dunai vörösörség a Dunát őrzi s így a Dunán a helye, a megbízottak június 27-én megkeresték a Belügyi Népbiztosság hajózási parancsnokságát, hogy e célra foglalja le a Duna-Gőzhajózási Társaság egyik személyszállító gőzösét. Sajnos, miként a Népgazdasági Tanács közlekedési főosztályának válaszából kiderül, ez az «észszerű» megoldás nem volt megvalósítható, egyrészt mivel a Dunagőzhajózási Társaság úszóművei nem lévén «köztulajdonba véve» hajóját sem lehet lefoglalni, másrészt mivel a kazánt télen állandóan fűteni kellene, ami viszont a szénhiány miatt lehetetlen. A könyvtárügyi politikai megbízottak és a Városi Könyvtár vezetősége egy a Budapesti Munkás- és Katonatanács elnökségéhez intézett előterjesztés szerint kilenc kerületi fiókkönyvtár felállítását tervezték, melyek személyzeti szükséglete, fiókonként tíz embert véve számításba, 90 egyénnel növelte volna meg a Városi Könyvtár eddigi személyzetét, amihez még a fiókok központjában alkalmazandó 20 munkaeő járult volna. Bár e nagy személyzet

csak fokozatosan lett volna beállítandó, mégis a személyi kiadások az 1919. év hátralevő felére 737.800 K-val haladták volna meg a Fővárosi Könyvtár költségvetését. Házbérre egyelőre «az ismert okokból» semmit sem irányoztak elő. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy a lefoglalandó helyiségek után nem kell házbért fizetniök. Fűtésre és világításra 50.000 K-t, takarításra 25.000 K-t, bútorok pótlására 16.000 K-t, könyvbeszerzésre 400.000 K-t, könyvkötésre 300.000 K-t, katalógusokra 32.000 K-t, különfélékre (főleg kezelési és irodai felszerelésekre) 45.000 K-t és rendkívüli szükségletekre 280.000 K-t, összesen 1,953.800 K póthitelt kértek.

Az egész előirányzat realitásához meglehetősen sok szó fér. A személyi kiadások összege pl. teljesen légből kapott, mivel az egységes hetibérrendszert csupán később állapították meg. A házbérek dolgát teljesen kikapcsolták. A könyvbeszerzésre beállított 400.000 K-val 40.000 kötet beszerzését irányozták elő, ami az akkori könyvtárak mellett képtelenségnek látszik, de tudnunk kell, hogy a derék könyvtárügyi politikai megbízottak a kiadótól és könyvkereskedőtől lefoglalt könyvanyagot a régi ár 40%-ával akarták számláztatni. Minthogy egy-egy kerületi könyvtár egyelőre 10.000 kötetből állt volna s a kalkulációnál hét könyvtárt vettek figyelembe, még így is hiányzik 30.000 kötet beszerzési költsége. Ezt a könyvmennyiséget azonban a «szocializált» egyesületi és magánkönyvtárak anyagából emelték volna ki. A szovjet uralom idejében fennállt munkabérek és anyagbeszerzési költségek mellett ugyancsak elégtelennek látszik a katalógusok előállítására fölvetett 32.000 K-ás tétel, amiből nyolc könyvtár katalógusának kinyomatási költségeit kívánták fedezni, mivel az Erzsébet Népakadémiának már volt kinyomatott jegyzéke. Végül az előterjesztés maga is elismeri, hogy a rendkívüli szükségletekre előirányzott tétel, melyből hét fiók első berendezési szükségleteit óhajtották fedezni, csak «igen hozzávetőleges», mivel nincs még eldöntve, hogy a helyiségeket bútorokkal kapják-e vagy anélkül.

Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy a Fővárosi Könyvtárnak ez a nagyszerű kiépítése évi 5-6 milliót emésztett volna

föl s még ez esetben is a fiókok nem e célra épült, hanem csak több-kevesebb szerencsével adaptált helyiségekben működhettek volna s olyan könyvanyaggal, mely két fióknál szinte teljes egészében, a többi hétnél pedig közel felében a DIENES «Vörös Újság»-beli cikkében «szellemi népkönyháknak» elkeresztelt egyesületi és népkönyvtárakból s annak a burzsoázianak kifosztott könyvtáraiból került volna ki, melynek szellemi javaira, ugyancsak DIENESnek a könyvtárosi kurzus bevezető előadásán elhangzott nyilatkozata szerint (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 2-3. sz.) a proletároknak, ha ugyan ily javak egyáltalán vannak, nincs szükségük.

A polgári társadalomnak különös elégtételül szolgálhat, hogy még az a kevés is, amit a proletárdiktatúra a közművelődési könyvtárügy terén teremteni látszott, tulajdonképen nem más, mint az állam és társadalom által létesített s a SZABÓ-iskola által folyvást lekicsinyelt alkotások erőszakos kisajátítása, arról nem is szólva, hogy az egész tervezet a kapitalista] társadalom két legnagyobb államában, az angolban és az amerikaiban kialakult típus egyszerű kópiája. A sajátosan szocialista-kommunista ízt és színt ez alkotásoknak a hírhedt «agitációs kollektíókon» és «selejtezéseken» kívül DIENESnek egy április 22-iki értekezleten elhangzott azon állítása adta volna meg, hogy e közművelődési könyvtárakat elvben «bárki» használhatja, de «ha az illető kerületi könyvtár nem tudná a kerület egész lakosságát ellátni», akkor «elsősorban szakszervezeti tagsági jeggyel igazolt munkások vehetnék igénybe». Az egész négy hónap alatt, a munkaenergia és anyagi javak leghallatlanabb pocsékolása dacára sem tudtak többet alkotni, mint hogy pár hét alatt «átszervezték» a Budapesti Könyvtár-Egyesület Corvin-téri könyvtárát s azt nagy hűhóval akarták megnyitni június 24-én a «reakció fészkeben», mint a «tudásnak és közművelődésnek új kapuját». A megnyitás tényleg megtörtént, de a nagy hűhó elmaradt, mivel a megnyitásnak különös díszet kölcsönözni hivatott elvtársakat: LUKÁCS György népbiztost, ÁGOSTON Péter elnököt, DIENES László könyvtárügyi politikai megbízottat és ERTLER Antalt a II. ker. munkás- és

katonatanács titkárát, mint igazi proletárhősöket visszariasztotta az a pár ágyúlövés, melyet ezen emlékezetes napon a gyorsan elfojtott ellenforradalom hívei a «szovjetházra» leadtak. Csupán KÖHALMI Béla és BRAUN Róbert volt az a két rettenthetetlen hős, aki *A Tanácsköztársaság Könyvtárügyében* olvasható lendületes leírás szerint «fegyverzajban» és amikor az «ágyú dörgött», megjelent mint főszereplő ennél az ünnepi aktusnál.

A másik hasonlóképen átszervezés alá vett «szellemi népkonyha», a volt Erzsébet Népakadémiai Könyvtár, melyet többek közt az Országos Kaszinó és Tiszti Kaszinó könyvtárából kiemelt könyvekkel egészítettek ki, már nem készülhetett el idejében. Mire megnyithatták volna, az egész társaságot elseperte az az ágyúdörgés, mely a Tisza mellől futamította meg a vezérekhez méltó vörös hadsereget.

A budapesti közművelődési könyvtárhálózatba bekapcsolandó környékbeli községek közül a Leninvárossá átvedlett Erzsébetfalva, Kispest és Újpest könyvtárával foglalkoztak behatóbban, de terveik megvalósítására sor nem kerülhetett.

Erzsébetfalvára BÁLINT Jenőt küldték ki, aki július 12-én kelt jelentésében előadja, hogy a könyvtár céljaira lefoglalták a Corso és a Városi Kávéház helyiségeit. Ezek egyike könyvkölcsönző és olvasóhelyiséggé, másika ifjúsági könyvtárrá alakítottatott volna át. Az állványokat a helyi szocializált üzemekkel akarták elkészíttetni. Az egyéb bútorzat nagyrésze valószínűleg e kávéházak felszereléséből került volna ki. A könyvanyag magvát a leltározás alatt álló «volt» polgári egyesületek könyvtárai szolgálták volna, melyek könyvkészletét a jelentés 1000-1100 kötetre teszi.

Kispestre, melynek munkástanácsa a Közoktatásügyi Népbiztosságtól 5000 «kulturális mű» kiutalását kérte, VÖRÖSVÁRY Ferenc osztályvezetőt, volt bankigazgatót s az Erzsébet Népakadémia volt főtitkárát küldték ki július 7-én. Beszámolója szerint az ottani kaszinóban lehetne elhelyezni a könyvtárt.

Valamivel több történt Újpesten, ahol a munkás- és katonatanács már jún. 24-én jelenti, hogy a könyvtár céljaira lefoglalta a

volt szabadkőműves páholy épületét, melynek elég célszerűnek mondható átépítéséhez is elkészítették a tervet SCHEIBER Miklós műépítővel, aki a Kőbányai Kaszinó emeleti helyiségeinek könyvtári célokra leendő átalakításáról is készített alaprajzi megoldást. A könyvtárhálózat e nagyszabású kiépítése természetesen aktuálissá tette a Városi Könyvtár fiókközpontjának «nagy üzemre való átszervezését». Erre vonatkozólag VÁRADI Irma május 22-én terjesztett be javaslatot, melyet azonban – úgy látszik – nem tárgyaltak le a könyvtárügyi politikai megbízottak.

VIII.

Különösen nagy apparátussal indult meg a Szabó Ervin-könyvtár közművelődési hálózatának egy sajátos ágának, a gyári könyvtárak létesítésének ügye. E könyvtárak megszervezését egy ápr. 22-én tartott értekezlet határozta el, mely egyúttal elvetette azt az ezen alkalomból fölmerült indítványt, hogy a pénzintézetekben is létesítsenek ilyen szépirodalmi és szakművekből álló könyvtárakat, s kimondotta, hogy e helyeken «csupán agitációs kollektióknak mozgóformában való felállítását» tartja szükségesnek. Az agitáció azonban a gyári munkáskönyvtárakban is nagy szerepet játszott volna. PFEIFER Sándor, a gyári munkáskönyvtárak ügyeinek előadója, egy ápr. 21-ről kelt előterjesztésében a következőkben foglalja össze az ezen könyvtárak anyagának összeválogatásánál érvényesítendő szempontokat: «a munkás lelje meg a szocialista és a szocializmushoz vezető tudományos könyveket, találjon egységesedés a burzsoa-ideológia által nem korrumpált szórakoztató könyveket, de találjon foglalkozása körébe vágó szakkönyveket is». A kölcsönkönyvtár mellé mindenütt egy olvasószöbát is terveztek, ahol a folyóiratokat, lexikonokat s egyéb kézikönyveket használhatták volna. A kölcsönző és olvasószoba nyitási idejét a «burzsoá-ideológia» által, úgy látszik, némileg «korrumpált» előadó, a «napi munka végeztével este 6-9 közé helyezte», nem számolva a «szociális termelés» legnagyobb vívmányával, a 8-2-ig tartó egységes munkaidővel.

Az ügyköréért lelkesedő előadó Budapesten és környékén legalább 100 ilyen gyári könyvtár felállítását tervezte s ez a nyugat legnagyobb ipari centrumaiban is túlzottnak tetszhető szám úgy látszik meghökkentette a könyvtárügyi pol. megbízottakat, akik ezúttal, szakítva rendes szokásukkal, jónak látták a szervező munka megkezdése előtt a hozzá való realisabb alapot adatgyűjtéssel megvetni. E célból jún. elején 73 üzemmel léptek érintkezésbe s egy 10 pontból álló kérdőívet osztottak szét a gyárak s hasonló vállalatok között, melyből 59 kellőkép kitöltve visszaérkezett. A kérdőív a következő 10 pontra kért felvilágosítást:

1. Gyár neve és helye.
2. Hány munkást foglalkoztat.
3. Ezek szakmaszerinti elosztása.
4. Van-e a könyvtárnak alkalmas helyiség és milyen nagy az?
5. Van-e az olvasóteremnek alkalmas helyiség és milyen nagy az?
6. Van-e könyvtárszekrény és egyéb berendezés?
7. Van-e az olvasóteremnek alkalmas berendezés?
8. Tud-e a gyár ilyent készíteni?
9. Van-e a gyárnak eddig is könyvtára s ha igen, kb. hány könyv?
10. Van-e könyvtár kezelésére alkalmas személy?

Mint a válaszokból kitetszik, az 59, helyesebben 58 üzem, mivel a Walla-féle cementgyárról kiderült, hogy üzemen kívül áll, legjobban alkalmas könyvtárkezelőkkel volt ellátva. E pontra ugyanis csak két üzem adott tagadó választ. Könyvtárnak alkalmas helyiséggel is 40 üzem rendelkezett s az ilyen nélkül szükkölködő üzemek egyike rekvirálás, másika – ez a csepeli lőszer-gyár – építés útján hajlandó a hiányon segíteni. A helyiségek nagysága 8–250 m.² közt váltakozik s olyan is akad, amelyikben legfeljebb egy könyvszekrény ha elfér. Az olvasóteremnek alkalmas helyiség már csupán 19 üzemben akad s ezek egy része is közös volna a könyvtári helyiséggel. Könyvtári fölszerelésben nagy a szegénység: mindössze 17 üzem rendelkezik 1-2 szekrénnel vagy állvánnyal, kettő pedig maga készít vagy rendel fölszerelést. Olvasótermi berendezést pláne csak nyolc gyár tud rendelkezésre bocsátani, jobbára az étkezőhelyiségekben használt asztalokat, padokat és székeket. Ily berendezési tárgyakat 26 tud készíteni. Könyvtára 17 üzemnek van. A kötettség egy pár

ócska folyóirat-évfolyam és 1620 kötet közt váltakozik, de általában csak ritkán haladja meg az 500 kötetet. Ami már most az 58 üzem munkáslétszámát illeti, az csupán két esetben éri el, illetve lépi túl a 10.000 fejet, kettőnél van 4000-en felül, négynél 3000-4000, nyolcnál 1000-2000 és tíznél 500-700 közt ingadozik; százon aluli a munkáslétszám tíz üzemnél s ezek közül kettőben a létszám még a tízet sem éri el. Ami a munkások szakmabeli megoszlását illeti, itt az adatok, az egész nagy üzemeket nem tekintve, annyira elaprózódnak, hogy a beérkező adatokat táblázatosan feldolgozó kimutatás erre, mint gyakorlati hasznot nem hajtó részletre, ki sem terjeszkedik.

A körlevélnek megvolt tehát az a haszna, hogy beigazolta, miszerint Budapesten és környékén távolról sincs szükség száz gyári könyvtárra, habár a környék oly tágan volt értelmezve, hogy az 59 választ adó üzem között a nagykanizsai és székesfehérvári fűtőház is szerepel.

A könyvtárügyi politikai megbízottak le is tettek tehát arról a tervről, hogy minden egyes üzemet külön könyvtárral szereljenek föl s egyelőre beérték volna 3-4 ilyen könyvtár létesítésével, melyek egyike-másika több szomszédos üzem munkásait közösen látta volna el olvasnivalóval. így pl. a Telefon-gyár könyvtárát egyúttal a Gyukits és Társa-féle kalapgyár, a Gróf-féle vegyészeti gyár, a Tessényi-féle asztalosgyár munkásai és az Egyesült Városi Villamos Vasutak alkalmazottai használták volna. Ez utóbbiak bevonására azért lett volna szükség, mivel a vasútársaság zuglói telkéből akartak területet szerezni az emelendő betonpavillon részére, miután nem osztották BREYER Pál elvtárs azon javaslatát, hogy az Erzsébet Nőiskola, ezen «kizárólag a burzsoázia leányainak épített iskola fényes berendezésű, óriási termeit» foglalják le «nagy könyvtárával» együtt, melyet «megrostálás után ki lehetne egészíteni». Egy június 30-án kelt összefoglaló jelentés szerint «az építési direktórium megértő előzékenysége következtében a könyvtárpavillon négy hét alatt elkészülhet», valószínűleg azon «teljesen kész és a célnak megfelelő» vasbetonépület felhasználásával, melyet iskolának szántak a bur-

zsujok s amelyre SKUTE CZKY építész hívta fel PFEIFER elvtárs figyelmét.

A *Tanácsköztársaság Könyvtárügyi* c. volt hivatalos lap június i-én megjelent számának *Gyári munkáskönyvtárak* c. reklám-cikke a lehető legrövidebb időn belül kilátásba helyezi a Ganz-Danubius kocsigyár könyvtárának «mintakönyvtár gyanánt» leendő megnyitását. Hogy ez a könyvtár azonban csakugyan így rövid idő alatt létesülhetett volna, az elsősorban a gyár vezetőségének az érdeméül tudható be, amely PFEIFER egy május 8-án kelt jelentése szerint a szépirodalmi és tudományos művek kivételével minden szükségest megad. Hálából a nagylelkűségért PFEIFER azt javasolta a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy az «üzemben talált» technikai könyveket, «melyek a könyvkereskedelemben nem kaphatók s a gyári könyvtár számára nem alkalmasak», olvassák be a Szabó Ervin könyvtárba. Hogy az üzemvezetőség nagy készsége dacára sem tudták a könyvtárt a diktatúra idejében megnyitni, annak főoka abban a kapkodásban és határozatlanságban keresendő, mely a helyiségek kiválasztásánál nyilvánult meg. Először oly helyiségeket szemeltek ki a gyárban, melyek átalakítási költségei 160.000 K-t emésztettek volna fel, majd itt is egy külön barakk felállítását tervezték, végül «egy újabb megoldással, már kész nagy termeket kaptak a gyártól a könyvtár és olvasóterem számára».

Ugyancsak maga a gyár vállalta magára a felszerelési tárgyak elkészítését a Magyar Fegyver- és Gépgyárban tervezett könyvtárnál, ahol a könyvtárterem és az olvasóterem a fentebb idézett cikk szerint «valósággal pazar beosztású és berendezésű lesz». E pazar berendezésben valószínűleg része lett volna BÁLINT Jenő jún. 17-iki javaslatának, amely a gyár mérnökének a budai Vigadó épületében levő 6. sz. fiók berendezését, tehát egy régi «szellemi népkönyvhát» ajánlja figyelmébe.

Végül szó volt még arról is, hogy a budai Központi Katonai Ruháraktárban is berendeznek egy munkáskönyvtárt, melyet egyúttal a szomszédos Nemzeti Egyesült Textil-gyár munkásai is használtak volna.

A közművelődési könyvtárhálózat egy másik mellékhatása lett volna a laktanyai könyvtárak csoportja. A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg-propaganda ügyosztálya júl. i-én hívta fel a könyvtárügyi politikai megbízottakat, hogy ily könyvtárak felállításáról haladéktalanul gondoskodjanak. Ezek július 4-én kelt válaszukban be is kérték azokat az általános adatokat, amelyek alapján ezzel a kérdéssel foglalkozhatnának, de kérésüket a propaganda-ügyosztálynak már nem volt ideje teljesíteni. Az ebből a késedelemből származó tétlenséget a hadsereg vezetői úgy látszik elunták és maguk vették kezükbe az ügyet. Legalább erre vall a 9. vörös vasas hadosztály júl. 16. megkeresése, melyben könyvvásárlási engedélyt kér a Liebknecht- és Engels-laktanyákban felállítandó olvasótermek részére.

A vörös hadseregnél jobban járt a vörös őrség, melynek orsz. főparancsnoksága nagyon a szívéen viselte a vörös örök kulturális igényeit. Már április 15-én előterjesztést tett a Tanácsköztársaság sajtódirektóriumához, melyben egy rendelet kibocsátását sürgette, amely kötelezővé tenné az ezentúl megjelenő minden fajta sajtótermékek, könyvek, brosrák, propaganda célokat szolgáló kiadványok egy-egy «ismertető példányának» a Vörös Őrség Könyvosztálya részére való beküldését. E beadvány a Sajtódirektóriumtól a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsához s innen a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz került véleményezésre, ahol a darab szerencsésen megakadt. A Vörös Őrség főparancsnoksága azonban, nem győzve kívárni a kérés elintézését, más megoldási módhoz folyamodott s mint jún. 3-án a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz intézett jelentéséből kiderül, a vörös őrség tagjainak művelésére könyvtárt létesített. A könyvtár alapjául «a Habsburgjózsefpalotában összegyűjtött könyvanyag» szolgált, «ahol a könyvtár elhelyezésére és az olvasóterem létesítésére minden tekintetben alkalmas, zavartalan, világos és kellően bútorzott helyiség áll rendelkezésre». A főparancsnokság grandiózus terve szerint ez a központ Nagy-Budapest 14 vörös ór kerületében egy-egy mozgókönyvtárt szándékozott létesíteni s idővel e rendszert a vidék nagyobb vörösőr-gócponjtaira is ki akarta terjeszteni. Egy-

előre azonban kísérletképen csupán Nagy-Budapest három helyén kívánták e fiókokat megszervezni, ahol a megfelelő helyiségek és berendezések már készen állottak.

Hogy a vörös őrség könyvigényeit valamiképp kielégíthessék, a könyvtárügyi politikai megbízottak ismét a burzsoázia «szellemi népkönyháinak» hulladékaihoz folyamodtak s június 11-én föl-kérték SZABÓ Ferencné «úrasszonyt», hogy a Vörös Őrség köz-ponti könyvtára részére a sebesültek volt könyvosztályában fel-halmazott könyvanyagból megfelelő könyveket adjon át DIAMANT elvtársnak. Hogy az ekként rendelkezésre bocsátott könyvanyag távolról sem volt elég, azt az a keltezetlen, ceruzával írt föl-jegyzés tanúsítja, mely szerint a Vörös Őrség nem tudja az olva-sókat kielégíteni s újabb könyveket kér.

Maga dr. DIENES László, a közművelődési könyvtárak e mellékhatásait nem szívesen látta felburjánzani. Mint a könyvtá-rosképző tanfolyam egyik előadásán kifejtette, a gyári könyvtárak «létesítése tulajdonképpen megalkuvás. Ép úgy megalkuvás, ha a vörös őrség számára, vagy ha az ifjúmunkásoknak, vagy a kaszár-nyákban rendezünk be könyvtárakat; mindezek létesítése» ellen-kezik a helyes könyvtárpolitika elveivel. Nem helyes ugyanis apró könyvtárakat csinálni, a helyes elv az, hogy minden kerületben legyen annyi egységes közművelődési könyvtár, amennyire min-denki igényeinek kielégítésére szükség van. Ma azonban ezt meg-csinálni nem lehet. Azoknak az embereknek jórésze ugyanis, akikkel szeretnők megismertetni a könyveket, olyan, hogy nem jön a könyvhöz, kell hogy mi vigyük oda egészen a helyébe a könyvet. Ilyen utakon remélhető csak, hogy egy csomó embert, akit más-különben nem tudnánk a kultúra számára megnyerni, fogékonnyá :eszünk, hozzáférhetővé teszünk a kultúrának. Ezek a kísérletek íz átmeneti időnek megalkuvásai. Később az apró és egyes külön kategóriák számára megszervezett könyvtárak maguktól meg fog-lak szűnni».

IX.

Addig is, míg DIENESnek ez az uniformizáló ideálja meg nem valósulhat, nem csak maga volt kénytelen közremunkálni ily apró könyvtárak létesítésében, hanem azt is kénytelen volt eltűrni, hogy itt-ott egészen egyéni és az ő hálózatába egyáltalán bele nem kapcsolható könyvtáralakulatok is keletkezzenek, de természetesen csak akkor, ha a mindenható szak- és pártszervezetek álltak ez alakulatok háta mögött.

Így pl. a könyvgyűjtő és elosztótelep június 24-én jelenti a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy a volt Belvárosi Polgári Kör könyvtárát nem vehette át, mivel a kör helyiségeit birtokba vett Fodrászalkalmazottak Orsz. Szövetségének titkára az átadást «határozottan megtagadta, hozzáfűzve, hogy csak karhatalom közbejöttével vihető el a könyvtár s ebben az esetben személyünket illetőleg bekövetkező fenyegetéseket ígért». A más-különben oly erélyes politikai megbízottak legott siettek behódolni a harcias borbélyoknak, akiket már két nap múlva, 26-án kpm. 463/9. sz. a értesítenek, hogy a könyvtárt részükre «átengedik».

Ép ily szépen lenyelték BOKÁNYI elvtárs intézkedését, aki a VII. ker. Polgári Kaszinó könyvtárát a VII. ker. Pártszervezet részére foglalta le. Sietnek kijelenteni, hogy «szívesen lemondanak erről a könyvtárról, bár könyvtáraink könyvvel való ellátása a könyvhiány miatt igen nagy nehézségekbe ütközik. Minthogy azonban föltehető, hogy ebben a polgári könyvtárban olyan könyvek is vannak, amelyek a szociális pártszervezet könyvtárában nem foglalhatnak helyet, vagy feleslegesek», kéri a könyvjegyzék be- küldését.

Lette foganatja ennek a jámbor óhajtnak, az a könyvtár- ügyi politikai megbízottak irattárából nem volt megállapítható. Szófogadóbb volt a Szocialista Párt IX. ker. pártszervezete, mely ép úgy rátette a kezét a Ferencvárosi Polgári Kör könyvtárára, mint a VII. ker. pártszervezet a VII. ker. Polgári Kaszinóéra. A IX. ker. pártszervezet vezetősége május 4-én beterjeszti a Polgári Kör könyvtárából kiselejtezett könyvek jegyzékét, kér azok el-

vitelét s minthogy a megbízottak rögtönösen nem intézkednek, május 9-én maga jelenti, hogy a kiselejtezett 552 kötetet átküldi a Szabó Ervin Könyvtárba. Ez az agilis pártszervezet különben nem érte be ennyivel, siet kiegészíteni a maga szája íze szerint a visszatartott anyagot s már jún. 24-én megküldi az új Párt-szervezeti Könyvtár kinyomatott katalógusát a Polgári Kör 1900. évi kinyomatott könyvjegyzéke kíséretében.

A két kinyomatott könyvjegyzék összehasonlítása igen tanulságos, bár a belőle lesűrhető következtetéseket némiképp befolyásolja az a körülmény, hogy a nyomtatott jegyzék alapján nem ismerjük a Polgári Kör utolsó 19 évi beszerzéseit, mivel nem valószínű, hogy egy élő kaszinó 1900 óta egyetlen új könyvet se szerzett volna be. Így kiselejteztettek: ABONYI Árpád (4 művéből 3), ABONYI Lajos, BARTÓK Lajos, BENEDEK Elek, BENICZKYNÉ-BAJZA Lenke, BOLANDEN Konrád, BOUGAUD (A kereszt és korona), BOURGET, BRET HARTE, BURNETT (A kis lord, a világirodalom egyik legbájosabb könyve), CHATEAUBRIAND (A kereszténység szelleme), CHERBULIEZ (a Bolski László kivételével), COLLINS, CONVAY, COPPÉE, CSIKY Gergely (3 regénye közül kettő), DAUDET A. (öt munkájából 4, közte *Az evangélista nő*, bizonyára címe s nem irányzata alapján, melyet a selejtezők úgy látszik nem ismertek s ezzel szemben fölvetett két újabb kötete), DICKENS (6 műve közül 5, csak a *Barnaby Rudge* hagyatott meg s újonnan bekerült a *Pickwick Club*), id. DUMAS, EBERS (5 műből 4), ELLIOT George, br. EÖTVÖS József (négy regényéből kettő: a Magyarország 1514-ben és a Nővérek), FARINA S., FEUILLET, FLAUBERT, GERSTÄCKER, GRÉVILLE H., GYARMATHY Zsigáné, HALÉVY műveiből *A tisztelendő úr* és a *Constantin abbé*), HERCZEG Ferenc, HUGÓ Viktor (*A nevető ember*, mely ma már rendkívül ritka), HUBNER Sándor (Séta a világ körül), IVÁNYI Ödön, JAKAB Ödön, JÓKAI Mór (műveiből több kötet így: *Egy az isten*, *Egy magyar nábob*, *Szabadság a hó alatt* stb.), JÓSIKA Miklós (minden az *Abafi* kivételével), JUSTH Zsigmond, KÓBOR Tamás (3 műve közül 2, de 5 újabb művei megtoldva, amelyek sorából természetesen a *Ki a gheztóból* sem maradhatott el), KAZINCZY Ferenc, KIELLAND Sándor

(5 műből 4), MANZONI S. (*A jegyesek* c. örökszép alkotás), MAUPASSANT (5 műből 2, valószínűleg a rossz fordítás miatt, de 7 más kötettel megtoldva), MONTÉPIN, OHNET, OUIDA, PÁLFFY Albert, PÉKÁR Gyula, PETELEI István, RÁKOSI Viktor (csak *A bujtogatóknak* kegyelmeztek meg), SAND George (7 műből 3, csak a *Consuelo* és hasonló irányú művek maradtak meg), SHELHAGEN, STANLEY M. H. (A legsötétebb Afrikában), SEBŐK Zsigmond, SERAO Matild, SUDERMANN Henrik, SUE Eugène, P. SZATHMÁRY Károly, SZOMAHÁZY István, THACKERAY (német kiadásai, a magyarok bent maradtak), gr. TELEKI Sándor (*Garibaldi alatt*), TOLNAI Lajos, TOLSZTOJ Leo (*Sebastopol*), THURY Zoltán, TURGENYEV (*Első szerelem*), VADNAY, VÁRADI Antal, VAS Gereben, VERGA, VERNE (műveiből több kötet, köztük a magyar tárgyú *Sándor Mátyás*), WERNER Gyula és ZOLA (19 művéből 7, ezek egyike új kiadással pótolva. A kihagyottak közt van *Lourdes* és *Roma*, bizonyonnyal nem irányzatuk, hanem pusztán címük alapján). E korántsem teljes összeállítás is bizonyítja, hogy néhány kiselejtésre méltó szerző mellett főleg a valóban magyar szerzők s az idegenek közül a keresztény világnézet alapján állók száműzettek a pártszervezeti könyvtárból. Az is jellemző, hogy minő fajta írókkal látták jónak szaporítani a könyvtárat: ANDREJEV, BALZAC, BARBUSSE, BÍRÓ Lajos, BRÓDY Sándor, CSIZMADIA Sándor, FABER Oszkár, FARKAS Antal, FRANCE Anatole, GYAGYOVSZKY Emil, JERUSALEM E., KÓBOR Tamás, MÓRICZ Zsigmond, POGÁNY József, RÉVÉSZ Béla, SINCLAIR Upton és VÁRNAI Zseni azok a szerzők, akik hivatalosan voltak az új irányhoz átminősíteni ezt a tipikus kaszinó-könyvtárat. Ily körülmények közt valódi csodaszámba megy, hogy ARANY *Toldi*, MADÁCH: *A\ ember tragédiája* és WALLACE: *Ben Hur* c. műveknek megkegyelmeztek. Szinte teljesen új az ismeretterjesztő rész, mely csak 16 címet vett át az 1900. évi katalógusból. Néhány régi és új természettudományi mű mellett ez a rész főként pártirodalmi kiadványokból áll. MARX öt, KAUTSKY négy, ÁGOSTON Péter, BUCCHARIN, MARX-ENGELS és SZABÓ Ervin 3-3, LENIN, MECSNIKOFF, MENDER, SPENCER Herbert és VANCZÁK János 2-2, ALVINCZY Mihály, BUCHINGER Manó, CSIZMADIA Sándor, DAWID Edward, ENGELS Frigyes, GEORGE H., ISSZAIIEFF,

JÁSZAI Samu, KÉPES Ernő és Ferenc, KRAUS K., KUNFI Zsigmond, LASALLE, LIEBKNECHT, MIGRAY József, SOMOGYI Béla, VÁMOS Jenő és WELTNER Jakab pedig egy-egy művei szerepel a jegyzékben. Igen jellemző a filozófusok összeállítása is: BERGSON, BERKLEY, GIORDANO Bruno, COMTE, CONDILLAC, DESCARTES, DIDEROT, FREUD, HUME, Le DANTEC, LEIBNITZ, NIETZSCHE, PASCAL, PIKLER és SCHMITT Jenő képviselik a filozófiát, akikhez még mint különösen «időszerű» KANTnak az örök békéről írt értekezése járul. Jellemző az is, hogy a magyar irodalomtörténetet csupán BABITS Mihály és KARDOS Albert képviseli, a magyar történetből pedig az egyetlen Dózsalázadás érdekelte őket, az is CSIZMADIA Sándor feldolgozásában.

Kissé tüzetesebben foglalkoztam e pártszervezeti könyvtárral, mert jegyzéke az egyetlen dokumentum, melyből tájékozódást szerezhethünk arról, hogy mint festettek volna a kommunizmus közművelődési könyvtárai.

X.

Négy hónapi uralmuk alatt a lázasan tervezgető könyvtárügyi politikai megbízottaknak idejük jutott arra is, hogy foglalkozzanak a Vakok Központi Könyvtárának a kérdésével, amelyet e tanulmány írója vetett felszínre még az 1917. év folyamán s amelynek megvalósítása érdekében a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa részéről történtek is kezdeményező lépések. Az Orsz. Tanács e célt a Vakokat Gyámoló Orsz. Egylet meglehetősen gazdag Braille-könyvtárának nagyobb arányú fejlesztésével s küldeményei részére a portómentesség kieszközlésével akarta megvalósítani. A könyvtárügyi politikai megbízottak által júl. 11-re összehívott s KÖHALMI Béla vezetésével megtartott értekezlet ugyancsak a Gyámoló Egylet könyvtárát kívánta központi könyvtárrá megtenni, olyképp azonban, hogy abba a fővárosi egyéb intézetek Braille-könyvtárai is beolvasztattak volna. Maga KÖHALMI az egyesítés teljes keresztülvitele mellett foglalt állást, még az ifjúsági könyveket sem hagyta volna meg a nevelőintézeteknél, mivel úgymond «az ifjúsági könyvtár nem iskolai, hanem

könyvtári funkció. Az ifjúság szokja meg a könyvtárakat és az iskolán kívül ott tanuljon». Sokkal okosabb álláspontot képviselt ADLER Simon, aki szerint «a központi könyvtárnak legyen ifjúsági könyvtára s ezzel egyidejűleg fejlesszék az intézeti ifjúsági könyvtárakat ... Az ifjúsági könyvtárak egyesítése célszerűtlen». Miként a Vakok Központi Könyvtára ügyében július 25-én kiadott rendelet tanúsítja, e pontban a józanabb álláspont diadalmaskodott. Hevesebb vita folyt az anyag kiegészítése és selejtezése körül. KELLER Nándor főleg a szocialista művek lemásolását sürgeti, «melyekből semmi sincs». SCHEER Rezső a selejtezés szempontjait adja meg: elsősorban a felekezeti iratokat és másodsorban a rossz helyesírású anyagot kívánja kiküszöbölni. Csupán SÉRA Lajos merte szavát felemelni a vallásos iratok érdekében: «Hogy felekezeti könyvek vannak – úgymond – az nem hiba, mert mindenki maga válogathatja ki olvasmányai anyagát». HERODEK Károly is tiltakozott a másolandó könyvek diktatórikus kijelölése ellen. De KÖHALMI mindkettőt leinti: «A diktatúra – úgymond – nemcsak gazdasági, hanem szellemi is. A felekezeti propaganda helyett érvényesülnie kell a szocialisztikus szellemű nevelés diktandójának». Egyúttal bejelenti, hogy a népszabadság eldorádjának hirdetett Tanácsköztársaságban életbeléptették a szocialisták s egyéb progresszívek által oly sokat gáncsolt «index librorum prohibitorumot». Fontosnak tartottam e részletekre kiterjeszkedni, mivel kiderül belőlük, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak úgynevezett könyvtári politikája a legnagyobb merénylet volt» amit a gondolatszabadság ellen valaha terveztek. De van itt KÖHALMINAK még egy fontos nyilatkozata. Minthogy kijelenti, hogy a selejtezés «azon könyvválogatási elvek alapján fog megtörténni, melyek általában a Szabó Ervin Könyvtár közművelődési könyvtárainak összeállításánál alkalmaztattak» ebből önként következik, hogy a Szabó Ervin-könyvtár vezetői már évek óta tudatosan készítették elő a proletárdiktatúra által egyedül üdvözítőnek nyilvánított szellemi irányzatot.

Az értekezlet folyamánya volt a közoktatásügyi népbiztosság már említett júl. 25-iki rendelete, mely szerint a vakok összes

pontírási könyvtárai köztulajdonba vétetnek. Ebből kifolyólag a népbiztosság meghagyta, hogy a Vakok Orsz. Nevelőintézete és a Wechseltmann-féle intézet könyvtáraiban lévő ama pontírási könyvanyagot, mely az ifjúság nevelésével vonatkozásba nem hozható, továbbá azon ifjúsági könyvek másodpéldányait, melyeket a felnőtt vakok is szívesen olvasnak, szolgáltatassák be a Vakok Orsz. Szövetségében (volt Vakokat Gyámolító Orsz. Egyesületben) létesítendő Vakok Központi Könyvtárába, viszont az ezen könyvtárban lévő ifjúsági könyveket osszák szét a nevelőintézetek könyvtárai között. Azonkívül a rendelet arról is intézkedik, hogy az összes intézetekben, foglalkoztatókban és könyvtárakban levő pontírási könyvek címmásait egyessítsék a Központi Könyvtár katalógusával. Végül elrendeli a pontírási könyvanyag tartalom és kivitel szempontjából való átvizsgálását és selejtezését. Az intézkedések keresztülvitelét a népbiztosság az Orsz. Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vezetésével a Vakok Könyvtárügyi Bizottságára bízta, melybe egyidejűleg kinevezte BÁNÓ Miklóst, KELLER Nándort és SERA Lajost. (*A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* 4. sz. mellékletén.)

A legutolsó mozzanat ez ügyben KELLER Nándor «vakügyi előadó» július 29-én kelt javaslata a pontírási könyvek másolói részére felállítandó tanfolyam tárgyában. A 8 hetesnek tervezett és vizsgával záródó tanfolyam a látókat és a vakokat húszas, illetve tízes csoportokban oktatta volna a helyesírásra, a Braille-féle pontrendszerű folyóírásra s a másolási irányelvekre, továbbá megismertette volna velük a pontíráshoz alkalmas gépeket és eszközöket.

XI.

Az eddig ismertetett tervek és intézkedések kizárólag Budapest könyvtárügyét tartották szem előtt. A vidéket illetően néhány általános rendeleten kívül egyrészt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéből MIHALIK József főfelügyelőségi előadó felelős vezetése mellett alakított Vidéki Közművelődési Könyvtárak Osztálya igen kétes értékű elméleti tervezetéseiről, másrészt

a helyi érdekeltségek többé-kevésbé egyéni kezdeményezéseiről számolhatok be.

A legelső intézkedés e téren a közoktatásügyi népbiztosság április hó 2-án a vidéki munkástanácsokhoz intézett felhívása, mely meghagyja, hogy addig is, míg részletesebb utasításokat nem kapnak, rekviráljanak megfelelő helyiségeket a járási vagy megyei székhelyeken lévő olyan közkönyvtárak részére, melyek addig meg nem felelő, proletárolvasók számára hozzáférhetetlen helyiségben voltak elhelyezve s úgy ezen intézkedésüket, mint az elhagyatva talált könyvtárak őrizetbevételét jelentsék be a könyvtárügyi politikai megbízottaknak. (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* i. sz.)

Csupán 26 nappal e felhívás kibocsátása után szabályozta a Közoktatásügyi Népbiztosság 22. KN. sz. rendeletével a megyék, városok és községek könyvtárügyének intézését, amivel tulajdonképpen kezdeni kellett volna az intézkedések sorát. E rendelet 3. §-a szerint az intézkedés e téren a helyi Munkás- és Katonatanácsok feladata az Orsz. Könyvtárügyi Tanács irányítása mellett, melynek hatáskörét a Tanács megalakulásáig a könyvtárügyi politikai megbízottak töltik be. E végre a falusi, városi és megyei Munkás- és Katonatanácsok kebelében művelődési osztályok alakítandók, amelyek vagy maguk, vagy ha erre szükség van, külön könyvtárügyi alosztály keretében hajtják végre a tanácsok rendeleteit, vezetik a területükön elhelyezett könyvtárak gazdasági ügyeit, ellenőrzik munkájukat, erre vonatkozólag intézkedéseket kezdeményeznek, illetve foganatosítanak s a helyi könyvtárügyre vonatkozó kérdésekben a felettes tanácsoknak és az Orsz. Könyvtárügyi Tanácsnak véleményt adnak. A 4. §. szerint a fennálló könyvtárak átvételét és átszervezését az illetékes Munkás- és Katonatanácsok az Orsz. Könyvtárügyi Tanács irányítása szerint hajtják végre, amely erre vonatkozólag részletes utasításokat dolgoz ki s szükség esetén állandó vagy ideiglenes könyvtárügyi megbízottat küld ki a Munkás- és Katonatanács közművelődési osztályába, illetve ennek könyvtárügyi alosztályába, aki biztosítja a szervezési elvek egységes keresztülvitelét és szakszerűen támo-

gátja a munkástanácsot. (1. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 1. sz.)

A könyvtárügyi politikai megbízottak április 29-én 83/9. sz. a. iktatták irattárukba ezeket a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletében kilátásba helyezett utasításokat s lehet, hogy szét is küldték a községeknek, legalább Kocsér község egy alább ismeretendő levele ezekre az utasításokra adott válasznak látszik. A Tanácsköztársaság Könyvtárügye c. hivatalos lapjukban azonban nem tették közzé s így az is lehetséges, hogy nem is hajtották végre. Mint igazi kommunista termék megérdemli azonban, hogy legalább néhány szóval vázoljam tartalmát. E rendelet szerint a helység tudományos könyvtárai (főiskolai könyvtárak, szakhivatalok nagyobb könyvtárai stb.) egyesítendőek s evégből lefoglalandó egy központi fekvésű, e célra alkalmas, úgy építkezés, mint felszerelés tekintetében modern épület (pl. banképület). Ugyanígy egyesítendőek a helység egyéb könyvtárai (az összes népkönyvtárak, olvasóköri, kaszinók és egyéb egyesületek könyvtárai) egy nagy közművelődési könyvtárrá s e célra ismét a város közepén kell lefoglalni alkalmas épületet, melyben lehetőleg előadóterem is van, vagy ilyen előállítható. A könyvtárakkal együtt a felszerelési tárgyak: szekrények, állványok, újságtartók, asztalok, székek stb. is lefoglalandók s ha a zsákmány kevés, úgy más helyről (kávéház stb.) «szerzendők» be a megfelelő berendezési tárgyak. Végül az utasítás kijelenti, hogy a magán és családi könyvtárakat csak az esetben foglalhatják le, ha veszélyeztetve vannak, vagy ha tulajdonosuk elhagyta őket. A bennük levő unikumokról azonban jegyzék készítendő s az a könyvtárügyi politikai megbízottak elé terjesztendő, akik a könyvtár szervezetére és üzemére vonatkozó utasításait későbbre helyezik kilátásba.

Úgy a népbiztossági rendelet, mint a könyvtárügyi politikai megbízottak utasítástervezete abból a föltevésből fakadt, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak zavartalanul intézhetik a saját hatáskörükből az egész ország könyvtárügyét. Azonban csakhamar tapasztalniok kellett, hogy legalább a német többségű

területekre nézve föltevésük nem állja meg a helyét. KALMÁR Henrik német népbiztos ugyanis a volt tanácsköztársaság német lakta területeinek könyvtárügyét egy a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz május 13-án 1043/9. sz. a. intézett átiratával a maga hatáskörébe tartozónak jelentette ki s egyúttal 8/19. sz. a. kibocsátott egy rendeletet, mely a közoktatásügyi népbiztosság 22. és 23. sz. rendeleteinek analógiájára készült s a németlakta területeken köztulajdonba vehető könyvtári anyagról és felszerelésekről intézkedik. Egy május 24-én kelt átiratában KALMÁR egy lépéssel tovább megy s azt kívánja a könyvtárügyi politikai megbízottaktól, hogy a rendelkezésükre kerülő német könyveket – eltekintve a szigorúan tudományos szakművektől – utalják át a német népbiztossághoz megfelelő szétosztás céljából. Cserébe ennek a nem épen szerénynek nevezhető kívánságnak a teljesítéséért viszont kijelenti, hogy szívesen látná, ha a könyvtárügyi politikai megbízottak vállalnák el a német többségű vidéken lakó magyarság könyvvel való ellátását s e célból hajlandó rendelkezésükre bocsátani az igazgatása alá kerülő magyar művek nélkülözhető részét. A könyvtárügyi politikai megbízottak június 3-án 292/9. sz. a. feleltek KALMÁR május 13-án kelt iratára s ebből «szívesen» vették tudomásul, «hogy a német lakta területek kulturális és így könyvtári ügyekre is vonatkozó intézkedési jogot magának tartja fenn», de már jún. 4-én 306/9. sz. a. ugyancsak KALMARhoz intézett levelükben, mely a május 24-iki átiratra készült válasz, kinyilatkoztatják, hogy «szívesen elvállalják a német lakosság könyvvel való ellátását is», sőt megjegyzik, hogy az ő «nagy és egyenesen erre a célra organizált apparátusuk» által könnyebben is tudnák ezt a feladatot lebonyolítani, mint a német népbiztosság. De természetesen csak úgy, ha a német népbiztosság «saját relációi útján» is beszerez könyveket, amelyeket azután a könyvtárügyi politikai megbízottak a saját anyagukkal kiegészítenének. Minthogy azonban egy füst alatt kijelentik, hogy «német nyelvű könyvek fölött jelenleg meglehetősen kis számban» rendelkeznek s hogy «az egész német nyelvű könyvanyagról nem mondhatnak le», mivel ők «a magyar lakosságot idegen s így elsősorban német köny-

vekkel is el akarják látni» a német népbiztosság teljesen megszakította velük az érintkezést.

Úgy a népbiztosság által kibocsátott rendeletből, mint a könyvtárügyi politikai megbízottak elkészült, de úgy látszik kivételre nem került utasításaiból kiderül, hogy eredetileg a vidék könyvtárügyét igen egyszerű úton szándékoztak megoldani, az egy-egy városban, községben vagy falun található könyvkészlet egybeolvasztásával, ami természetesen nem maradt volna a könyvanyagnak a «szellemi diktatúra» ízlése szerint történő selejtezése és kiegészítése nélkül. Ez a megoldás legalább bizonyos fokig a meglévő történeti fejlődés kifolyása lett volna, de igen kevésbé felelt volna meg a kommunista könyvtárideálnak, mely egyre a könyvek ésszerű és gazdaságos kihasználását hangoztatta.

Sokkal jobban megfelelnek ennek a falanszterideálnak azok a tervek, melyeket MIHALIK József dolgozott ki a könyvtárügyi politikai megbízottak részére, akik május 12-én tisztelegtek először nála s úgy látszik, akkor bízták meg elkészítésükkel. A dolog annyira sürgős volt, hogy az új felelős osztályvezető még éjjel is e terveken dolgozott, s hogy ezt megtehesse már május 14-én kpm. 142/19. sz. a. egy hivatalos igazolványt volt kénytelen igénybe venni, mely szerint «tudományos munkáinak és hivatali teendőinek végzése céljából lakásában egy villamoslámpa égetésére esti 11 óra után is szüksége van». Nagy terveinek kidolgozásához nem kevesebbre, mint 258 óra rendkívüli időre volt szüksége. Miként MIHALIK augusztus 4-én a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz intézett összefoglaló jelentéséből kiderül e napig részben a hivatalos időben, részben a rendkívüli munkaidőben teljesen elkészítette a kecskeméti, ceglédi, nagykőrösi, győri, pápai, kiskunhalasi és soproni könyvtárak s félig vagy harmadrészben a kalocsai, gödöllői, kunszentmiklósi, váci, györszentmártoni, tétii, budafoki, kiskunfélegyházai, ráckevei és szentendrei könyvtárak tervét. A könyvtárügyi politikai megbízottak irattárában csupán a ceglédi, nagykőrösi és győri tervezetek vannak meg, továbbá egy a kecskeméti tervezet beküldését tanúsító kísérőirat, míg maga a tervezet úgy látszik a könyvtárügyi politikai megbízottak egy másik

könyvtári szakértője, dr. BALKÁNYI Kálmánnál maradt, akit kiküldtek Kecskemétre, «a könyvtárak megvalósításának technikai előkészítésére». Magának a könyvtárügyi triumvirátusnak vidéki campagne-ja úgy látszik csak augusztusban vette volna kezdetét, amikor a Lenin-fiúk ismert módszerükkel kellőképp megerősítették volna a vidéken egyre ingadozó kommunista hangulatot. Legalább dr. DIENES László csupán július 28-án kpm. 844/9. sz. a. kért a közoktatásügyi népbiztosságtól nyílt parancsokat a maga, KÖHALMI Béla és MIHALIK József részére, mivel ismételten vidékre kell majd utazniok könyvtárügyben s a nyílt parancsokban Győr, Kecskemét, Keszthely, Pápa és Zalaegerszeg irány megjelölését kéri. A nyílt parancsok azonban már nem voltak kiadhatók s így a triumvirek nem is tapasztalhatták ki a helyszínén, hogy miként is valósíthatók meg az előzetes helyszíni tájékozódás nélkül, tíz év előtti népszámlálási adatokra s a Magyar Minerva elavult, hiányos és megbízhatatlan közleményeire kommunista egyöntetűséggel fölépített tervezetek.

Minthogy MIHALIK József volt osztályvezető tervei egészen egy kaptafára készültek, teljesen elegendő lesz, ha egyetlen tervezetét, a nagykőrösi ismertetem a kommunista papiros-tervezetés elijesztő példája gyanánt.

A Nagykőrösi Közművelődési Könyvtár e tervezet szerint nemcsak Nagykőrös belső és külső területeit, hanem a körzetébe utalt 9 községet is ellátta volna olvasnivalóval. Kiinduló pontul a lakosságnak az 1910. évi népszámlálásban feltüntetett számaránya szolgál, még pedig nem csak végső eredményeiben, hanem legapróbb részleteiben is. Pontosan ki vannak másolva az erősen elavult népszámlálás rubrikáiból a közel tíz év előtti lakosság anyanyelvére, nemére, életkorára, írni- és olvasnitudására, valamint foglalkozására vonatkozó adatok, ami azt a látszatot van hivatva felkelteni, mintha a tervezet mindez adatok gondos mérlegelésével készült volna. Pedig korántsem így történt. Azt lehetne hihető, hogy az életkorra vonatkozó adatok kiírása arra szolgál, hogy a remélhető olvasóknak legalább három életkor-kategóriája állítatott fel: a 6-11 éveseké, a 11-14 éveseké és a 15 éven felülieké. Ez

könyvtárpedagógiai szempontból érthető, sőt szükséges is lett volna, mert elemi követelmény, hogy a felnőttek olvasmány- anyaga a gyermekekétől elkülöníttessék s ez utóbbiaké legalább két csoportba osztassék, a szellemi fejlettség alacsonyabb és magasabb fokán állókéra. Ehelyett MIHALIK csupán két csoportot vesz fel, amikor a könyvanyag schematikus részletezésében a képes- könyvek és ifjúsági irodalom csoportját elkülöníti a többi könyv- anyagtól. A foglalkozási statisztika közlése nyomán pedig azt várnók, hogy a könyvtárak ismeretterjesztő anyagának megállapításánál legalább a három fő foglalkozási ág, a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem adatai vétetnek figyelembe. Ez sem történt meg, hanem e helyett kapunk «könnyű» és «magasabb fokú» ismeretterjesztő irodalmi kategóriákat, amelyek megállapítása racionálisan nem a foglalkozásmóddal, hanem a képzettséggel hozható kapcsolatba. Ugyanez áll a szépirodalom három felállított rubrikájára is, melyek «könnyű», «fejlettebb» és «magasabb fokú» szépirodalmat különböztetnek meg s úgy látszik a klasszikusokat, amelyek e furcsa osztályozás mellett méltán tarthatnának igényt a «legmagasabb fokú szépirodalom» elnevezésére, teljesen kirekesztik, a kommunista termelési rend szépirodalmi alkotásairól nem is szólva, amelyek, minthogy csakis egy irodalmi bizalmi testület engedélye alapján láthattak volna napvilágot, még a régi klasszikusokat is túlszárnyalták volna minőségében. De nem vétettek figyelembe a tervek elkészítésénél a nyelvi megoszlásra vonatkozó kategóriák sem, amint ez pl. a győrvárosi tervezetből kitetszik, ahol vagy ezer német anyanyelvű lakos van kimutatva anélkül, hogy a könyvtártervezet csak egy szóval is elárulná, hogy 42.589 lakosra elég szűkmarkúan 12.870 kötetben megállapított könyv- anyagból mennyi volna a német.

Ahogy MIHALIK az egyes községek könyvszükségletét megállapította a tényleg kiírt statisztikai adatok közül csupán az irni- olvasni tudók számára s a 14 éven aluliakra és felüliekre vonatkozó adatokra lehetett szüksége, no meg szüksége lett volna a felnőttek értelmi fejlettségének az ismeretére, mert enélkül a különböző fejlettségi fokú ismeretterjesztő és szépirodalmi könyv-

szükséglet számszerű megállapítása teljesen a levegőben lóg, a 258 rendkívüli munkaóra és a 11 órán túl fogyasztott villamos-áram dacára.

A MIHALIK-féle tervezet szerint a Nagykőrösi Közművelődési. Könyvtár egész állománya a különböző fiókoknak és kölcsönző állomásoknak közvetlenül küldendő 3 54 újság- és folyóirat-példányt is beleértve 14.994 darabból állt volna.

Ez az anyag a következő kategóriák szerint oszlott volna meg:

1. Újság és folyóirat	384 példány
2. Képeskönyv és ifjúsági irodalom	3.225 «
3. Könnyű szépirodalom	6.425 «
4. Fejlettebb szépirodalom	1.885 «
5., Könnyű ismeretterjesztő mű.	2.465 «
6. Magasabb fokú szépirodalmi mű	335 kötet
7. « « ismeretterjesztő mű	<u>275 «</u>
	14.994 db.

Ebből azonban a nagykőrösi központi könyvtárnak csupán 20 újság és folyóirat és 3.520 db. egyéb könyv s a nagykőrösi fióknak 10 újság és folyóirat meg 1400 db. könyv, a külterületekre pedig 950 db. könyv jutott volna, míg a többi 8.690 db. könyv a körzetébe vont 9 községhez s ezek külterületeihez került volna kölcsönkép 2 évre, illetve 6 hónapra, vagyis Nagykőrös 28.575 főnyi lakosságára esett volna 5870 kötet, azaz majd minden 5 lakosra egy kötet, persze föltéve, hogy az elmúlt, igen mozgalmas 9 esztendő alatt a város lakossága sem nem szaporodott, sem nem fogyott.

Ezen meglehetősen szerény könyvkészlet aligha tudná kielégíteni egy oly fejlett intelligenciájú város lakosságának közművelődési igényeit, aminőnek Nagykőröst ismerjük, ahonnan pl. annyi irodalommai foglalkozó egyén került ki, hogy ezek életrajzgyűjteménye, a *Nagykőrösi Athenás*, egy egész vaskos kötetet tesz! Még nagyobb aggodalommal tölt el a tervezetnek a megoldást ismertető része. Ebben MIHALIK azon kezdi, hogy a *Minervából* kiírja a Nagykőrös és körzetébe utalt községek könyvtárainak

kötetszámát, még pedig, hogy a tájékozottság benyomását keltse, a következő «kategóriák» szerint csoportosítva az anyagot: «általános érdekű mű», «szakmű» és «ifjúsági mű». A csoportosítás igen egyszerű, de a valóságnak épenséggel meg nem felelő fogással történt. MIHALIK ugyanis a kaszinók, egyesületek, iskolák könyvtárait, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által létesített népkönyvtárakat egész kötetszámukkal «az általános érdekű művek» kategóriájába sorolja, holott ezek mindegyikében főlős számmal vannak «szakművek» és «ifjúsági művek» is. Viszont a Földművelésügyi Minisztérium által adományozott népkönyvtárakat a maguk egészében a «szakművek» csoportjába iktatja, noha köztudomású, hogy azok szakműveken kívül szépirodalmat is tartalmaznak. Végül az iskolai ifjúsági könyvtárakat teljes egészükben az «ifjúsági művek» kategóriájába utalja, habár ezek is tudvalevőleg számos olyan művet tartalmaznak, amelyeket az ifjúság olvashat ugyan, de amelyeket még sem lehet ifjúsági műveknek minősíteni. De még ha a tényeknek megfelelő volna is e csoportosítás, létjogosultsága nincs, mivel a MIHALIK tervezte közművelődési könyvtárak anyaga részére felállított kategóriákkal nem vág egybe s így még csak előzetes tájékoztatást sem' nyújt arra nézve, hogy pl. a Nagykőrösi Közművelődési Könyvtár egész állagába előirányzott 335 «magasabb fokú szépirodalmi mű» mekkora mértékben van meg a tényleg rendelkezésre álló anyagban. Alapjában teljesen elég lett volna a kötetszám pusztá feltüntetése, ami a jelen esetben végső összegében 36.574-re rüg. Már most MIHALIK úgy tervezi, hogy e «könyvtömeg» Budapestre, a könyvelosztó telepre szállíttatnék be s ebből válogatná ki, megfelelő kiegészítéssel a Nagykőrösre visszaküldendő 14.610 kötetet. A terv tehát igen gazdaságosnak látszik, mert 36.574 kötetért 14.610 kötetet adni, még a «megfelelő kiegészítés» kautélája mellett sem rossz üzlet. Csakhogy nem egészen így állana a dolog, mivel MIHALIK hozzá teszi, hogy az elszállítás «a közokt. népbiztosság által továbbra is ott helyben meghagyandó könyvtárak anyagának kivételével» történnék. De hogy melyek volnának ezek a könyvtárak, arra MIHALIK még csak javaslatot

sem tesz s így terve megvalósításának pénzügyi része még csak hozzávetőlegesen sem állapítható meg. Pedig az indokolás V. pontja külön foglalkozik «a megoldás pénzügyi részével».

Azt várnók, hogy e részben a könyvtár alapítási, gyarapítási, személyi és dologi kiadásairól kapunk részletes javaslatot. De MIHALIK beéri azzal az általános kijelentéssel, hogy a könyvtárak «felállítása, fenntartása és gyarapítása állami feladat lévén, annak költségeit az állam viseli, de a szükséghez képest és lehetőség szerint a helyi érdekeltségek anyagi hozzájárulását is igénybe veheti». E szerencsésnek épen nem mondható fogalmazásból nem derül ki, hogy a helyi tényezők hozzájárulása tulajdonképen mennyire vehető igénybe s vajjon kiterjeszhető-e más költségekre is, mint amelyeket a 3. és 7. pontban kifejezetten mint olyanokat sorol fel, amelyeket a városok, illetve községek tartoznának fedezni. Ezek a könyvtári helyiségek fűtési és világítási költségei, meg a pusztákra és telepekre küldendő könyvcsomagok küldönc-díjai.

Az előrelátható kiadásoknak csupán egy pontjára nézve ad MIHALIK részletezést s ez a személyi kiadások tétele, de természetesen ez esetben is a való élet adottságainak legcsekélyebb számbavétele nélkül. A nagykőrösi könyvtárnál pl. fölvesz egy központi könyvtárost 230 K, egy fiók-könyvtárkezelőt 150 K, egy könyvtári segédet 100 K és egy könyvtári kisegítőt (szolgát) 120 K hetibérrel, továbbá kilenc községi könyvtárkezelőt egyenkint 1000 K és 75 pusztai és telepi megbízottat egyenkint 300 K évi jutalomdíjjal (egy-egy ilyen megbízott működése csupán a téli hónapokra szorítkozott volna s a kezelése alá adandó «könyvtárak» kötetszáma jobbra 30–45 közt ingadozik!) s így évenként egy 14.510 kötetes könyvtár kezelési költségei 68.940 K-t tettek volna. MIHALIK számítása azonban épen nem reális. Hogy a jutalomdíjakat a proletárállam fizetési rendszere magáévá tette volna-e, ez erősen kétes, de elvégre nincs kizárva. Azonban az kétségtelen, hogy a hetibéres alkalmazottakat a MIHALIK ajánlta fizetési skála alapján lehetetlen lett volna alkalmazni. A népgazdasági tanács 55. sz. rendelete tudvalevőleg öt munkabér-

osztályt állított fel, melyek legalacsonyabb fokozata 170 K-t tett s ezt a legalacsonyabb hetibért is csupán a «szakképzettséget nem igénylő segéd munkások» húzták volna az 1. és 2. szolgálati évben. Ez egymagában 2600 K többletet jelentett volna már az első évben a MIHALIK által proponált könyvtári kiegészítő illetményeinél. A központi könyvtárost, akinek hetibéret 230 K-ban, vagyis annyiban állapította meg, amennyi egy «szakképzettséget nem igénylő segéd munkásnak» járt volna alkalmaztatása 3-5 évében, a IV. fizetési kategória legalacsonyabb fokozata szerint heti 430 K, vagyis évenként 10.400 K-val több illette volna meg, mint amennyit MIHALIK előírnyozott. A MIHALIK szerint 150 K hetibérrrel kontemplált fiókkönyvtárkezelőt, mint «önállóan dolgozó szakmunkást» a III. heti bérosztályba kellett volna sorozni, 320 K kezdő hetibérrrel, ami ismét 8840 K évi többletet jelent s még a «könyvtári segéd» is, abban a legkedvezőbb esetben, ha a 17 éven aluli ifjú munkások sorából választják, 50 K-val többlet kapott volna hetenkint, mint amennyit a tervezet részére előírnyoz s ez ismét 2600 K pluszt okoz. Tehát a MIHALIK által tervezett nagykőrösi könyvtárnál mindjárt a megvalósítás évében 93.380 K-t tettek volna ki a személyi kiadások, vagyis a könyvtárban lévő kötetek mindegyikére 6 K 40 f. személyi kiadás esett volna, ami még a proletár-gazdálkodásnál sem mondható kevésnek.

24.000 koronás tévedés egy költségtervezet egyetlen 69.000 K-ás tételénél az egész tervezet realitásába vetett hitet meg kell, hogy ingassa s csakis a proletár-uralom idejében volt komolyan vehető, amikor még a vezetőség által teremtett realitásokkal sem volt szokás komolyan számolni.

Mialatt a tíz év előtti lakosság száma, neme, kora és foglalkozása alapján még éjjeli 11 óra után is lázasan folytak a számítások, hogy egy-egy város, község, falu vagy tanya mit sem sejtő lakosai mennyi újságot és folyóiratot, képeskönyvet és ifjúsági művet, könnyű szépirodalmat, könnyű ismeretterjesztő irodalmat, fejlettebb szépirodalmat, magasabb fokú szépirodalmat és magasabb fokú ismeretterjesztő művet kapjanak (az utóbbi három kategóriát a tanyak és külterületek lakosai elől egészen elzárta a

lakosság intelligencia-fokát szuverénül megállapító tervező), az alatt egyik-másik községben az egyedül üdvözítő központi tervek nélkül is munkába fogtak a szociális termelés hívei.

A legtevékenyebb dr. TÖRÖK Mihály volt, akit a könyvtárügyi politikai megbízottak április 4-én 5/9. sz. a. kelt iratukban bíztak meg a pápai ref. főiskola modern nyilvános könyvtárrá való átszervezésével s akinek könyvtári előképzettségére sajátos fényt vet az a körülmény, hogy az átszervezőt egy ápr. 12. kelt értesítés szerint a könyvtárosi tanfolyam hallgatói sorába is fel kellett venni. A könyvtárügyi politikai megbízottak április 4-iki irata, mely a pápai munkástanácsnak szól, egyúttal elrendeli a főiskola dísztermének olvasóteremmé leendő átalakítását, a könyvtár azon könyvanyagáról, «mely a mai idők műveltségének megfelel» egy modern cédulakatalógus készítését, a városban nem működő egyletek könyvtárainak leltározását és a főiskolai könyvtárba való átszállítását s az iskolai ifjúsági könyvtárakból «a felekezeti propagandát szolgáló» irodalom kiselejtezését. Dr. TÖRÖKben a könyvtárügyi politikai megbízottak gyors és megértő munkásra találtak. Május-június havi működéséről beküldött jelentéséből kiderül, hogy ez alatt a rövid idő alatt nemcsak hogy kiválogatták, persze a «kellő személyzet beállításával» a kézikönyvtár anyagát s elkészítették annak cédulakatalógusát, hanem a dísztermet is átadták olvasóterem gyanánt a közhasználatnak 3 új állvánnyal, 5 újonnan befestett asztallal és .50 újonnan beszerzett székekkel felszerelve. Az olvasóteremben az első négy hét alatt 1500 egyén fordult meg, akik a jelentésben 54 foglalkozási ág szerint vannak csoportosítva. Minthogy azonban az 1500 olvasóból 871 a tanuló, a többi 53 rubrika mindegyikére édes-kevés egyén jutott. Emellett a könyvtárba beszállítottak 11 «elhagyott» könyvtárat, még pedig:

1. Irgalmasrend könyvtárát	400 kötettel
2. Vas- és fémmunkások könyvtárát	47 «
3. Építő munkások könyvtárát	280 «
4. Leányegylet	236 «
5. Nyomdászok	221 «
6. Kaszinó	2105 «

7. Iparos Ifjak Önképző Egylete könyvtárát	691kötettel
8. Lloyd könyvtárt	95 «
9. Szocialista pártiroda könyvtárát	145 «
10. Ipartestület könyvtárát	370 «
11. Vöröskereszt	45 «
Együtt	4635 kötetel

amihez még 410 kötet adomány járult.¹ A kommunizált könyvtárak szépirodalmi anyagából a meg nem felelőt kiselejtezték s a visszatartott anyagot a főiskolai könyvtár szépirodalmi anyagával, valamint a 2500 K költségen vásárolt modern szépirodalmi művekkel egybeolvasztották. De még ezen selejtezés után is a kölcsönkönyvtárban csak azon műveknek adtak helyet, «melyek a mai idők szellemével nem állanak ellentétben». E munkálatok költségeinek fedezésére a pápai munkás- és katonatanács június 10-ig, tehát alig egy hónap alatt 7950 K-t előlegezett, miért is jönnek látta a könyvtárügyi politikai megbízottaktól a könyvtár dologi és személyi kiadásainak fedezésére «egyelőre» 50.000 K kiutalását kérni. A pápai munkástanács kérelmét a könyvtárügyi politikai megbízottak áttették MIHALIKHOZ, aki július 14-én közvetlenül válaszolt a munkástanácsnak s az 50.000 K folyósítását addig az időpontig el akarta halasztani, amíg az ő saját pápai tervezete el nem készül, «mely pénzügyi szempontból is irányadóul fog szolgálni». A könyvtárügyi politikai megbízottak azonban, akikkel MIHALIK válaszáat közölte, úgy látszik az «állami tervezet» elkészülését nem tartották lényegbevágónak s július 25-én 732/9. sz. a. fölterjesztést intéztek a Közoktatásügyi Népbiztossághoz az 50.000 K kiutalása érdekében.

Győrtött a városi könyvtár vezetését az ottani Munkás- és Katonatanács művelődési osztálya könyvtárügyi alosztályának határozatából kifolyólag dr. POLGÁR Győző ügyvéd vállalta a proletár-

¹ Egy a pápai ref. főiskola igazgatóságától 1919. okt. 15. kapott jelentés szerint elhurcolták még az Ev. Egyház (130 db.), a Polgári Kör (1000 db.), a Kath. Legényegylet (? db.), a Keresztény Munkásegylet (? db.) és a Munkás gimnázium (? db.) könyvtárát is, továbbá Pápa városától 252 kötetet.

diktatúra idején, aki május 30-án jelentette a könyvtárügyi politikai, megbízottaknak, hogy a városi könyvtár anyagának cédulázását elrendelte s egyúttal bibliográfiai segédkönyveket, valamint társadalomtudományi, főleg a szocializmussal foglalkozó műveket kért Továbbá annak elrendelését is kérte, hogy a győri kerületi kereskedelmi és iparkamara ki nem használt könyvtára a városi könyvtárral egyesíttessék. A könyvtárügyi politikai megbízottak e megkeresésre június 4-én 29/9. sz. a. válaszoltak s a bibliográfiai segédkönyvek megküldését kilátásba helyezték, persze «föltevé, hogy az itteni közkönyvtáraknak van az ilyen művekből fölös számú példánya». Egyúttal nem csak a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának beolvasztásához adták meg az engedélyt, hanem arra is felhatalmazták, hogy «az Iparos és Polgári Kör, Olvasó Egylet, Róm. Kath. Kör könyvtárának megfelelő válogatás után használható anyagát is» a városi könyvtárba kebelezze! E leiratra dr. POLGÁR Győző június 17-én válaszolt és részletebben ismertette a győri könyvtári viszonyokat. A teljesen kommunista alapon álló ismertetés a beolvasztást illetőleg a legérdemesebbnek a, világi könyvtárak közül a győri Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárát tartja. «Az Iparos és Polgári Kör könyvtára kb. 400 kötet alaposan elhasznált magyar regényből, a Győri Olvasóegylet könyvtára ezenfelül a múlt századbeli sablonos történelmi, politikai és jogi művekből áll. A Katholikus Kör könyvtárát, mely a mi szempontunkból nem sokat ér, már régebben széthordták... Az egyházi könyvtárak közül jelentős a püspöki Papnevelő Intézet könyvtára, melynek dr. ZALKA János által szerkesztett nyomtatott katalógusa van és nagyon szép régi kéziratokat és inkunábulákat is tartalmaz. Persze úgy ebben, mint a Püspöki Könyvtárban, továbbá a Karmelita Rend sokkal jelentéktelebb, valamint még a Szent Benedek-rend győri főgimnáziuma könyvtárában is, mely utóbbi sok értékes helyi vonatkozású anyagot tartalmaz, túlteng a teológia és az egyéb tendenciózus anyag... Ezeknek a könyvtáraknak válogatás nélkül leendő egyesítése túlságos ballasztot jelentene». Azért kérdi «mi történjék a rengeteg teológiai és egyéb holt anyaggal, amely csak sok helyet

foglalna el, minden közművelődési érték nélkül». POLGÁR e beadványát a könyvtárügyi politikai megbízottak MIHALIKHOZ tették át, aki júl. 7-én 306. sz. iratában siet elrendelni, hogy a Kereskedelmi és Iparkamara, az Iparos és Polgári Kör, a Győri Olvasóegylet, a győri Ügyvédi Kamara, a Szent Benedek-rendi főgimnázium tanári és a Kath. Kör már széthordott könyvtárának összes anyagát vegyék át a Városi Közművelődési Könyvtár részére s a «közművelődési könyvtár céljaira alkalmas könyveket» olvasszák be a könyvtár anyagába. «Az egyházi könyvtárak minden egyéb, a közművelődési könyvtár keretébe nem illő anyaga külön összegyűjtendő és további intézkedésig gondosan megőrzendő». A könyvtárügyi politikai megbízottak nem mindenben osztották MIHALIK véleményét s még ugyanaznap, amelyen MIHALIK válasza kiment, a maguk részéről is válaszoltak POLGÁRnak, meghagyva, hogy ám egyesítse a Városi Könyvtárral az egyesületek használható könyvanyagát és a Kereskedelmi és Iparkamara, valamint az Ügyvédi Kamara könyvtárait, de hozzátesszik, hogy «egyelőre érintetlenül hagyandók az iskolai és egyházi könyvtárak». Ez utóbbi intézkedés különösen szerencsésnek mondható, mert ezzel eleje vétetett annak a nehezen jövátéhető khaosznak, amely MIHALIK utasításai nyomán épen a legértékesebb győri könyvtárak anyagában előállt volna. Minthogy dr. POLGÁR a könyvtár szakbeszítésére nézve is kért útmutatást, a könyvtárügyi politikai megbízottak egyúttal kijelentik, hogy ez «az egész országban egységesen a DEWEY-féle decimális rendszer szerint fog történni», melynek beosztó schemája már sajtó alatt van s addig is míg az kikerül a nyomdából a Szabó Ervin-könyvtár útmutatóját bocsátják rendelkezésre. S végül, mivel dr. POLGÁR a budapesti könyvgyűjtő telepről szeretne könyveket beszerezni, kifejti előtte, hogy «a gyűjtőtelep teljesítő képessége egyelőre nagyon kicsiny s így a vidéki könyvtáraknak maguknak kell lehetőleg beszerezni». Ennek legegyszerűbb módja az ottani könyvkereskedésekben «le-foglalt anyag» átvétele. Győr város tanácsától nyert értesülés szerint az egyesítésre kiszemelt könyvtárak anyagának bevonása kivitelre nem került, a könyvgyűjtőtelepről küldött 345 drb könyv

pedig – kizárólag propagandairat – a diktatúra bukása után megsemmisítettett.

Kaposvárt sem maradtak tétlen. HALMA, a város politikai megbízottja, már május 22-én beterjesztette a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz a volt kaposvári Nemzeti Kaszinó, Kath. Kör és Hivatalnokok Társasköre könyvtárainak jegyzékét, de hogy ezek könyvanyagával mi történt, arról a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem ad felvilágosítást. Kaposvárt különben dr. NEUBAUER Ferenc ügyvéd került a megyei könyvtár élére, aki július 19-én kelt jelentése szerint a megyei könyvtár részére átvette a kaposvári főgimnázium tanári könyvtárát, a Kaposvári Kaszinó és a kaposvári Szabadkőműves páholy könyvtárát, valamint a toponári kastély könyveit s ekként 15.000 kötetre növelte a könyvkészletet. A jelentésre MIHALIK július 31-én válaszolt, augusztus közepére részletesebb jelentést kérve, a már meglévő és használható könyvanyag kategóriák szerint való ismertetésével, hogy ez alapon «a könyvtárból még hiányzó anyagot a központból megfelelőkép pótolhassák». Persze erre sem került a sor MIHALIK nagy szerencséjére, akinek úgy látszik sejtelve sem volt a könyvgyűjtő telep «teljesítőképességéről».

Csupán két szűkszavú távirat tájékoztat a Zalaegerszegen történekről. Ezek egyike jún. 27-én a könyvtári politikai megbízottakhoz, másika júl. 14-én a közoktatásügyi népbiztossághoz küldetett s természetesen mindkettőben pénzről van szó a költségek fedezésére. Ezek szerint Zalaegerszegen is megtörtént a könyvtárak köztulajdonba vétele s a zalamegyei munkástanács művelődési osztálya a népkönyvtár szervezését is megkezdte. A könyvtárügyi politikai megbízottak gazdálkodására jellemző, hogy az első táviratra, minden közelebbi információ beszerzése nélkül, rögtön táviratilag válaszoltak s felkérték a zalaegerszegi munkástanácsot, hogy a szükséges összeget a népbiztos intézkedéséig előlegezze. Kevesebb buzgalommal látta el tisztét a hevesmegyei Munkástanács művelődési osztálya, amely beírta azzal, hogy a közoktatásügyi népbiztosságnak bejelentse az egri líceumban levő «nagyszabású» könyvtárt és kb. 400 képet magában foglaló képtárt s

kifejezze azon óhaját, hogy ezek felhasználásával Egerben egy «modern» könyvtár és képtár létesíttessék. Minthogy a közoktatásügyi népbiztosság a jelentést csupán júl. 18-án közölte a könyvtárügyi politikai megbízottakkal, tényleges intézkedésre ez ügyben sem futotta már az időből. Egerrel kapcsolatos még a GALLASY-kastélyban «talált» könyvtár ügye, melynek felbecsülésére és átszállítása végett JAKVERT Ede szakember kiküldését kérte. A június 21-én iktatott távirati válasz szerint a könyvtárügyi politikai megbízottak szakember kiküldése helyett utasították JAKVERTet, hogy az egri munkástanács művelődési osztályától kérjen könyvtáros szakértőt, aki becsomagolja és Egerbe szállítsa a könyvtárt.

A debreceni egyetemi könyvtár vezetője dr. Cs. VARGA Antal igazgató-őr mindjárt a kommunizmus első napjaiban nagyszabású szocializáló tervvel járult a Közokt. Népbiztosság elé. Fölterjesztésében azt javasolta, hogy «az 5000 kötetnél nagyobb könyvtárak szocializálásának keresztülvitelével a nagy állami könyvtárak tisztviselői» bizassanak meg s kérte annak megengedését, «hogy a keszthelyi FESTETICH-féle, a tatatóvárosi, pápai és kismartoni ESTERHÁZY-féle, továbbá az alsuthi József fhg.-féle könyvtárak a debreceni egyetemi könyvtár számára» szocializáltassanak. Egyúttal kijelentette, hogy «a debreceni egyetemi könyvtár teljes személyzete örömmel vállalkozik a szocializáló munkára». A Közokt. Népbiztosság véleményezésre a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz tette át e felterjesztést, melynek tárgyalását meghíúsította a debreceni vörös uralom gyors vége.

Hódmezővásárhelyt szintén csak rövid ideig, április 29-ig tartott a proletárdiktatúra s ez időben a Városi Könyvtár iratait a művelődési politikai megbízott vette magához, minthogy azonban idejét a lapok és a színház szocializálása teljesen lekötötte, a könyvtárral az egész idő alatt nem törődött. Azonban a vörös hadsereg kivonulása napján, április 28-án a terroristák ú. n. dandárparancsnoka, valami BARTHA nevű egyén a könyvtár helyiségébe is betört, de onnan csupán a könyvtáros téli- és munkakabátját, valamint a címjegyzék eladásából befolyt 1 K 20 f-t emelte el, a könyveket azonban érintetlenül hagyta.

Nagykanizsán az egészségügyi szakszervezet akart az általa alapított Egészségügyi Otthonnal kapcsolatban könyvtárt létesíteni. Erre vonatkozó kérésükből kifolyólag a könyvtárügyi politikai megbízottak május 2-án 87/9. sz. a. a Sajtótermékek Orsz. Tanácsánál megrendeltek a Szakszervezet részére egy kb. 500 kötetből álló könyvtárat, mely «elsősorban egészségügyi szakmunkákat és szocialista irodalmat tartalmazzon». Ezenkívül csak azokat a munkákat tartalmazhatja, amelyeket az OROSZ elvtársnak átadott *Irodalmi tájékoztató* c. könyvjegyzékben a megbízottak «kijelöltek és alkalmasnak találtak». E rendelés ismét jellemző példája annak a kritikátlan könnyelműségnek, mellyel «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának» vezetői felelősségteljes tisztükben eljártak.

Ügylátszik hasonló módon juttatták könyvekhez a Városi Alkalmazottak Orsz. Szövetsége veszprémi Egészségügyi Szakosztályát is, mivel a könyvtárügyi politikai megbízottak május 22-én kérdést intéznek a Szakosztályhoz, hogy a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsának terjesztő osztálya részéről a szakosztálynak kiadott könyvek «könyvtárszerűen» kezeltenek-e.

Nagy terveket kovácsolt Abony Munkástanácsának művelődési osztálya is. Július 26-án kelt iratában jelenti, hogy augusztus havában az egyik szálló épületét átalakítja munkásházzá, melyben városi könyvtárt és olvasótermet létesít. Minthogy azonban «a könyvtár anyaga csak a megszűnt egyesületek kétes értékű könyvgyűjteményeiből gyűl össze», szeptemberre «megfelelő» könyvanyagot kér.

Nem kisebb agilitást fejtett ki Orosháza Munkástanácsa is, ahol egy április 22-én érkezett jelentés szerint az összes egyesületi könyvtárakat lefoglalták, a könyvtárhelyiségül kiszemelt épület átalakítását megkezdték és a szükséges nyomtatványokat megrendelték. «De hiába, a könyvanyag kétségbeejtően csekély, legfeljebb 2500 a kötetszám, melyet össze bírtak hozni, azok közt is sok a duplum, sőt triplum, mert az ilyen vidéki könyvtárakban alig van más, mint VAS Gereben, JÓKAI, MIKSZÁTH és HERCZEG. Főleg általános ismeretterjesztő művekre és gyűjteményekre lenne

szükség» s épen azért kérdi, «nem lehetne-e a már kilátásba helyezett és hön várt szociális kollekción kívül valamely lefoglalt fővárosi könyvtár műveit is megkapni?» Igaz, ott volt a vagy 1000 kötetből álló Károlyi-féle könyvtár a mágócsi kastélyban, de azt nem foglalhatták le, mivel az uradalmi intézőbizottság a Csongrád vm. direktórium által kirendelt bizottságnak még a belépést is megtagadta az általános leltározás befejezése előtt.

Annak a rendeletnek, hogy a városokban és községekben lévő elhagyott vagy veszélyeztetett társulati és magánkönyvtárak lefoglalandók s jegyzékük a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz beterjesztendő, csak meglehetősen kevés város és község vezetősége tett eleget. Nevezetesen Dabrony, mely beküldte az Olvasókör könyvtárának jegyzékét, Devecser, mely beterjesztette a Kath. Legényegylet, a Kaszinó, a Polgári Olvasóegylet és az uradalmi könyvtár jegyzékeit, Gutafölde, mely bejelentette, hogy a BATA László földbirtokos kastélyában talált 200 db. könyvet őrizetbe vette, mire a könyvtárügyi politikai megbízottak bekérték a könyvek jegyzékét s egyúttal fölvetették a kérdést, vajjon nem kívánják-e kulturális célra felhasználni a kastélyt, Káptalanfa, ahonnan a káptalanfai népkönyvtár, a nemeshangi Kath. Ifjúsági Egyesület és népiskola, továbbá a gyepükajáni r. k. népiskola könyvtárának jegyzékét terjesztették be a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz, Keszthely, ahonnan az ipartestület maga terjesztette be legnagyobbbrészt rossz állapotban lévő könyveinek jegyzékét, Kiskamód, mely az ottani ág. h. ev. népiskola könyvtárjegyzékét mutatta be, Körmend, ahonnan a Postások, Vasutasok, Tanítók-Köz- és Magánalkalmazottak, Orvosok stb. szakszervezeteinek megbízottja dr. KITSCHER József jelentette, hogy közös könyvtárak gyanánt átvették a Körmendi Kaszinó könyvtárát, Kunszentmiklós, ahonnan a Szellemi és Ipari Munkások Szakszervezetei jelentik, hogy a Kaszinó helyiségét az 1140 kötetből álló könyvtárral együtt a maguk részére lefoglalták, Lajtaújfalu, mely bejelenti, hogy a «volt» Batthyány-kastélyban 3000 kötetes könyvtár van, Lepsény, ahonnan az Iparoskör könyvtárának jegyzéke küldetett be, Lovászpátona, melynek direktóriuma jelentést tett az ottani

Esterházy Pál-féle palota könyveiről, irattáráról és herbáriumáról, Maglód, melynek munkástanácsát a könyvtárügyi politikai megbízottak felhívták, hogy a Maglódi Kaszinó könyvtárát alakítsák át «proletár közművelődési könyvtárrá», Szécsény, melynek földműves-tanácsa jelenti, hogy a GROSS-féle könyvtár 5154 kötetből és 175 füzetből, a PINTÉR-féle pedig 2180 kötetből és 800 füzetből áll s leltározásuk folyamatban van, míg a VELICS-féle könyvtár leltározása felesleges, mivel az nincs veszélyeztetve, Székesfehérvár, ahonnan FORRAI János vallásügyi likvidáló ellenőr július 9-én jelentette, hogy a R. K. Papnövelde, a ferencrendi zárda, a R. K. Tanítók Székesfehérvári Egylete és a r. k. püspök könyvtárát köztulajdonba vette, helyiségüket lepecsételtette és kulcsukat a helybeli Munkás- és Katonatanácsnak átadta megőrzés végett, Tápiószentmárton, melynek munkástanácsa bejelentette, hogy a Magyar-Kossa-féle könyvtárt őrizetbe vette. Várpalota, ahonnan beküldöttek az Iparos Olvasókör, meg a Társaskör könyveiről felvett jegyzékeket, Veszprém, ahonnan a Cserhádi Társaskör jelentette, hogy 200 műből álló könyvtára van és Zákány, ahonnan bejelentették a ZICHY Ödön gr. kastélyában levő pár száz kötetes, jelentéktelen könyvtárt, mely különben biztonságban volt.

Dr. POGÁNY Kálmán művészeti és múzeumi politikai megbízott április 14-én jelentette a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy Rákoskeresztúron gr. VIGYÁZÓ Sándor kastélyában van egy egyetlen szekrényben elhelyezett könyv- és levéltár, Fóthon pedig a gr. KÁROLYI László-féle kastélyban egy 15.000 kötetes könyvtár, amire DIENESÉK május 31-én felhívták úgy a rákoskeresztúri, mint a főthi munkástanácsot, hogy a gondjaikra bízott kastélybeli könyvtárak jegyzékét beterjesszék, azonban egyik felhívásnak sem volt foganatja. A főthi könyvtár különben is kisiklott a könyvtárügyi politikai megbízottak rendelkezése alól BORGHESE herceg olasz követ közbelépésére, akivel szemben KUN Béla jún. 12-én kelt titkos rendelete szerint a «legnagyobb előzékenység tanúsítandó». Nem kevésbé hatékony volt dr. FARKAS László felszólalása, aki tiltakozott az ellen, hogy dabi birtokán volt legnagyobbbrészt orvosi könyveit az ottani direktórium köz-

tulajdonba vette, mire a könyvtárügyi politikai megbízottak értesítették a dabi direktóriumot, hogy dr. FARKAS könyveit a rekvirálás alól mentesítették. Viszont gr. APPONYI Sándorral szemben csak annyit tettek meg, hogy utasították a lengyeli munkástanácsot, hogy APPONYI Sándornak, «az ismert tudósnek» az ottani könyvtárban való tartózkodási engedélyt «minden korlátozás nélkül adja meg». Veszélyben forgott még gr. WIMPFFEN Siegfried ercsi-i könyvtára, melynek «biztosításával» a könyvtárügyi politikai megbízottak KOVÁCS Ödönt bízták meg, gr. FESTETICH Benno dunaharaszti könyvtára, melynek pontos leltárát sürgősen bekérték a könyvtárügyi politikai megbízottak a dunaharaszti direktóriumtól és a nagyeceni ESTERHÁZY-kastélyban (?) lévő könyvtár, melyet a Magyarországi Szocialista-Kommunista Párt július 2-án kelt figyelemztetése szerint az ottani direktórium akart lefoglalni a maga részére.

Könyvtárt kértek az ácsi cukorgyár, az albertfalvai munkástanács, az egercsehi kőszénbánya r.-t., a felsőgallai Vas- és Fém-munkások szakszervezete, a törökbalinti munkástanács és a zalaudvarnoki Szocialista Pártszervezet; könyveinek bekötésére kért 400 K segílyt a prónaifalvai földmívelők és kiscgazdák csoportja. Mind e folyamodók nem kaptak pusztá ígéreteknél egyebet, néhány oldalvágással az eddig «elhanyagolt magyar könyvtárügy »-re. Csupán egy kérelem teljesítése volt sürgős, a Csurgói Közművelődési Könyvtaré, amelynek részére a Népszava könyvkereskedésből június 7-én megrendelték a BLENESSY János tanító által kijelölt szocialista iratok 1-1 példányát. De még ekkor is a másébol adtak, mivel utasításuk szerint «a számla egyelőre a csurgói munkástanács nevére állítandó ki».

A nagyotakarás e korszakában magában áll a kocsériak szerepessége, akik nem akarnak «országgra szóló könyvtárt felállítani», hanem a «föld egyszerű népének lelkivilágához mért» «népies könyvekből álló» gyűjteményt. A könyvtárügyi politikai megbízottak 83/9. sz. körlevelére adott válasza ez, amely nagy igényű kijelentéseivel úgylátszik megdöbbsentette a derék kocsériakat. Kár, hogy nem ismerték MIHALIK tervét, különben nem szerénykedtek volna

oly nagyon. E tervezet szerint Kocséron «helyben» csupán 40 díx képeskönyv és ifjúági irodalom, 200 db. «könnyű szépirodalom» 60 db. «fejlettebb szépirodalom» és 60 db. «könnyű ismeretterjesztő irodalom» állt volna mindössze rendelkezésre a 228_{iv}, 1910-ben írni-olvasni tudónak s ehhez hihetőleg sem banképületet nem kellett volna lefoglalniuk, sem kávéházat kifosztaniuk.¹

¹ Az Orsz. Tanács hatáskörébe tartozó népkönyvtárakat a kommün alatt a következő veszteségek érték:

1. Aszód 348 köt. (teljesen). – 2. Balatonalmádi sok köt. – 3. Bal-mazújváros 15s köt. – 4. Bácsa 150 köt. (teljesen). – 5. Boldog 49 köt. – 6. Budafok 2 köt. – 7. Budapest: I. ker., Ált. Közjótékonyági Egyesület 178 köt. – 8. Budapest: I. ker., Koronaörség 31 köt. – 9. Budapest: I. ker., 17. sz. helyőrségi kórház 416 köt. – 10. Budapest: VII. ker., Vakok Braille-könyvtára 59 köt. – 11. Budapest: VII. ker., Orsz. Közp. Kath. Legényegylet 92 köt. – 12. Budapest: VIII. ker., Honvédfogház 930 köt. – 13. Budapest: VII. ker., Zuglói Kath. Kör 66 kötet. – 14. Budapest: X. ker., Nép- és Iskolai könyvtár sok kötet. – 15. Cegléd 3 köt. – 16. Debrecen, Homok-kert 94 köt. – 17. Debrecen, Iparostanonc-otthon 93 köt. – 18. Domaháza 67 köt. – 19. Dunabogdány 1 köt. – 20. Dunaföldvár 14 köt. – 21. Esztergom, Tanonc-Otthon 12 köt. – 22. Féltorony 6 köt. – 23. Görömböly több köt. – 24. Gyenesdiás 11 köt. – 25. Győr, I-sz. Népkönyvtár több kötet. – 26. Gyula, O.T. könyvtár 7 köt. – 27. Gyula, DMKE honvédkönyvtára 485 köt. (teljesen). – 28. Hatvan 182 köt. – 29. Jánoshida 20 köt. – 30. Jászapáti 37 köt. – 31. Jászárokszállás 35 köt. – 32. Kaposvár 118 köt. – 33. Kiskunfélegyháza 70 köt. – 34. Kiskunhalas, Gazdakör 20 köt. – 35. Kiskunhalas, Iparostanonc-iskola 104 köt. – 36. Kispeszt, Iparostanonciskola 186 köt. – 37. Kőszeg 38 köt. – 38. Makó, Igáskörzet 11 köt. – 39. Marcali 26 köt. – 40. Mátészalka 20 köt. – 41. Mezőcsát 152 köt. – 42. Mezőnyék 2 köt. – 43. Monor 190 köt. – 44. Nagybarca 130 köt. – 45. Nagykáta 11 kötet híján teljesen elpusztult. – 46. Nick 45 köt. – 47. Olaszfalu 6 köt. – 48. Pápa 21 s köt. – 49. Pilis 260 köt. – 50. Pusztamérges 13 köt. – 51. Rákospalota 10 kötet híján teljesen elpusztult. – 52. Sajószentpéter 90 köt. – 53. Sopron, Ügyész-ségi fogház 1500 köt. – 54. Szentendre 279 köt. – 55. Szentes, Iparostanonc-iskola 2 köt. – 56. Szentes, Eperjesnél néhány köt. – 57. Szentgál 6 köt. – 58. Szolnok, Újváros 68 köt. – 59. Szombathely, Kereskedelmi Kör sí köt. – 60. Szügy 8 köt. – 61. Tamási 160 köt. – 62. Újpest, Kath. Legényegylet sok köt. – 63. Zagyvarékás 196 köt. – 64. Zalaegerszeg, Iparoskör 300 köt.

XII.

A könyvtárügyi politikai megbízottak egyik legfőbb feladata volt az összes fenntartandónak kijelentett vagy ezentúl létesítendő közkönyvtárak könyv-, könyvkötés-, bútor- és kezelési nyomtatvány-szükségleteinek egységes beszerzése és elosztása. A következőkben tevékenységük ezen részét ismertetem a rendelkezésemre álló irattári adatok alapján.

A könyvszükségletet a következő intézkedésekkel vélték ki-elégíthetni. Mindenekelőtt április 2-án egy rendeletet tettek közzé, melyben felhívták mindazokat az olvasókat és kutatókat, akik a forradalmi kormányzótanács területén lévő bármely közgyűjteményből való könyveket két hónapnál hosszabb idő óta tartanak maguknál, hogy azokat április 20-ig szolgáltatassák vissza, különben forradalmi törvényszék elé idéztetnek. Ez talán az egyetlen rendeletük, melyet fenntartás nélkül el lehet fogadni s ha tényleg volt fogadatja, úgy sok céltalanul kint levő könyvet juttatott ismét vissza jogos tulajdonosaik raktáraiba. Az irattár tanulsága szerint azonban ezt a drákói szigorúságú rendeletet csupán két könyvtár vette komolyan, a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára és a Néprajzi Osztály Könyvtára, melyek vezetősége június folyamán beterjesztette a késedelmes kölcsönzők jegyzékét. Akadt olyan intézet is, – a Természettudományi Társulat Könyvtára – mely félreértve a kivételesen elég világosan fogalmazott rendeletet, egyúttal teljesen beszüntette a további kölcsönzést, ami ellen a könyvtárügyi politikai megbízottak természetesen tiltakoztak.

Ez intézkedés rejtett célja valószínűleg az volt, hogy a szocializálásra kizemelt könyvtárak a szocializálás pillanatában teljes egészükben jussanak a könyvtárügyi politikai megbízottak kezei közé. Erre vall a kpm. 69/9. sz. a. iktatott 24 K. N. sz. közoktatásügyi népbiztossági rendelet, mely április 28-ika táján adatott ki s amely nemcsak azt mondja ki, hogy a megszűnt vagy felszámolás állapotában levő egyesületek, intézmények, társaságok könyvtárát s archívumát a hozzájuk tartozó állványokkal és egyéb berendezési tárgyakkal veszi a népbiztosság tulajdonába, hanem

együttal a kikölcösönzött könyvek jegyzékét is bekívánja s újból hangsúlyozza, hogy a kölcösönzők egy héten belül kötelesek a náluk lévő könyvet visszaszolgáltatni.

E «megszűnt vagy a felszámolás állapotában lévő egyesületek, intézmények és társaságok» könyvtárai mellett egy másik, bőséges könyvforrásnak ígérkeztek a «kezelés vagy őrizet nélkül maradt vagy bármiként veszélyeztetett magán- és családi könyvtárak», melyek köztulajdonbavételét az előbbi rendelettel egyidejűleg mondta ki a közoktatásügyi népbiztosság április 28-án 23. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete.

Ez utóbbi rendelet, mely a veszélyeztetett könyvtárak bejelentését «mindenkinék» kötelezővé teszi, 5. §-ában együttal azoknak a magángyűjteményeknek az elidegenítését is lehetővé teszi,, amelyek nem voltak «veszélyeztetve», s így tulajdonképen nem is voltak «köztulajdonba» vehetők. E paragrafus ugyanis kimondja, hogy «olyan gyűjtők szobáit, akik könyveiket felismerhetően könyvtárjellegű szobában helyezték el és a könyvtárügyi megbízottak igazolványával igazolják, hogy könyvtáraikat közcélra átengedték, amíg a könyvtár a helyiségekben marad elhelyezve, a lakásrekvirálás alól mentesíteni kell». E szakasz intenciója világos: arra akarta birmi azokat a könyvgyűjtőket, akik nem távoztak el lakhelyükről, s akiktől ily módon az új «jogrend» értelmében nem is lehetett elvenni gyűjteményüket, hogy önként ajánlják fel azokat közcélra abban a reményben, hogy ezzel lakásuk egy részét legalább ideig-óráig mentesíthetik az elrekvirálás kellemetlenségeitől. Hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak e föltevésükben nem is csalatkoztak, azt csakhamar beigazolták a következők.

De a könyvtárügyi politikai megbízottak arról is gondoskodtak, hogy akiktől a lakásrekvirálás alól való mentesítés reményével sem tudják kicsikarni könyveiket, legalább gyűjteményük legbecsesebb részét, az unikumokat állandóan nyilvántarthassák és szükség esetén «igénybevehessék», amidőn a rendelet 3. §-ában mindenkit arra köteleztek, «aki könyv vagy bármiféle nyomtatvány-unikum birtokában van», hogy ez unikumok jegyzékét a könyvtárügyi politikai megbízottaknak betérjesszék. A rendeletkészítők-

tudományos körtekintésére jellemző, hogy a legbecesebb unikumok: a kódexek és újabkori kéziratok bejelentését elfeledték kötelezővé tenni.

A rendelet e 3. §-a nem egy hol humoros, hol megható bejelentés előidézője volt, mivel a fentebb idézett mondatrészben a könyv szó mellől elmaradt kötőjel – valóban kicsiség a rendeletgyártás e korszakában, amikor nem egy rendelet-fogalmazvány még nyelvtani helyesség szempontjából sem állta meg a helyét – a szakasz intencióit véletlenül-e, vagy szándékosan, ki tudná megmondani, de tényleg homályossá teszi. Így NEVAI Lajos «proletárközkalmazott» siet bejelenteni, hogy MIKSZÁTH részletfizetésre vett jubiláris kiadása és «pár kötet proletárkönyv» felett rendelkezik s könyörög, hogy ezeket hagyják meg továbbra is birtokában. Egyenesen megható GYERTYÁNNFFY István az áll. Pedagógium nyug. igazgatójának a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett beadványa, melyben valósággal könyörög, hogy könyv- és irattárát haláláig hagyják tulajdonában s jelzi, hogy gyűjteményét végrendeletileg a hazai közművelődési intézeteknek hagyta s ha a végrendelet most érvényét veszti, hajlandó erről újabban és végérvényesen végrendelkezni. «Csupán azt az egyet óhajtanám feltétlenül kikötni, hogy könyv- és irattáramnak az abban elhelyezett régiségekkel együtt életem végéig – tehát bizonyára már csak rövid ideig – a birtokában maradhassak.»

A rendelet 5. §-ában rejelő látszólagos előnyt több könyvgyűjtő sietett a maga számára biztosítani. A könyvtárügyi politikai megbízottak irattárának tanúsága szerint dr. TODORESZKU Gyula, dr. TÖMÖR Ernő és NEMÉNYI Ambrusné együttesen, FLETZER Ignác és neje, RÉVAI Ödön, BARACS Károly, KOHNER Adolf, LEDERER Rudolf és GYERTYÁNNFFY István engedték át közcélra könyvtárukat, aminek fejében a könyvtárügyi politikai megbízottak megbízták őket könyvtáruk kezelésével és felügyeletével s mentesítették könyvtárszobájukat a rekvirálás alól. Hogy ez utóbbi előnyt azonban csak ideig-óráig biztosították a könyvtárügyi politikai megbízottak, azt a LEDERER-könyvtár esete igazolja, melyet – mint fentebb láttuk – később át akartak helyezni az Emmer-féle villába.

Nincs iktatva s így elintézés módja is ismeretlen dr. WAGNER Géza 76 éves budapesti ügyvéd ama megkeresésének, melyben könyvtárszobájának a rekvirálás alól leendő mentesítését kérelmezi s cserében felajánlja, hogy könyvtáráról úgy kíván rendelkezni, hogy abból halála után a fővárosi könyvtár válogathasson.

A legtöbb könyvgyűjtő azonban tanácsosabbnak vélte egyáltalán nem jelentkezni, noha a rendelet kibocsátása előtt nem egyet megrohant dr. WALDBAUER Ilona, s akár tudós, akár amateur volt az illető, kijelentette előtte, hogy könyvtárát zár alá veszi. Így tett április 2-án KORNFIELD Móriccral, akinek gyűjteményét az Egyetemi Könyvtárban akarta elhelyezni. De DIENESÉK már április 3-án figyelmeztetik WALDBAUERT, hogy KORNFIELD könyvtárát, mely nincs veszélyeztetve, csak úgy lehet zár alá venni, ha azt a tulajdonos írásban felajánlja s hogy ez esetben is a könyvtár, mint Hungarica-gyűjtemény, nem az Egyetemi Könyvtárban, hanem a Múzeumi Könyvtárban helyezendő letétbe.

Különösen sok zaklatásnak voltak kitéve a magánosok, amint már láttuk, a Proletármúzeum vezetősége részéről. A könyvtárügyi politikai megbízottak, amikor egy-egy ily erőszakoskodás tudomásukra jutott, a gyűjtőknek a pártján álltak, de persze nem a méltányosság, hanem a célszerűség nevében. «Nincs semmi okunk arra, hogy a magángyűjtőket kelleténél jobban zaklassuk – írják a Proletármúzeumhoz intézett egyik levelükben, – minthogy különben is minden gazdát cserélő privát-könyvtárra ígis-ügyis rátesszük a kezünket. Voltaképen minden gyűjtő a köz számára dolgozik, hadd gyűjtsék minékünk tovább nyugodtan a könyvtáraikat.» Bezzeg, ha azután valamely könyvtár «gazdát cserélt», akkor *legott* jelentkeztek. Így történt néhai gróf SZÉCHÉNYI Béla esetében is, akinek könyvtárát minden teketória nélkül elhurcolták a könyvgyűjtő-telepre s csak nagynehezen engedték meg gróf SZÉCHÉNYI Béla leányának, gróf TELEKI Tibornénak, hogy kiválogassa a családi vonatkozású darabokat, egy keletnélküli elismervény szerint 250 kötetet.

De nem rettentek vissza a könyvtárügyi megbízottak attól sem, hogy oly gyűjteményeket, melyek kötetszámuknál vagy

összetételüknél fogva fölkellették az étvágyukat, egy kis szelíd nyomással próbáljanak megszerezni a «Szabó Ervin Könyvtár» fiókjai részére. Az irattár alapján két ily esetről számolhatunk be. Az egyik május 31-én kpm. 271/9. sz. a. gróf KARÁCSONYI Jenőhöz intézett megkeresés, melyben a «könyvinségre» való hivatkozással felkéri a grófot, hogy «gyönyörű, " értékes könyvtárát», mely «teljesen kihasználatlanul áll», engedje át a Szabó Ervin Könyvtárnak «fiókkönyvtár céljaira». A levélnek azonban nem volt meg a foganatja, mivel azt csak másfélhavi késéssel kézbesítette Budán a posta s akkor már gróf KARÁCSONYI Jenő «felsőbb hatósági engedéllyel» vidéken tartózkodott, ahová utánaküldték a levelet. A másik könyvtár, amelyre kivetették hálójukat, a gróf KÁROLYI Mihály egyetem-utcai palotájában levő gyűjtemény volt, melyet a volt államfő «a legnagyobb készséggel és örömmel» volt hajlandó rendelkezésükre bocsátani, de csak abban az esetben, «ha hivatalos igazolását kapja annak», hogy «a könyvtárral, melynek nem tulajdonosa, csak haszonélvezője volt, szabadon rendelkezhetik». Gróf KÁROLYI Mihály válasza, sajnos, nincs meg az irattárban s csupán azon fölterjesztés alapján ismerem, melyben gróf KÁROLYI Mihály elavult jogérzékéről tanúskodó skrupulusai következtében felvilágosítást kértek a könyvtárügyi politikai megbízottak az Igazságügyi Népbizottságtól a hitbizományok ingóságairól, hogy «azok egyszerűen köztulajdonba vétettek-e, vagy pedig van-e még fölöttük a hitbizományosnak rendelkezési joga?» Minthogy a könyvtárügyi politikai megbízottak megkeresése július 8-án kelt, döntés e kérdésben nem történt.

Ezt kiegészíti a «Könyvet a proletárnak» címszó alatt a lapokban közzétett általános felhívás, mely felhívja a burzsujokat, hogy könyveik fölöslegét adják át önként a «Szabó Ervin» Irönyvtárnak. E felhívásnak, melyben sokan az erőszakos rekvjralás előfutárját látták, megvolt a maga eredménye. Egy összesített jegyzék tanúsága szerint 46 önkéntes adakozó jelentkezett, akik néhány kötettől 3000 darabig váltakozó tételekben gyarapították a «Szabó Ervin» könyvtárat.

Ahol tényleg «elhagyott» magánkönyvtárról volt szó, ott a

könyvtárügyi politikai megbízottak emberei legott megjelentek s elvitték a könyveket. Csupán egy esetben tettek kivételt e szabály alól, a Svájcban tartózkodó dr. VÁZSONYI Vilmos esetében, akinek a könyvtárára a saját maguk által felállított szabály ellenére kimondták, hogy az az általa elhagyott s mások által igénybevett lakásban hagyandó, mivel bátyja, VÁZSONYI Jenő és a VÁZSONYI Vilmostal egyazon házban lakó megbízottja, MANN Etelka felelősséget vállaltak a könyvtár rendbentartásáért és biztonságáért. Bezzeg a SZEMERE Miklós könyvtárával szemben már nem voltak ilyen könyörületések, pedig az, minthogy SZEMERE súlyos betegen időzött Bécsben, nem volt elhagyottnak minősíthető s ezenkívül neki is volt Budapesten megbízottja, nem ugyan MANN Etelka, hanem csak ZIMMERMANN Lajos «volt» ügyvéd, aki július 26-án tiltakozott az ellen, hogy elhurcolták ügyfele 453 kötetnyi könyvét, közte a családi ereklyét képező 1661-iki díszkötésű KÁROLI-Bibliát s a *Huba vére Szemere* c. mű 150 példányát. A Bibliát, melynek kötését MIHALIK 60-80.000 K-ra becsülte s melyet a könyvtárügyi politikai megbízottak az Iparművészeti Múzeumnak szántak, ZIMMERMANN elismervényének tanúsága szerint kiszolgáltatták a tulajdonos megbízottjának, de az egész könyvtár visszaadásáról eszükbe sem jutott intézkedni.

Az «elhagyott és veszélyeztetett» magánkönyvtárak elszállítása részben a könyvtárügyi politikai megbízottak saját kezdeményezésére, részint kívülről jött följelentések alapján történt. Mindössze 7 ily kívülről jött följelentésnek van írott nyoma a könyvtárügyi politikai megbízottak irattárában. Ilyen spionszerepre vállalkoztak a Magyarországi Szocialista-Kommunista Párt, mely a nagycenki ESTERHÁZY-kastély könyvtárára, a Népgazdasági Tanács, mely a ruházati hivatal szücsipari szakosztályának központi raktárában gazdátlanul heverő könyvekre, GÁBOR Emil, a *Vörös Újság* munkatársa, aki gróf APPONYI Rezső könyvtárára, dr. POGÁNY Kálmán művészeti és múzeumi politikai megbízott, aki a főthi gróf KÁROLYI-féle, a rákoskeresztúri gróf VIGYÁZÓ-féle és az Operaházban elhelyezett gróf KEGLEVICH-féle könyvtárakra, az orsz. lakásügyi biztos, aki LUKÁCS László könyvtárára, a gróf Karácsonyi-palotában elhelye-

zett radio-állomás vezetősége, mely gróf KARÁCSONYI Jenő könyvtárára hívta fel a könyvtárügyi politikai megbízottak figyelmét s végül BOGYAI Gáspár egyetemi könyvtári szolgáló és vörösőr, kinek követelő bejelentése következtében dr. FERENCZI Zoltán, a budapesti tud. egyetem könyvtárigazgatója május 24-én 563/19. sz. a. jelentette a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy a «IV., Szép-u. 6. sz. alatti házban SZAPÁRY Lászlónak egy állítólag nagyobb és jelentékenyebb könyvtára van elhelyezve, mely még szocializálva nincs».

A magánkönyvtárak mellett egy másik bőséges könyvforrásnak ígérkeztek a megszűnt vagy felszámoló egyesületek és intézmények könyvtárai, melyek azonban csak kisebb részben jutottak el a könyvgyűjtő telepre. Egy részük ugyanis, mint fentebb láttuk, a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárába szállítatott be, hogy a Közgazdasági Könyvtár és Archivum anyagát gyarapítsa, mások, mint az OMGE könyvtár, meghagyattak eredeti helyükön, hogy ott átszervezve adassanak át a «köz»-nek, ami alatt természetesen a proletariátus értendő, ismét másokra a megszüntetett egyesületek helyiségeiben megtelepedő párt- és szakszervezetek tették rá kezüket, végül több könyvtárt nagy terjedelménél fogva nem voltak képesek kimozdítani eredeti helyéről.

A legérzékenyebb «veszteséget» a párt- és szakszervezetek okozták a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, akiknek hatalmaskodásával szemben csodálatraméltó engedékenységet tanúsítottak a különben épen nem engedékeny megbízottak. így a Magyarországi Szocialista Párt IX. ker. szervezete a Ferencvárosi Társaskör könyvtárát, ugyané párt angyalföldi központja az Angyalföldi Demokrata Kör könyvtárát, a X. ker. Munkás- és Katonatanács a Kőbányai Kaszinó könyvtárát, a VII. ker. Munkás- és Katonatanács a VII. ker. Polgári Kaszinó könyvtárát, a Magyarországi Tanítók Szakszervezete a Bölcsészethallgatók Segítő-Egyesületének könyvtárát, a Társadalomtudományi és Jogi Munkások Szakszervezete az Ügyvédi Kamara könyvtárát, a Gyógyszertári Munkások Szakszervezete a feloszlott Budapesti Gyógyszerész Testület könyvtárát, a Magyarországi Közalkalmazottak Szövetsége a Magyar Tiszt-

viselő Egylet könyvtárát, a Fodrászalkalmazottak Orsz. Szövetsége a Belvárosi Polgári Kör könyvtárát foglalta le a maga céljaira. Sőt még a Házépítő Tisztviselők Egyesülete könyvtárának is akadt új gazdája: erre úgylátszik az egyesület helyiségében székelő vörös népörség tette rá a kezét. Mind e könyvtárakból a könyvtárügyi megbízottak nem kaptak semmit – csupán a IX. ker. pártszervezet szállított be a «Szabó Ervin» könyvtárba 552 kötetet. Teljesség kedvéért megemlítem, hogy az V. ker. Szocialista Párt és Munkás- és Katonatanács szintén lefoglalta április 2-án kelt jelentése szerint a Lipótvárosi Társaskör 5-6 ezer kötetes könyvtárát s azt legott közhasználatba adta. A használat mértékéről számot adhat az a körülmény, hogy amikor a könyvtárügyi politikai megbízottak a Társaskör könyvtárát elszállították, az már csak 3102 darabból állott

Ezenkívül több állami szerv is lefoglalta a maga céljára a szakjába vágó érdekképviseletek vagy egyesületek könyvtárát. így a Fővárosi Malomegyesület könyvtárára a Szociális Termelés Népbiztosságának Malomipari Osztálya, a Cukoripar könyvtárán ugyanezen népbiztosság Cukoripari Osztálya, a Magyar Vámpolitikai központ könyvtárára pedig a Külkereskedelmi Hivatal tette rá a kezét. így történt, hogy az alább közölt kimutatás szerint csupán 28 egyesület és testület könyvtára jutott a könyvtárügyi politikai megbízottak «tulajdonába».

Még kevesebb könyvanyag folyt be a könyvgyűjtő telepre a könyvtárügyi politikai megbízottak szempontjából amúgy sem valami értékes egyházi gyűjteményekből. Az említett lajstrom mindössze öt egyházi könyvtárt sorol fel, köztük a legjelentékenyebb a jezsuiták 6084 kötetes könyvtára. A két legfontosabb egyházi könyvtárnak, a piaristák székházában levő központi könyvtárnak és a ref. theologiai akadémia Ráday-könyvtárának elhurcolása e könyvtárak nagy terjedelmén akadt meg. E két modern berendezésű könyvtárt egyelőre nem voltak képesek helyükből kimozdítani és így beérték azzal, hogy az eddigi könyvtárosokat: dr. FRIEDREICH Endre piarista tanárt, illetve HAMAR István theol. tanárt megbízták a könyvtár leltározásával, illetve őrzetével, sőt

HAMAR Istvánt arra is felszólították, hogy a könyvtárt haladéktalanul nyissa meg a közönség részére. HAMAR István ez utóbbi utasításnak azonban nem felelhetett meg, mivel a IX. ker. Munkás- és Katonatanács, mely az akadémia épületét hivatali célokra lefoglalta, vörös őrséggel őriztette az épületet, mely minden bemenni szándékozót igazolásra szólított fel s emellett kijelentette, hogy a könyvtár az épületből mielőbb eltávolítandó, mert a helyiségek hivatali célokra kellene, a könyvtárügyi politikai megbízottak HAMAR István szóbeli előadását bizonyos kételkedéssel fogadták s e kételynek kifejezést is adtak a június 13-án 372/9. sz. a. a Közoktatásügyi Népbizottsághoz, valamint ÁGOSTON Péterhez, mint a Közp. Munkás- és Katonatanács elnökéhez intézett kétrendbeli előterjesztésükben, melyben orvoslást kérnek a IX. ker. Munkás- és Katonatanács «állítólagos» eljárása ellen. Azonban a IX. ker. Munkás- és Katonatanács júl. 11-én kelt válasza beigazolta, hogy HAMAR előadása mindenben megfelel a tényeknek. Eszerint a könyvtárhelyiség kiürítéséhez tovább is ragaszkodnak, mivel enélkül sem a népjóléti osztályt, sem a pénztárt, sem az adóhivatalt, sem a számféjtést, sem a számvevőséget nem tudták kellőképp elhelyezni. Emellett az állandó erős katonai készültséget is csak zavarná az, ha idejét a látogatók igazolásával kellene elfecsérelnie. De az elutasítás legfontosabb okát ez a mondat adja meg: «nem kívánatos körülmény az sem, hogy esetleges ellenforradalmi érzelmű egyének a könyvtár látogatásának ürügye alatt órákat, napokat töltenének itt, a Munkás-Tanács helyiségében». A könyvtárügyi politikai megbízottak júl. 18-án iktatták ezt az átíratott, melyre intézkedni azonban már nem jutott idejük. Jobb belátásra birniok a gyanakvó Munkás- és Katonatanácsot aligha sikerült volna s így rá kellett volna szánniok magukat arra, hogy elvitessék a könyvtár amitől eddig saját állításuk szerint főleg azért húzódoztak, mivel *tz* a művellet kb. 50.000 K-t kitevő terhet jelentett volna s emellett megfelelő helyük sem volt az elhelyezésre. Hogy ez az állítás nem olyan álürügy, mely talán a könyvtár épségének megmentésére irányuló törekvésüket volt hivatva leplezni, azt mindennél jobban tanúsítja a könyvtárügyi politikai megbízottak júl. 4-én 574/9. sz. a.

kelt átírtára NIKLAI Péterhez a Ráday levél- és irattár sürgős elszállítása érdekében.

Sikerült elodázní továbbá a IV. ker. Szt. Ferencrendi zárda könyvtárának elszállítást, amire május 29-én hatalmazta fel a könyvtárügyi politikai megbízottat a IV. ker. vallásügyi likvidáló bizottság. A szállítást június 16-án vették tervbe, de páter SCHEINRICH nem adta ki a könyvtárt, mivel állítólag engedélyt kapott arra, hogy a könyvtár egy részét a rendtagok részére visszatartathja. A könyvtárügyi politikai megbízottak ez ügyben július 2-án kértek felvilágosítást FABER Oszkártól, aki ugyanaznap a közoktatásügyi népbizottsághoz intézett egy fölterjesztést, melyben BUTYKAY P. Antal tartományi főnök ily irányú kérelmét pártolólag tolmácsolja. BUTYKAY szerint a könyvtár merőben theologiai vonatkozású és aszketikus jellegű könyveit, illetve folyóiratait fel kellene oldani a lefoglalás alól és szétesztani a szétszóródó szerzetesáldozárok között, akik magánkönyvtárak felett nem rendelkezhetnek, mert enélkül «a szószéken való érdemleges és észszerű működhetés veszélyeztetnék». Könyvtár nélkül ugyanis lehetetlen a «hittani tételek alapos feldolgozása» s így a papok «jóformán belekergettenének» abba a lelki diszpozícióba, hogy «úgynevezett aktualitásokkal álljanak hallgatóságaik elé». Ez előterjesztésről FABER július 12-én a könyvtárügyi politikai megbízottakat is értesítette, mint-hogy azonban a közoktatásügyi népbizottság az előterjesztést csupán július 21-iki kelettel tette át a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz, ezeknek már az iktatására sem jutott idejük.

Mennyivel szerencsésebb volt a pesti izraelita hitközség, melynek 6816 kötetes könyvtárát csupán július 4-én jutott eszébe «köztulajdonba venni» ELEK Jánosnak, a VII. ker. vallásügyi likvidáló biztosnak, aki a könyvtárt lepecsételte s kulcsát a VII. ker. Munkás- és Katonatanács elnökének átadta. Az erről szóló jelentést július 22-én iktatták a könyvtárügyi politikai megbízottak s épen nem siettek áttenni FEJEShez, mint a IV. ker. vallásügyi likvidáló biztos előbb említett jelentését, hanem ENYVVÁRI-nak, a hivatal derék cuncatorának adták ki véleményezés végett.

Állami könyvkészletre csupán egyre sikerült a könyvtárügyi

politikai megbízottaknak rátenniök a kezüket: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészletére, melynek elhurcolását maga MIHALIK József sürgette ki május 28-án 289. sz. a. kelt iratában, «mert a nagy halom könyv szállításra előkészítve, hivatali helyiségeink tetemes részét annyira elfoglalja, hogy a hivatalos teendők elvégzésében is akadályozva vagyunk». Ez az indokolás azonban alig állja meg a helyét. Egy két raktárhelyiségből és hat szobából álló hivatalban mindig jut annyi hely, hogy öt tisztviselő kényelmesen elvégezhesse a munkáját, anélkül, hogy ki kellene szolgáltatni az állam tulajdonában levő könyveket, amelyek sem «veszélyeztetve», sem «elhagyatva» nem voltak s amelyek átadását a főfelügyelőség hivatalának tényleges felszámolásáig el lehetett és el is kellett volna odázni. E felszámolásra tudvalevőleg nem került a sor, hiszen az Orsz. Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet létesítése csupán a július 30-án életbelépett szervezési szabályzattal perfektuál tátott s még akkor is hátra volt a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége muzeális szerepét átvevő szervezet organizációja, ami szintén néhány heti haladékot jelentett volna. Igaz, a Főfelügyelőség és Tanács könyvállományát darabszám szerint visszakapta, de megállapítást nyert, hogy száznál több az átadáshoz készült leltárban szereplő munkát elvittek belőle s a hiányt, úgy látszik, idegen anyaggal pótolták a visszaadás alkalmával. Az elsikkadt kötetek pénzértéke ma több ezer koronát jelent, amihez még hozzászámítandó a könyvek elvitelekor és visszahozatalakor fölmerült óriási fuvarkölttség, melyet egy kis halogató politikával s ez az egyetlen politika, mely a vezető állásban levők helyénmaradását a kommunizmus jogtalan uralma alatt mentheti, könnyen ki lehetett volna kerülni.

A könyvgyűjtő és elosztó telepre beszállított könyvtárakról egy kelet- és iktatószám nélküli kimutatás nyomán a következő áttekintéssel szolgálhatok:

I. Magánkönyvtárak :

	drb	
1. Gr. Hunyadi ...	1.124	
2. Néh. Vida Lajos ...	903	
3. Gr. Zselénszky Róbert...	1.665	
4. Gr. Bethlen ...	278	
5. Gr. Zichy János ...	2.141	
6. Weixelgärtner ...	8.155	
7. Br. Ullmann Adolf ...	2.088	
8. Gr. Wenckheim ...	858	
9. Wellisch Antalné ...	126	
10. Bálvány-u. Orsz. Lakásbiztosság (zárl. osztály)	2.124	
11. Hajó-u. Orsz. Lakásbiztosság (zárl. osztály) ...	1.196	
12. Gr. Széchenyi Béla...	2.245	
13. Cziráky Lujza grófnő ...	549	
14. Szemere Miklós...	624	24.076

II. Egyesületi könyvtárak :

	drb	
1. Park Klub ...	1.184	
2. Lipótvárosi Kaszinó ...	669	
3. Tiszti Kaszinó ...	12.550	
4. Turán ...	6.846	
5. Orsz. Kaszinó...	8.622	
6. Józsefvárosi Kör ...	2.910	
7. Lipótvárosi Társaskör...	3.102	
8. Ügyvédi Kör ...	1.652	
9. Kereskedő-ifjak ...	1.873	
10. Terézvárosi Kaszinó...	1.296	
11. Katholikus Kör ...	921	
12. Központi Demokrata Kör ...	1.359	
13. Erzsébetvárosi Kör ...	1.893	
14. Orsz. Iparegyesület...	12.410	
15. Vegyiparosok Orsz. Szövetsége ...	850	
16. Regnum Marianum...	892	
17. Kath. Tisztviselőnök Otthona ...	921	
18. Orsz. Kath. Szövetség ...	20	
19. Orsz. Kath. Legényegylet ...	986	
20. VIII. ker. Munkásotthon ...	4.450	
21. Krisztinavárosi Kaszinó ...	720	
22. Bpesti I. ker. közjót. egyesület ...	2.144	
23. Bpesti Árú- és Értéktőzsde kv. ...	2.044	
24. III. ker. Demokrata Kör ...	1.491	
25. Kath. Népszövetség ...	507	
26. Pesti Lloyd Társulat ...	1.893	
27. Magyar Zsidó Múzeum ...	139	
28. Sebesültek könyvtára ...	5.943	80.277

III. Egyházi könyvtárak :

	drb	
1. Sacré-Coeur könyvtár... ..	229	
2. Cisterciák tanári könyvtára... ..	3.044	
3. Jézus társ. rend könyvtára	6.084	
4. Anna kollégium	98	
5. Norbertinum... ..	5.060	14.515

IV. Állami gyűjtemények :

1. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészlete	24.356
Összesen	143.224

kötet, amihez még 820 drb hangjegy s igen sok «számlálatlan» vagy kilószám lemerít folyóirat és apróbb füzet járult. Így pl. WEIXELGARTNERTŐL 600 kg folyóiratot hurcoltak el. E kimutatás azonban aligha teljes. Így pl. a Lakásbiztosság július 9-én felhatalmazta a könyvtárügyi politikai megbízottakat, hogy szállíttassák el gr. APPONYI Rezső könyvtárát s ők valószínűleg eleget is tettek e felhívásnak. Épúgy nem szerepel a kimutatásban gr. SZAPÁRY László 1500 kötetre becsült könyvtára sem, melyet június 3-án kértek el a könyvtárügyi politikai megbízottak a Lakásbiztosság zárlati osztályától.

De ha az elkommunizált könyvtárak könyvkészletének végső darabszámát nem ismerjük is egészen pontosan, annyit ez adatok alapján is következtethetünk, hogy a könyvek ellen intézett ezen rablóhadjárat eredménye távolról sem elégíthette ki a könyvtárügyi politikai megbízottak felcsigázott várakozását.

A könyvtárügyi politikai megbízottak azonban nem jöttek zavarba: volt még egy másik forrásuk is, amelyről úgy vélték, hogy bővebben fogja ontani az ő szempontjukból «értékes» könyvanyagot. E forrás a kiadók, könyvkereskedők és antikváriusok «rejtett készletei» voltak, amelyeket a közoktatásügyi népbiztosság május 5-én 25. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete nyitott meg előttük s amelyektől valóságos csodákat vártak. A csalódás itt sem maradt el, jóllehet e rendelet alapján követték el egyik leghallatlanabb merényletüket a szabadkereskedelem és a magántulajdon elve ellen.

A rendelet 2. §-a meghagyja, hogy az összes könyvkiadó-cégek raktárjegyzéküket a rendelet keltének időpontjáig kiegészítve, 2-3 példányban terjesszék be 6 napon belül a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa szocializáló bizottságához a rendelkezésre álló kötött és fűzött példányok számszerű kitüntetésével. A 6. § pedig elrendeli, hogy a könyvkereskedők és antikváriusok oly művekről, melyeknek példányszáma tízet meghalad, leltárt készítsenek s azt ugyancsak 6 napon belül terjesszék be a 2. §-ban említett bizottsághoz. A rendelet ellen vétők természetesen «forradalmi törvényszék elé kerülnek». (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 1. sz.)

Miként a könyvtárügyi politikai megbízottaknak egy július hó 28-áról 842/9 sz. a. keltezett, de ki nem adott jelentéséből kiderül, a könyvtárügyi politikai megbízottak a kiadók által beszolgáltatott leltárak alapján tényleg kijelölték a könyvtárak részére felhasználható könyveket, megállapították a szükséges példányszámot s eszközölték a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa hozzájárulásával a megrendeléseket. A könyvtárügyi politikai megbízottak gazdálkodására különösen jellemző, hogy a szükséges példányszámokat meg tudták állapítani akkor, amikor még egyáltalán nem állapodtak meg arra nézve, hogy tulajdonképpen hány könyvtárt fognak létesíteni! A jelentés napjáig 115 cég leltára érkezett be és dolgoztatott fel, e leltárak összesen 33440 mű (kötet) 22,664.012 példányát tüntették fel s ebből megrendeltek 5065 művet (kötetet) 1,120.197 példányban. Vagyis a megrendelt művek száma a leltározott művek számának 15.01%-át, a megrendelt példányszám pedig a leltározott példányszám 4.97%-át teszi. Ez adatok elbírálásánál a jelentés szavai szerint «figyelembe veendő, hogy a leltárakban kimutatott mű (kötet) számból jelentékeny számú mű (kötet) már csak kevés példányban volt meg és így azokból csupán kevés példány volt megrendelhető, holott a közkönyvtárak szükséglete jóval nagyobb lett volna, viszont a leltárakban igen nagy számban felvett és megrendelésre alkalmatlan füzetek, naptárak, térképek és egyéb selejtek a leltári kimutatók számait és a leltári és megrendelési művek (kötetek) és pél-

dányok számarányát nagy mértékben befolyásolják». A jelentés mellékletéből kiderül, hogy a legnagyobb «megrendelés»-ben az Athenaeum (2890 mű 4,331.960 példányából 629 mű 129.869 példány), a Franklin-Társulat (5502 mű 3,923.097 példányából 1762 mű 371.285 példány), a Lampel R. és fiai (2458 mű 3,670.541 példányából 1178 mű 335.247 példány) s a Singer és Wolfner-cég (2353 mű 2,270.059 példányából 249 mű 46.163 példány) részesültek. Az Élet 83 kiadványából egyet sem, a Táltos 22 kiadványából csupán kettőt érdemesített megrendelésre, míg a Nyugat 21 kiadványa 17.020 példányából mind a 21 kiadvány 4387 példányára volt szükségük.

Hogy a 115 cégtől megrendelt 1,120.197 kötetből a proletárdiktatúra végéig mennyit szállítottak be tényleg a könyvgyűjtő telepre, arról mindennemű kimutatás hiányzik. De hogy a beszállítás csak húzódozva folyt, az több iratból joggal következtethető. Habár a könyvtárügyi politikai megbízottak, SZABADOS Sándor felhatalmazására hivatkozva, május 17-én 157/9. sz. a. a nagyobb cégeket jónak látták figyelmeztetni, hogy amíg a raktárbejelentések alapján a közkönyvtárak szükségletei biztosítva nincsenek, addig sem a Népszava-könyvkereskedés, sem más terjesztő vállalat részére rendeléseket nem szabad teljesíteniük, a rendelésekre máskor oly éhes könyvkiadók vagy egyáltalán nem, vagy csak ímmel-ámmal teljesítették ezeket az üzleti praxisukban valószínűleg egyedül álló s reméljük, egyhamar aligha ismétlődő rendeléseket. Egy júl. 14-iki kimutatás szerint addig az időpontig csupán 6 kiadótól érkezett be 208.874 drb sebből is 202.780 drb a Sajtótermékek Tanácsának (Népszava) a fentebbi kimutatásban nem is szereplő propaganda-füzete. Marad tehát 5594 drb, vagyis a megrendelt 1,120.197 példánynak nem egész fél százaléka. A végső eredmény valamivel kedvezőbb volt. A telep kiváló biztosának jelentése szerint a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Terjesztési Osztályától 373.000 drb, a könyvkereskedők raktáraitól pedig kb. 36.400 drb folyt be a gyűjtőtelepre. Már június 20-án panaszolja a gyűjtőtelep vezetősége, hogy a Franklin-Társulat a nála jún. 7-én és jún. 16-án megrendelt könyvek egy

részét nem tudta beszállítani, mivel ezek állítólag elfogytak. Hasonló kifogással élt POLITZER Zsigmond a nála megrendelt művek minden egyes darabjára. A Révai-Universitas cég pedig, mely már az első megrendelés nagyrésztét sem szolgáltatta be, a második megrendelés teljesítését megtagadta azzal, hogy fölmentést kér a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsától. A Gyűjtőtelepnek egy július 19-én kelt nem kevésbé érdekes átirata a hasonló kudarcok egész sorát tartalmazza. A GRILL, HORNYÁNSZKY, PETŐFI és KERTÉSZ József cégektől semmit sem szállíthattak be, mert ezeket likvidálták és kiadványaik a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa terjesztési osztályába kerültek, a Patria a rendelést nem teljesíthette, mivel kiadványaira a közoktatásügyi népbiztosság VII. ügyosztálya és a földmívelési minisztérium (*sic*) is igényt tart LANTOS Adolf, RANSCHBURG Gusztáv, Urania-kiadó és az ACZEL Testvérek cég azért nem teljesíthetik a szállítást, mivel a rendelést állítólag nem kapták kézhez. Az Athenaeum és a Franklin-Társulat pedig még a leltárkészítéssel van elfoglalva s így még határidőt sem tűzhet ki a szállítás megkezdésére. Nyolcvanhat kiadó, köztük a M. Tud. Akadémia, az Eggenberger-cég, a Légrády Testvérek, a Közp. Statisztikai Hivatal stb. azzal igyekezett elodáznai a megrendelésnek még csak a lehetőségét is, hogy még július 24-ig sem terjesztette be a 6 nap alatt beterjesztendő leltárt. Ez azonban, legalább a M. Tud. Akadémia részéről kárba veszett fáradság volt, mivel a könyvtárügyi politikai megbízottak, akik pedig ahhoz a körhöz tartoztak, amely az Akadémia munkásságát csak kicsinyelni tudta, július 2-án kijelentették, hogy az Akadémia könyvkiadó-vállalatának összes darabjait 3–3 példány kivételével látatlanban «megvásárolják». Nincs minden érdekesség nélkül, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak jún. 16-án több késedelmes könyvkiadó során a Népszavát is kénytelenek megintetni «a következményekre való figyelmeztetéssel», hogy leltárát a «legsürgősebben» adja be.

Ily nagyfokú amerikázás láttára nem csoda, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak ott is gyanakszanak, ahol szándékaik megvalósítását a pusztá válóság akadályozta meg. Tájékoztatlan-

ságukban meggyanúsítják a Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriumát, hogy a Természettudományi Társulat kiadványainak meglévő példányszámát illetőleg hamis adatokkal szolgált. LEIDENFROST Gyula aug. 1-én kelt 196/9. sz. iratában önérzetesen tiltakozik a direktóriumra nézve «sértő és méltatlan vád ellen». «A Direktórium a Közoktatásügyi Népbiztosság egyik hivatalos szerve, – úgymond – mely a népbiztosság egy másik szervét nem fogja valótlan állításokkal félrevezetni.» Valóban csodálnunk kell, hogy az «ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának» e legfőbb vezetői még azt sem tudták, hogy a Természettudományi Társulat kiadványainak nagy része teljesen elfogyott s ami még megvan belőlük, az is «mindössze néhány példányban van még raktáron». Talán még sajtósejtőbb, hogy az általuk oly hévvel szolgált proletárdiktatúra egyik legdicsőbb tettéről sem volt tudomásuk, amelyről pedig az egész város felháborodással suttozott: a Szent-István-Társulat kiadványainak a megsemmisítéséről. Ezt a dicső tettet július 5-én jelentette be az érdekelt könyvkiadó hivatal s valódiságát még júl. 28-án is kétségbevonták a könyvtárügyi politikai megbízottak a Közoktatásügyi Népbiztossághoz intézett fölterjesztésükben, amelyben «az állított tény megtörténte iránt» sürgős vizsgálat elrendelését kérték. Valami nagy megrendelés különben sem érte volna a Szent-István-Társulatot. A fölterjesztés-fogalmazványhoz csatolt nyomtatott kiadványjegyzék tanúsága szerint a Társulat saját kiadványaiból csupán 3, a nála bizományban lévőkben pedig mindössze 4 munkát szándékoztak megrendelni.

A könyvkereskedőknél és antikváriusoknál levő 10 példányon felüli készletekről betérjesztett jegyzékek számáról a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem nyujk tájékoztatást. A már idézett júl. 28-iki előterjesztés erre nézve csak annyit jegyez meg, hogy e jegyzékek alapján a megrendelések még folyamatban vannak. KOVÁCS Ödönnek, a könyvleltározási osztály vezetőjének egy összefoglaló jelentése szerint, mely július végén készült, a kiadók-tól és könyvkereskedőktől összesen 125 leltár érkezett be, ami,

levonva belőle a kiadókra nézve fentebb kimutatott 115 leltárat, csupán 10 könyvkereskedői leltárt ad. Minthogy azonban e 115 könyvkiadó közt számos sortiment-kereskedő van, nem lehetetlen, hogy ezek a kereskedésükben raktáron tartott idegen kiadványokat saját kiadványaikkal közös lajstromban mutatták ki.

A könyvtárügyi politikai megbízottak, mivel a legértékesebb könyvanyagot a könyvkereskedők és antikváriusok tíz példányon aluli készleteiben sejtették, «repülő bizottságokat» szerveztek, melyek bejárták a hosszú ideig zárva tartott könyvesboltokat s kiválogatták a szerintük közkönyvtári célokra alkalmas anyagot, A július 28-iki jelentés szerint e bizottságok kb. 25.000 kötetet válogattak ki. A válogatás költségei pedig a megbízottak pénztári kezelését vizsgáló bizottság kimutatása szerint 24.657 K-t tettek, ami épen nem olcsó. Összesen 4 ily repülő bizottságot alakítottak, amelyek közül az első dr. SZABÓ Sándor, a második dr. DRESCHER Pál, a harmadik MARSCHOVSKY és a negyedik, mely az antikváriusokat járta be, ENYVÁRI Jenő vezetésével működött. A bizottságokba a nagyobb közkönyvtárak tisztviselőit rendelték ki. A válogatás, a május 16-án kelt utasítások szerint, polcról-polcra, illetve a kereskedő katalógusa alapján történt, ez utóbbi mód azonban csak akkor volt megengedve, ha a kereskedő garantálta, hogy katalógusa a könyvanyaggal össze van olvasva. A magyar anyagot kiadók szerint, a külföldit betűrendben kellett csoportosítani. A magyar könyvekről felvett jegyzék revideálásra a könyvtárügyi politikai megbízottak elé került, míg a külföldi anyagot nem a gyűjtőtelepre, hanem a Városi Könyvtárba kellett szállítani. Úgy látszik, e bizottságoktól függetlenül működött az a bizottság, amelynek tagjai részére a közoktatásügyi népbizottság május 21-én kért igazolványt, hogy e könyvtárak anyagát a tudományos könyvtárak szempontjából átvizsgálják. A névsor a következő: 1. SCHMIDT József, egyetemi tanító. 2. Dr. ERNST János, egyet, tanársegéd. 3. Dr. ROTTMANN István, egyet, tanársegéd. 4. Dr. RADOS Gusztáv, műegyetemi tanító. 5. MATTYASOVSKY János műegyetemi könyvtártszt. 6. Dr. VICTOR Pál, 7. Dr. KÖNIG Dénes, 8. Dr. SZÜCS Adolf, egyetemi m.-tanítók. 9. Dr. CZAKÓ

Ambro, paedagogiumi tanító. 10. Dr. LEIDENFROST Gyula, Erzsébet-nőisk. tanító. 11. Dr. ORTVAY Rudolf és 12. Dr. RÉVÉSZ Géza, egyet, tanítók. 13. Dr. POLÁNYI Mihály, egyet, m.-tanító. 14. Dr. BIBÓ István, 15. KÖRÖSI Henrik és 16. ACKERMANN Adrienne, a közoktatásügyi népbiztosság előadói.

A könyvtárügyi politikai megbízottak egy iktatószám és keletnélküli táblázatos kimutatása az első 3 csoportba sorolt cégeket tünteti fel, rovatokkal a «vásárolt» külföldi és «lefoglalt» magyar anyag kötetszámára. Eszerint az I. csoportnak kiosztott 22 üzletből 16-nál vettek igénybe 10.536 kötet külföldi és 4725 kötet magyar anyagot; 7 üzletnél azt is kitüntették, hogy az igénybevett anyagból 929 az antikvárpéldány, 2 üzletnél a külföldi anyag értéke 6560.34 K-ban, s egnél a magyar anyag értéke 630.10 K-ban van megállapítva. A II. csoportnak kiosztott 26 üzlet részéről nincsenek a kimutatásban közelebbi adatok, míg a III. csoportnak kiosztott 34 üzlet közül csupán egyetlen üzletnél mutattak ki 49 magyar könyvet 449.40 K értékben.

Egy másik, ugyancsak kelet- és iktatószám nélküli lajstrom 40 könyvkereskedőt és antikváriust sorol fel, akik közül 36-an beszállítottak 14.029 új és 518 antikvár németnyelvű kötetet, amiből 133 kötetet remittáltak. A legnagyobb tételekkel Lampel Róbert (2928 kötet), Kis Adolfné (1921 kötet), Magyar Könyvkeresk. r.-t. (1586 kötet) és Rózsavölgyi és Társa (1366 kötet) cégek szerepelnek.

Persze a szállítás itt sem ment simán. Különösen az antikváriusok fejtettek ki csöndes, de annál sikeresebb ellenállást. A gyűjtőtelep vezetősége július 25-én azon panaszkodik, hogy az antikváriusok a lefoglalt anyag szállításának időpontját nagyon kitolják s kéri azok megintését. így a Nemzeti Antikvárium be van csukva, mert a tulajdonos állítólag beteg; LUKÁCS Jenő hetek óta zárva tartja boltját, mivel a vasredőny állítólag elromlott; LANTOS Adolf szintén bezárta üzletét. Hasonló panaszok merültek fel MARTOS Adolf és KOHN Emil ellen, akik a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa engedélyével augusztus 2-ig zárva tartják üzletüket. Valamennyiüknél szerencsésebb ötlete volt WEINGARTEN A. M.-

nek, aki kisütötte, hogy ő ukrainai állampolgár s ez alapon a könyvtárügyi politikai megbízottak július 15-én kilátásba is helyezték, hogy Bibliográfiai Intézet c. könyvkereskedését a lefoglalások alól mentesítik, föltéve, hogy külföldi állampolgárságát okmányokkal igazolja.

A kiadóktól, könyvkereskedőktől és antikváriusoktól igénybe vett könyvek árát a könyvtárügyi politikai megbízottak, úgy látzik, megtéríteni szándékoztak, de korántsem a proletárdiktatúra által megszabott új árak alapján. A hazai kiadványok árát tudvalevőleg tankönyveknél 50, tudományos könyveknél 100 és szépirodalmi műveknél 150%-kal emelték fel. Ezzel szemben a könyvtárügyi politikai megbízottak július 29-én arra kérték VARGA Jenőt, hogy a közművelődési könyvtárak részére a kiadóktól megrendelt könyvek árát a régi ár 40%-ával számlázzák. Nem csoda, hogy a kiadók oly lanyhán teljesítették a szállításokat. A könyvtárügyi politikai megbízottak azt a kérdést is tisztázni óhajtották, vajjon a német és francia könyveket a márka és frank régi vagy új árfolyamán kell-e számlázni. E kérdésben két vélemény állt szemben. Az egyik szerint a könyveket az új árral keli számlázni, a másik szerint pedig ugyanoly értékkel és összeggel, amely értékkel a cégek annak idején megszerezték a könyveket. Döntésre azonban nem került már a sor.

A magán- és egyesületi könyvtárak, a könyvkiadók, könyvkereskedők és antikváriusok készletei mellett a könyvtárügyi politikai megbízottak a közkönyvtárak duplum anyagára is szemet vetettek, melynek központi kezelése különben már régebb idő óta fölmerült a könyvtári szakkörök gondolatvilágában. Ez ügyben május 22-én 184/9. sz. a. bocsátották ki első körlevelüket, melyben a könyvgyűjtőtelep életbeléptetéséig megtiltották a közkönyvtáraknak kettős példányaik eladását vagy cserélését. Május 31-én 268. sz. a. tudatták a közkönyvtárakkal, hogy a Gyűjtőtelep, ahol duplumanyagukat egyesíteni fogják, életbeléptet s kéri a duplumok számszerinti feltüntetését és katalógusát. Összesen 13 válasz érkezett e felhívásra, ezek ketteje, a Szabadalmi Hivatal és a Magyar Technológiai Iparmúzeum könyvtáré, nemleges, míg a

Közgazdasági Főiskola siet kijelenteni, hogy csekély számú többes példányait nem nélkülözheti. Duplumjegyzéket csupán a M. Természettud. Társulat és az Orsz. Chemiai Intézet könyvtára küldött. A József-műegyetem könyvtára azt jelentette, hogy a többes példányok összeírása folyamatban van; a M. Nemzeti Múzeum Növénytára azzal odázta el a kérdést, hogy duplumaiból előbb az egyetem növényrendszertani és növényföldrajzi intézete fog válogatni; a Tud. Akadémia Könyvtára kijelentette, hogy több ezer kötetet kitevő duplum anyagáról munkaerő hiánya miatt nincs módjában katalógust készíteni, míg az Orsz. Széchényi Könyvtár 25.000 kötetre becsült többes példányainak feldolgozására 25.000 K és 30.000 cédula kiutalását kéri. A könyvtárügyi politikai megbízottak könyvbeszerzési akciójának ez a része tehát teljesen dugába dőlt.

Ugyanilyen kudarccal végződött május 31-én 269/9. sz. a. kibocsátott körlevelük, mely úgy látszik az Emmer-könyvtárból kifolyólag készült s amelyben a könyvtárügyi politikai megbízottak felszólították a közkönyvtárak vezetőit, értesítsék őket «oly magánkönyvtárak felajánlásáról, melyek ajándékozás vagy végrendelkezés folytán hárultak a könyvtárra, mert sok esetben épen ezen a módon jutnak a könyvtárak oly közvagyonhoz, melyek (*sic*) csak ballasztot jelentenek, vagy amelyeket kellően kihasználni nem tudnak és pusztá kegyeleti okokból nem utalnak át megfelelőbb gyűjteménynek». E körlevélre mindössze egy válasz érkezett, még pedig MIHALIK Józseftől, aki siet bejelenteni, hogy a Tolnavármegyei Múzeum letétként a Főfelügyelőségénél helyezte el a «Garay János-féle könyvtár végrendelkezés folytán (*sic*) szerzett anyagát» s utasítást kér, hogy a szóban forgó anyagot továbbra is megőrizze-e, vagy pedig beszállítsa a könyvelosztó telepre. DIENESÉK azonban nem reflektáltak a Tolnavármegyei Múzeum tulajdonára s válaszukban, kijelentették, hogy ezt az anyagot csak abban az esetben vitetnék el, «ha jelenlegi helyén alkalmatlan, útban van».

Ezen erőszakos könyvbeszerzési módok mellett a könyvtárügyi politikai megbízottak a könyvvásárlás régi módját sem

mellőzték. így jún. 4-én a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa terjesztési osztályánál 2000-2000 példányban megrendelték a Közoktatásügyi Népbiztosság és a Szocialista Párt eddig megjelent s ezután megjelenendő összes kiadványait az apró nyomtatványok kivételével. Július 19-én és 21-én két egymásnak némileg ellentmondó megrendelés-tervezet pedig a proletárdiktatúra alatt megjelent folyóiratokról szól. Az utóbb készült rendelés *A munka* 50, a *Darwin* 200, az *Ifjú proletár* 200, az *Internacionálé* 100, a *Ma* 100, a *Nyugat* 100, a *Proletárjog* 25, a *Szociális Termelés* 50, a *Természet* 200, a *Természettudományi Közlöny* 100, az *Új Idők* 100, az *Új Világ* 200 és a *Vasárnapi Újság* 100 példányáról szól. Július 28-án pedig az iránt akartak előterjesztést tenni a közoktatásügyi népbiztosságnak, hogy ifj. NAGEL Ottó könyvkereskedő egész csődtömege vétessék meg 150.000 K-án.

Egységesen akarták megszervezni a külföldi könyvek vásárlását is és e célra GERGELY Rezső, a Grill-cég üzembiztosja ajánlotta fel szolgálatait, aki június 5-én 100–120.000 Mk-t kért a vásárlások céljaira. Végleges intézkedés azonban ez ügyben nem történnhetett, mivel csupán július 28-án készült el a könyvtárügyi politikai megbízottak átírtata a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa könyvkiadó-üzemeket szocializáló osztályához, melyben e célra 110.000 Mk kiutalását kérik, természetesen a «Grill-cég számlaköveteléséből». A könyvtárügyi politikai megbízottak különben már június 3-án intéztek panaszos fölterjesztést VARGA Jenőhöz, melyben feltárják előtte, hogy tudomásuk szerint különféle intézetek külföldre, pl. Wienbe küldenek megbízottakat nagyösszegű könyvvásárlás végett s kérték intézkedését «a külföldi könyvvásárlás egységesített megszervezésére», mivel egyrészt «az ilyen rendszertelen vásárlások nem az illetékes külkereskedelmi szervezetek útján történnek, másrészt a valóságnál nagyobbban látszó keresletet teremtenek, az árakat felhajtják». Hogy azonban a vádaskodásnak legalább a közkönyvtárakat illetőleg nem volt semmi alapja, az kiderül egy később kibocsátott kérdőívre beérkezett 17 feleletből, amely szerint e könyvtárak egyikének sincs külföldön megbízottja. E kérdőív azonkívül az egyes könyvtárak

külföldi összeköttetéseire, könyvszükségletére és tartozásaira nézve kér adatokat. Legérdekesebbek a külföldi tartozások pontjára adott feleletek. E téren a volt Szabó Ervin Könyvtár és az Orsz. Széchényi Könyvtár vezetnek. Amannak 6502.89 Mk (–3893.53 K), 8475.98 svájci fr (–5397K) és 6348.74 holl. firt, emennek pedig 7311.20 K, 6240.23 Mk és 7131.65 svájci fr. tartozása volt.

A különböző utakon és módokon szerzett vagy szerezni szándékolt könyvanyag elraktározására a könyvgyűjtő és elosztó telep szolgált, amely a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsának volt egyik a könyvtárügyi politikai megbízottakkal szoros kapcsolatban álló osztálya. E célra május elején lefoglalták a volt központi zálogház Kinizsy-utcai épületét. A helyiség fölszereléséhez május 14-én az Orsz. Bútorelosztó Hivaltól «mintegy 1000 folyóméter könyvállványt», a Közoktatásügyi Népbiztosság gazdasági hivatalától pedig «3 íróasztalt, hosszú asztalokat, 15 széket és több száz folyóméter bárminő könyvállványt» kértek. E megkeresésük azonban – úgy látszik – eredményre nem vezetett, miért is május 21-én terveket és költségvetést kértek a Szociális Termelés Népbiztossága faipari osztályától a megrendelendő állványokról és május 28-án VARGA Jenőtől elkérték a zálogház pincéjében elraktározott irodai bútorokat és toló kézikocsikat. Az állványok megrendelésére azonban nem került a sor, mivel közben elfoglalták a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Terjesztő Osztálya által a zálogház emeletén igénybevett helyiségeket, melyek már fel voltak szerelve állványokkal. A bútort illetően május 23-án újból megkeresték a bútorelosztó hivaltal s hatalmasan megnőtt étvággal «egyelőre» 60 íróasztalt, 60 széket, 10 írógépet, 5 szekrényt és 1 külön íróasztalt igényeltek a Gyűjtőtelep irodája részére. Az épület teherbírásának megállapítására pedig május 29-én kérték fel az Építési Direktóriumot. Jellemző a diktatúra ügymenetének gyorsaságára, hogy az Építési Direktórium csupán július 7-én közölte velük, hogy a Zálogház régi részében az állványokra csupán 1 m magasságban szabad könyveket rakni.

A Telep működését május 26-án kezdette meg s üzemi

költségeire a Népbiztosság 50.000 K-t utalt ki dr. DIENES László kezeihez, minthogy azonban az összeg «tekintélyes részben» a Szabó Ervin Könyvtár fiókhálózatába tartozó közművelődési könyvtárak «szervező költségeire» adatott ki, már június 12-én újabb 150.000 K kiutalását kérték. A költségek egyre emelkedtek s DIENES már jún. 24-én jelentette a népbiztosságnak, hogy a heti költségek 20.000 K-ra rúgnak. Tizenhat nap múlva kelt előterjesztésében pedig a júliusi költségeket 150.000 K-ban irányozta elő. E tanulságos jelentés szerint a telep kiadásai május 26-ától június végéig 92.508*84 K-t tettek, mely összeg a következőképp oszlott meg:

Irodai munkások munkabére	46.912 12 K
Segéd « «	20.47901 «
Irodai kellékek	1.746.61 «
Betegsegélyező	861.30 «
Berendezés	100- «
Fuvardíj	<u>20.047-«</u>
Együtt	92.508.84 K

A júliusra kért 150.000 K pedig a következő tételek szerint irányoztatott elő:

Irodai munkások fizetése (új kataszter szerint) kb.	62.000 K
Segéd « «	26.000 »
Beszerezések.....	5.000 «
Előre nem láthatók	13.000 «
Fuvar költségek	<u>44.000 »</u>
Együtt	150.000 K

A könyvtárügyi politikai megbízottak számításának realitására különös világot vet az a körülmény, hogy egy 2 nap múlva, július 12-én kelt előterjesztés a 150.000 K-át már a következőképp osztja fel:

Heti fizetések (egy vezető, 51 irodai és 21 segéd- munkás)	99.100 K
Irodaszerek	8.000 «
Telefon	500 «
Fuvarozás (állandóan 3 kocs 6 lóval) ...	24.000 «
Előre nem látott kiadások	<u>18.400 «</u>
	150.000 K

Akár az első, akár a második költségvetési irányzatot tekintjük is, annyi kétségtelen, hogy a folyton hangoztatott «gazdaságos» könyvbeszerzés e telep útján épen nem volt keresztülvihető, ami ily rendkívül nagyszámú személyzet mellett nem is lehetett másként. Erezte ezt KÖHALMI Béla is, aki augusztus 5-én, amikor még úgy vélte, hogy fenntarthatja pozícióját, elrendelte a telep vezetőségénél, hogy a segédszemélyzetnél 50%-os, az irodai személyzetnél pedig 33%-os redukción vigyen keresztül, majd meggondolva a dolgot, általában felére kívánta leszállítani a létszámot.

A Telep vezetője aug. 2-ig FEJES Sándor, az Athenaeum tisztviselője volt, akinek tapintatos eljárásának köszönhető, hogy a nagy üzemköltségeken kívül a Telep nagyobb károkat nem okozott. A könyvtárügyi politikai megbízottak ugyanis július 9-én 612/9. sz. a. kelt rendelettel utasították a Telep vezetőségét, hogy selejtezzék a magánosoktól és egyesületektől elhurcolt könyvanyagot. A kiselejtezett művek a rendelet szerint két csoportba voltak osztandók: a makulatúrára ítélt könyvek és az értékesítendő könyvek csoportjába. A megtartott anyagot pedig az egyedül boldogító tizedes rendszer alapján szakokba osztva kellett volna felállítani, a szépirodalom kivételével, mely a következő négy csoportot adta volna: *a)* regények, elbeszélések, *b)* színművek, *c)* költemények, *d)* összes munkák, gyűjtemények. Természetesen a kiadóktól, könyvkereskedőktől és antikváriusoktól igénybe vett könyvanyagot szintén szakok szerint kellett volna felállítani. FEJES azonban ennek az utasításnak nem tett eleget, a beérkező könyvanyagot nem osztotta szakokra, hanem könyvtárak, illetve cégek szerint együtt tartotta s ezzel lehetővé tette, hogy a nagy összeomlás után a jogos tulajdonosok több-kevesebb veszteséggel bár, de gyorsan visszakaphatták a tőlük elhurcolt anyagot.

A magán- és egyesületi könyvtárakat az eredeti utasítások szerint leltári jegyzék mellett kellett volna átvenniök a Gyűjtőtelep embereinek, minthogy azonban a legtöbb esetben a jegyzék nem állt készen, a könyvtárügyi politikai megbízottak már június 3-án 178/9. sz. a. felhatalmazták FEJEST, hogy oly esetekben, amikor a

könyvtárak katalogizálása hosszabb időt igénylő munka és gyors elszállítás szükséges, azokat leltár nélkül, nagyság szerint csoportosítva, darabszám is átvehesse. Az átvétel e sajátos módja ellen LUKÁCS György h.-népbiztos később kifogást emelt, mivel «egyes értékes könyvek kicserélhetők ily módon értéktelenekre». A könyvtárügyi politikai megbízottak július 29-én 843/9. sz. a. adott válaszukban kijelentik, hogy csak oly esetben vették át darabszám szerint a könyveket, «amikor gyors intézkedésről és nagytömegű, vagy nagy kötetszámú könyvtárakról» volt szó. Ez eljárást azzal indokolják, hogy a leltárkészítés «olyan mértékben sokszorozná meg a könyvtárak elszállításának és összegyűjtésének amúgyis nagy költségeit, mely költségek sok esetben nem állanak arányban a könyvtárak értékével», hogy nem tudnák vállalni a «Tanácskormány előtt az erre kiadott összegek nagyságáért a felelősséget». Ezenkívül ha minden egyes gyűjtemény átvételével heteket töltenének, veszni hagynák a többi gyűjteményeket. Még emellett a gyors munka mellett is megtörtént, hogy egyes esetekben majdnem megkésték, mert időközben a gyűjtemény egyötödét széthordták. Voltak azonban esetek, amikor a «pusztán darabszám szerint» való átvétel épen nem volt indokolt. így pl. a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége könyvkészlete esetében, melyről a leltár készen állott s amely épen nem volt kitéve a «széthordás» veszélyének.

A gyors és felületes átvételt főleg a lakásbiztosság zárlati osztályának türelmetlensége tette indokolttá, melynek emberei a könyvtárügyi politikai megbízottak intézkedését be sem várva, palotáról-palotára jártak s összeszedték a könyveket. A könyvtárügyi politikai megbízottak június 27-én tiltakoztak ez eljárás ellen, mire a lakásbiztosság zárlati osztálya felvilágosította őket, hogy emberei «jogosan és kötelességszerűen jártak el». Az ekként összegyűjtött anyag azután a zárlati osztály valamelyik raktárába került, ahonnan a Gyűjtőtelep emberei elszállították a könyveket és folyóiratokat, otthagya a rájuk nézve «értéktelen folyóiratokat». Minthogy az átvételt fiatal könyvkereskedő segédek végezték, ez az értékmegállapítás aligha történt valami lelkiismeretesen. Emel-

lett voltak zavarosban halászó egyének is, akik a könyvtárügyi politikai megbízottak nevével visszaélve, teljesen jogtalanul hurcolták el egyesek könyveit. Így pl. LANTOS Adolf följelentéséből kiderült, hogy TORNyai dr. min. tanácsos könyveit illetéktelen egyének a Szabó Ervin Könyvtár nevében elszállították. A SÉNYI Péter «volt» fregattkapitány Ilka-utcai lakásán felvett leltáron szereplő 18 láda könyv pedig szőrén-szálán elsikkadt.

A Gyűjtőtelepre beérkezett könyvekről cédulakatalógust kellett készíteni. Ez azonban csak a kiadóktól és könyvkereskedőktől megrendelt könyvanyagról készült el 3-3 példányban.

A könyvgyűjtő és elosztó telep további feladata lett volna az ekként beérkezett anyagból a közkönyvtárak szükségleteit kielégíteni. A könyvelosztás munkájára azonban augusztus elejéig nem igen került a sor. Egy a telep vezetője által készített összefoglaló jelentés szerint a Vörös Órség a Tiszti Kaszinó könyvtárából 149 kötet, az Orsz. Kaszinó könyvtárából 174 kötet, a Józsefvárosi Kör könyvtárából 88 kötet, a ViDA-könyvtárból¹ 14 kötet, a gr. ZICHY-könyvtárból 44 kötet és az ULLMANN-könyvtárból 45 kötet adományban részesült s ebből a mennyiségből a likvidálás folyamán 162 drbot visszaadtak. A kiadók anyagából pedig a Diákolvasó részére utaltak ki 323 kötetet, de ezt hiánytalanul visszakapta a telep a diktatúra bukása után.

A proletárgazdálkodásra jellemző, hogy a közcélra lefoglalt anyagból, még pedig a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsától elvitt anyagból több könyvet kiutaltak VÖRÖSVÁRY Ferenc személyes használatára, tehát magáncélra is. A Telep nehézkes ügymenete – úgy látszik – a közoktatásügyi népbiztosságot nem elégitette ki. Legalább erre vall az a körülmény, hogy KÁRMÁN csoportvezető megbízta MARCZALI Henrik egyetemi professzort, válogassa ki az Esterházy-utca 44. sz. a. PÁLFFY-féle házban levő könyvanyagból a történeti szeminárium részére szükséges könyveket.

A könyvgyűjtő és elosztó telep vezetősége által felfektetett

¹ Ezt 6000 K vételáron váltották magukhoz a könyvtárügyi politikai megbízottak özv. ViDA Lajostól.

«kimenő küldemények» c. könyvben foglalt feljegyzések szerint öt esetben szállítottak el a telepről könyveket 27.418.45 K értékben. Ebből a likvidáló bizottság 26.884.25 K értékűt visszaszerzett. A könyvek értékelésére jellemző, hogy a VÖRÖSVÁRY Ferencnek kiutalt 87 kötetet 17970 K-val, a Győri Városi Könyvtárnak kiutalt 331 (helyesen 345 drbot) pedig 354.50 K-val értékelték akkor, amikor a legselejtesebb propaganda-iratok ára is 2-3 K-ra rúgott! VÖRÖSVÁRY Ferenc és a Győri Városi Könyvtár sem a könyveket nem adták vissza, sem pedig nem is fizettek, mivel a könyveket a gyűjtőtelep vezetőségének állítása szerint mint ajándékot tartották meg. A Győr város tanácsától nyert értesítés szerint a városi könyvtárnak megküldött gyűjtemény 69 propagandairat 5-5 példányából állott s a diktatúra bukása után az egész készlet az ottani rendőrkapitányságnak adatott át megsemmisítés végett.

XIII.

A könyvtárügyi politikai megbízottak, a könyvek beszerzésének ilyen «észszerű» és «gazdaságos» központosítása mellett, a könyvtárak kötésszükségletének a központosítására is kiterjesztették figyelmüket. Már április 24-én megbízták PIKLER Blankát, hogy a könyvtárak könyvkötészeti szükségleteinek biztosítása ügyében eljárjon. Ez eljárás eredménye a budapesti közkönyvtárakhoz május 22-én intézett 198. sz. körlevél, mely szerint a Sajtótermékek Szocializáló Osztálya könyvtári kötésekre a GOTTERMAYER Nándor-céget jelölte ki olyképp, hogy ez a cég csakis könyvtári kötésekkel foglalkozhatik. Azonban már június 27-én kénytelenek voltak jelenteni a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa Könyvkötői Termelő Osztályának, hogy a GOTTERMAYER-cég «nem tudni mi okból, nem produkál eleget ahhoz, hogy nála lehessen központosítani az összes könyvtári kötések» s azért kéri még egy másik ilyen nagyobb üzem kijelölését. Ez meg is történt s július 7-én egy újabb körlevelükben közölték a budapesti könyvtárakkal, hogy GOTTERMAYERen kívül a DÖRNER és HEIMBERG, továbbá a SZIGETI Lipót cég bízott meg a könyvtári

kötésekkel. Bár e cégek kijelölése a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa javaslatára történt, ez a szakértő testület már július 29-én kénytelen bevallani, hogy a DÖRNER és HEIMBERG-cég nagyobb tételű könyvkötő-munkák végzésére nincs berendezve s kárpótlásul kilátásba helyezi, hogy a másik két üzemet megfelelő számú elsőrendű munkaerővel fogja ellátni. A nagyszabású központosítási terv tehát e téren nem válhatott valóra, s hogy maguk a könyvtárügyi politikai megbízottak is mily kétes eredményeket vártak e tervük megvalósításától, arra jellemző egy június 27-én a Révai Testvérek céghez intézett megkeresésük, melyben felkéri, hogy a nála megrendelt, nyers ívekben levő példányokat köttesse be és csak bekötés után szállítsa be. Tehát a nagy garral hirdetett könyvtári kötések helyett már beérték volna a közkönyvtárak egyik legkevésbé megbízható kötésfajával, a kiadói kötéssel is.

Ugyanílyen megalkuvásra vezetett a könyvtárügyi politikai megbízottak egy másik szépen hangzó terve, mely a könyvtári felszerelések központi beszerzését lett volna hivatva máról holnapra megvalósítani. A könyvtártechnikai osztály vezetőjének, VÖRÖSVÁRY Ferencnek összefoglaló jelentése szerint az osztály megállapította az olvasótermek asztalai, székei és folyóirat állványai egységes típusát, a könyvraktárak polc (helyesebben állvány) rendszerét s a gyermek-olvasók berendezési tárgyait. De a megállapításoknál alig mentek tovább. Mindössze annyi történt, hogy július 23-án a Schlick-Nicholson gyárnál megrendeltek 500 drb Schlick-Vajda-féle vasállványt s 4000 polcot. Az egységes típusú asztalok, székek és egyéb felszerelési tárgyak megrendelésére még csak nem is gondoltak. E helyett rátették a kezüket a magán- és egyesületi könyvtárak szekrényeire és állványaira, melyeket a lakáshivatali zárlati osztályától kellett sok esetben kieroszakolni, igénybejelentéssel éltek a Lingel-gyárban készen levő 600 drb egy polcos multiform könyvszekrényre, melyet a közművelődési könyvtárhálózat mozgókönyvtárai részére kívántak felhasználni s lehetőleg az összes berendezési tárgyakkal együtt rekviráltatták el a könyvtári célokra kiszemelt helyiségeket. Szóval ipari termelésre a

proletárdiktatúra itt sem volt képes, csupán arra, hogy fölélje a kapitalista társadalom «készleteit». Így a gyűjtőtelep a könyvekkel együtt beszállított a Lipótvárosi Kaszinóból 87 drb újságtartót, az Orsz. Kaszinóból 3 könyvszekrényt, 2 folyóiratasztalt és 1 könyvállványt, az Orsz. Kath. Legényegyletből 5, a Józsefvárosi Körből 4, az Ügyvédi Körből, az Erzsébetvárosi Körből, az Orsz. Iparegyesületből s a III. ker. Demokrata Körből 3, az I. ker. Közjótékonyági Egyesületből 2, br. ULLMANN Adolftól és az Anna Kollégiumból 1-1 könyvszekrényt, a gr. BETHLEN-könyvtárból egy amerikai Íróasztalt és 2 könyvszekrényt, a Regnum Marianumból 1 íróasztalt s egy Roneo-gépet, WEICELGÄRTNERTÖLTől pedig 7 könyvszekrényt, 1 íróasztalt, 1 pultot és 1 könyvállványt. Az egyes szervek csodálatos mohóságára jellegzetes fényt vet az a levélváltás, mely egy «tarka terítő» körül támadt KÓHALMI és BALKÁNYI között. KÓHALMI aug. i-én kelt levelében szóvá teszi, hogy BALKÁNYI az ő szobájából egy tarka asztalterítőt elvitetett. BALKÁNYI e terítőt augusztus 4-én visszaküldte ugyan, de fájó szívvel s abban a reményben, hogy KÓHALMI mégis csak átengedi a nevezetes terítőt a Közgazdasági Főiskola közgazdasági szemináriuma részére, mivel «főiskolánknak ilyen terítőre – úgymond – annál nagyobb szüksége van, mert az előadóasztalunknak a leltárban fölvetett terítőjét a szociális termelés népbiztosságának malomipari szakosztálya elvitte.»

Ami végül a közkönyvtárak nyomtatványszükségeit illeti e téren csupán annyi történt, hogy 10-10 ezer példányban elkészítették a Városi Könyvtár tervbe vett fiók- és gyári könyvtáraihoz szükséges űrlapokat, valamint 5000 példányban a gyűjtőtelepen raktározott könyvek nyilvántartó lapjait.

XIV.

A nagyszámban tervezett új könyvtárhoz szükséges személyzetet a könyvtárügyi politikai megbízottak egy kéthónapos könyvtári tanfolyamon vélték a kellő mértékben kiképezhetni. A tanfolyamnak, a tájékoztató szerint, az volt a célja, «hogy megismer-

tesse a hallgatókkal a modern közművelődési könyvtár belső adminisztratív munkáit, azok összefüggéseit, hogy megismertesse a hallgatót az állami könyvtár kölcsönző szolgálatának alapelveivel és hogy bevezesse őket a könyvpiar és a könyvkereskedelem ismeretébe». A tanfolyamon részt vehetett «minden 20-ik életévét betöltött egyén, ha előképzettségét, vagy szellemi képességét a tanfolyamot vezető könyvtárügyi megbízottak elégségesnek» találták. Valami nagy igényekkel az előképzettséget illetően aligha léptek fel, mivel kimondták, hogy «munkáskönyvtárak, szakegyleti könyvtárak vezetőinél félévi gyakorlati könyvtári működés elégséges előképzettségnek tekintendő». Húsz évnél fiatalabb egyéneket csak az esetben vettek fel a tanfolyamra, ha legalább két évi közkönyvtári működést igazoltak. Összesen 267 egyén jelentkezett a tanfolyamra, akiket a tanfolyam vezetői kétszer is revideáltak. A revízió alapján 184 hallgatót vettek fel, akik közül többen elmaradtak, úgy hogy a beiratkozott hallgatók száma 179-re rúgott, a mihez még 30 kiküldött könyvtáros járult. A felvett hallgatók közül hetvenen jelentkeztek diákszegélyért. Ily segélyben egyenkint 600 K-val 62 hallgató részesült s ez egymagában 37.200 K-val terhelte meg az államot. A tanfolyam előadói különben elég szerényen 100-100 K-val díjazták óránként s ily címen 7000 K-t fizettek ki. Végül úgy tervezték, hogy az előadásokat nyomtatásban is közzéteszik, miért is két gyorsíró foglalkoztattak ez előadásokon, ami 2330 K költséggel járt. A kurzus elméleti részét a megbízott előadók, részben vetített képekkel kísért, előadásai képezték. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos lapjuk 1. számában lenyomott program a következő. I. Általános könyvtárban: a) DIENES László: Könyvtárban (6 óra); b) HÓMANN Bálint és WALDBAUER Ilona: Tudományos könyvtárak. Kapcsolatban az Egyetemi könyvtár bemutatásával¹ (2 óra); c) KREMMER Dezső: Könyvtár és múzeum (2 óra). II. Könyvtárigazgatás és könyvtártechnika: a) SCHEIN Józsefné:

¹ HÓMANN Bálint, kit eredetileg egy egész előadássorozatra akarták rábírní, sikertelenül, többszöri lemondás után végül is egy órát tartott – minden díjazás nélkül – bevezetőül az Egyetemi könyvtár látogatásához.

Könyvek beszerzése (2 óra); *b*) PIKLER Blanka: Katalogizálás (6 óra); *c*) ENYVÁRI Jenő: Osztályozó rendszerek (3 óra); *d*) BRAUN Róbert: Reference szolgálat (3 óra); *e*) KÖHALMI Béla: Kölcsönző módszerek (2 óra); *f*) DIENES László: Könyvtár és olvasó (2 óra); *g*) KÖHALMI Béla: Raktárrendszerek (2 óra); *h*) STAINDL Mátyás: Könyvtári statisztika (1 óra); *i*) LESSKÓ Béla és PALÁGYI Tibor: Elemi könyvtártechnika (2 óra). III. Könyvészeti ismeretek. Előadó: KÖHALMI Béla (2 óra). IV. A könyvpiar, könyvkiadás és könyvkereskedelem ismertetése: *a*) VAJDA Ármin: Papírgyártás (4 óra); *b*) KNER Imre: Nyomdászat (4 óra); *c*) CONRAD Gyula: Sokszorosító eljárások (5 óra); *d*) JASCHIK Álmos: Könyvkötés (5 óra); *e*) WIESNER Jakab Emil: Könyvkiadás és könyvkereskedelem a kapitalista társadalomban (4 óra); *f*) LANTOS Adolf: A tudományos antikváriátus (1 óra); *g*) KÖHALMI Béla: A könyvkiadás és a kommunista társadalom (1 óra). V. Olvasás és könyvgyűjtés: *a*) Varjas Sándor: Az olvasás lélektana (2 óra); *b*) VÁRADI Irma: Az olvasók lélektana (2 óra); *c*) KÖHALMI Béla és TODORESZKU Gyula: Bibliofillá és könyvgyűjtés (2 óra). VI. Irodalmi ismeretek: *a*) SZABÓ Dezső: A külföldi irodalom olvasmányi szempontból (7 óra); *b*) NÓGRÁDI László: Az ifjúsági irodalom (3 óra). Ezt kiegészítették volna «továbbképzés» címén BENEDEK Marcell, KIRÁLY György, RIEDL Frigyes, RÓZSA Dezső és WILDE János egyetemi kollégiumai, melyek hallgatása szintén kötelező volt a tanfolyam résztvevői számára.

Mint minden tervük, úgy ez előadás-programjuk is több rendbeli változáson ment keresztül addig, amíg a megvalósításra spr került. Már a folyóiratukból különnyomatként megjelent *Tájékoztató és tanterv* is,több tekintetben eltér az eredeti programtól. így az Általános könyvtárban csoportjában DIENES előadásai 6 órától 7-re emelkedtek. A könyvtárigazgatás és könyvtártechnika csoportja pedig egy egyórás kollégiummal bővült, melyre HOFFMANN Manó vállalkozott Anyagkezelés címén. Hasonlóképpen bővült a Könyvészeti ismeretek csoportja is, melynek keretében egy meg nem nevezett előadó a szocialista irodalmat volt hivatva ismertetni 3 órás kurzusban. A *Tanácsköztársaság Könyv-*

tárügye 4. számában olvasható beszámoló szerint azonban az ekként módosított programot sem tartották be. E szerint a szocialista irodalom ismertetését KOVÁCS Gábor vállalta el, az eredetileg kiszemelt HALASI Béla helyett, még pedig 4 órában. A külföldi irodalomról szóló előadásokat pedig SZABÓ Dezső helyett, aki időközben lemondott, BABITS Mihály vállalta el, még pedig KÖHALMI Béla előszóban adott felvilágosításai szerint 4 órában 7 helyett. Viszont BRAUN Róbert előadásait 3-ról 6-ra, JASCHIKÉ-t pedig 5-ről nyolcra kellett felemelni, mivel «az eredetileg tervezett órák keretében nem hogy kimerítő, de általánosságban tájékoztató felvilágosítást sem» lehetett nyújtani. PALÁGYI Tibor: Elemi könyvtártechnika c. előadása szintén elmaradt s helyette dr. HUBERT Emil tartott előadást a modern iroda szervezéséről. De elmaradtak még, KÖHALMI szóbeli közlései szerint, TODORESZKU Gyulának és NÓGRÁDI Lászlónak előadásai is, akik részint betegség, részint egyéb okokból lemondottak. Viszont sem a program, sem a beszámoló nem emlékezett meg dr. TÓCSÁNYI Zoltán 3 órás előadásáról, melynek a régi magyar nyomtatványok ismertetése volt a tárgya.

A tanfolyamot május 12-én nyitotta meg FOGARASI Béla csoportvezető a Tudományegyetem VI. sz. termében. Szerinte «eddig könyvtárosképzés a szó komoly értelmében nem volt, mert a kapitalista osztályuralomnak, amennyire nem volt szüksége jó könyvtárakra, annyira nem volt szüksége jó könyvtárosra, a jó könyvtáros fogalmának elmélyítésére, annak tudományos és társadalmi irányban való intenzív kiképzésére sem». Ahány szó, annyi valótlanág. A könyvtárosok kiképzése épen a legtipikusabb kapitalista államokban: Angliában, az Északamerikai Egyesült-Államokban, Németországban, meglehetősen fejlett fokon áll, mindenestre hasonlíthatatlanul fejlettebb fokon, amint azt a kommunista könyvtárosi tanfolyam, legalább amennyire ez a kezeim közé került előadásokból és előadástöredékekből megállapítható, képviselte. Sőt a tárgyalás rendszeressége, tudományos megalapozása szempontjából ez a kurzus határozott visszaesést jelent-még azokkal a könyvtárosi tanfolyamokkal szemben is,

melyeket nálunk a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelő-sége dr. FEJÉRPATAKY László vezetésével több ízben rendezett.

Emellett a kommunista kurzus nem érte be azzal, hogy szakismereteket közöljön hallgatóival, hanem minden lehető és lehetetlen alkalmat megragadott, hogy osztálygyűlésre uszítson. DIENES László «könyvtártani» bevezető előadásában pl. ilyenek olvashatók: «Megléhetett azt tenni, hogy egy hatalmas gesztussal elvettük a burzsoáziától a joggatlanul kisajátított termelő eszközöket. El lehetett venni földjét, gyárait, aminek birtoklásával gazdasági rabszolgaságban tartotta évszázadokon keresztül a falusi és városi proletariátust, el lehetett tőle venni pénzét, házát, fényes berendezését, el lehetett venni autóját, amellyel gazdasági privilégiumának előnyeit kiélvezte. Azonban nem lehet elvenni egy gesztussal máról-holnapra a burzsoáziától szellemi javait – amennyiben ilyenekkel rendelkezik. Nem lehet és nem is szükséges, hogy elvegyük. Nem szükséges először azért, mert ezekre a szellemi javakra – ha egyáltalán vannak – nincs szükségünk. Ezek a szellemi javak – ha vannak egyáltalán – nem érik meg azt a fáradságot, hogy elvétesse nek, másodsor azért sem, mert ha megérnék is s el is tudnánk venni, nem tudnánk azokat egyszerűen átadni, mint a lakásokat, a proletariátusnak.» íme egy kis részlet annak bemutatására, hogy mit tanítottak a kurzuson «könyvtártan» címén. S hogy ez nemcsak a bevezető előadás tenorja volt, arra például felhozom SCHEIN Józsefnének a könyvek beszerzéséről tartott előadását, amelyben az az egyszerű művelet, hogy a könyveket a hely jobb kihasználása végett nagyság szerint csoportosítják, ekként íratott körül: «De azért korántsem kel) hinni, hogy teljes egyenlőség uralkodnék a könyvek közt. Itt is úgy van, mint az életben legtöbbszörre – a nagyok nem férnek meg a kicsinyekkel». (2. előadás.) Ugyanez az előadó így határozza meg a «jó könyvek» fogalmát «azaz olyanok, melyek az olvasóközön-séget olyan irányban, amilyent a könyvtár vezetősége kívánatosnak tart, befolyásolja». (3. előadás.) A könyvtár propagandisztikus célját hangsúlyozza KÖHALMI is, aki szerint «a kölcsönzés nemcsak formai ténykedés», hanem «eleven tett», mivel a kölcsönzés

lebonyolításával megbízott egyén «az olvasót a könyv kiválasztásánál ... irányítja... befolyásolja». (Könyvkölcsönzés 6. előadása.) Dr. BRAUN Róbert pedig a TOLNAI Világlapja lexikonát ismertetve ekként csapja arcul a hazai kulturális törekvéseket: «TOLNAI az ismeretek népszerűsítése érdekében többet tett, mint a volt Magyarország hivatalos intézményei együttvéve», (i. előadás.) VÁRADI Irma az «Olvasók lélektana» c. előadásában ilyenek olvashatók: «A jó könyvtárosnak általában az a kötelessége, hogy az olvasó szerénységét a könyvtárral szemben lehetőleg hamar eloszlassa... A Szabó Ervin Könyvtár SZABÓ Ervin intencióinak megfelelően mindig arra törekedett, hogy az állami és egyesületi könyvtárakban oly szívesen látott «szerény, jól nevelt» közönség helyett követelőző közönséget neveljen magának. Még külsőségekben is kifejezésre juttatta ezt SZABÓ Ervin, aki egyszer egy gyermekkönyvtárt látogatott meg és amikor látta a könyvtárt megostromló gyermekhadat, azzal vigasztalta meg a kétségbeesett könyvtárost: «nem baj, majd ha felnőnek, annál inkább fogják követelni állampolgári jogukat». Vagy hogy «a könyvtár a kommunista társadalomban pótolja azt, ami eddig csak egyes emberek kiváltsága volt, hogy bemehettek egy könyvesboltba és megvásárolhatták azt, amit akartak, senkisémet kérdezte, hogy miért akarják.» Sőt még a Singer és Wolfner cég WIESNER-e is ekként áradozott: «A kommunizmus a könyvkiadásnak állami kezelésbe vételével rálépett arra az útra, amelyen korunkban járnunk kell... A kommunizmus úgy a könyvkiadás, mint a terjesztés nézőpontjából hatalmas perspektívát nyújt. A jó, igazán jó, művészi s csak kiváló könyv megteremtése a kommunizmus feladata.» (4. előadás befejező szavai, melyek utóbb töröltettek.) Pedig ez a néhány szemelvény nem az eredeti gyorsíró-feljegyzésekből van merítve, hanem az előadások kéziratából, melyeket úgy szedett össze felosztásomra KÖHALMI az egyes szerzőktől és szolgáltatott be október 14-én, vagyis olyan időpontban, amikor az előadásoknak idejük volt az előadókkal együtt visszafehéredni.

A feldolgozott adatok megbízhatósága szempontjából is sok szó fér ez előadásokhoz. Dr. BRAUN Róbert előadásaiban pl. aki-

nek az volt a feladata, hogy a közkönyvtárak könyvanyagát ismertesse meg hallgatóival, ilyen állítások hangzottak el: «a Larousse-féle francia lexikon legnagyobb alakú kiadása *kilenc* kötetből áll», a német *Minerva* az «egyetemek előadásait» is felsorolja, a magyar «Műveltség Könyvtára» a «Kultur der Gegenwart»-hoz hasonló, a Franklin-féle kézi lexikon «egészen rossz», ellenben a «Mindentudó kis lexikon» «adatai megbízhatók». KÖRHALMI szerint a bibliográfiában a teljességre való törekvés «tudománytalan eljárás és inkább bibliofil és tisztára történelmi szempontokat, durva történelmi követelményeket tart csak szem előtt» s elrettentő például idézi a párisi Bibliothèque Nationale katalógusát – ami nem bibliográfia, hanem katalógus. (Könyvészeti segédeszközök c. előadás.) ENYVVARI Jenő az osztályozás alapelveit megállapító bevezető fejtegetéseiben első és legfőbb követelményül azt állítja fel, «hogy a rendszert kitevő osztályok és alosztályok rendjét a tudományok és tudományszakok logikai sorrendjének megfelelően kell megállapítani». (I. előadás.) De a különböző rendszerek igen futólagos és hiányos áttekintése után teljesen megfélemedezik e szempontról s valóságos dicshimnusz zeng a DEWEY-féle tizedes rendszerre, mely mindennek mondható, csak logikusnak nem. De hát persze ezt követelte a SZABÓ Ervin-féle hagyomány, az egyetlen hagyomány, mely a kommunista könyvtárpolitikában is szent és sérthetetlen maradt. «Nagyon kívánatos, hogy egy könyvtár olyan gyorsan fogadja el e rendszert, amint csak lehet. Minden halasztás csak fokozott pénz- és idővesztéssel jár. Ne válasszon a pénztáros (így!) régi, rozsdás munkaeszközt és természetesen még kevésbé akarjon maga újat találni, amikor jobb áll rendelkezésre.» Szerencse, hogy DEWEY nem ezen a kurzuson nyerte kiképeztetését, különben sohasem alkothatta volna meg a maga rendszerét. – WIESNER szempontjának emelkedettségére jellemző ez a mondat: «Egy ifjúsági iratot oly alakban kell kihozni, hogy az olvasható, kényelmesen kezelhető s a szöveg pontos legyen, egyéb szempont mellékes». (III. előadás.) Valóban nem csoda, hogy a «kapitalista társadalom» pedagógus-szakemberei oly sokat panaszkodtak ifjúsági irodalmunk sivárságáról.

Egy másik hiánya volt e kurzusnak az összetartozó tárgyak túlságos elaprózása, ami szükségképen számos ellentmondásra vezetett. Így KÖHALMI a HOFFMANN-féle kikölcsozítő rendszer mellett kardoskodik, viszont VÁRADI Irma az ezzel éles ellentétben álló nyílt-polcrendszerrel tartja ideálisnak, mert ez a legalkalmasabb arra, hogy az olvasókban felkeltsünk «egy antikommunista érzést, a korlátlan jogot a könyvek felett». Ugyancsak KÖHALMI a HOFFMANN-féle rendszerből kifolyólag a mellett foglal állást, hogy az olvasókra az értelmi szintjüknek megfelelőnek ítélt könyveket igyekezzenek rátukmálni. VÁRADI Irma, bár az olvasók irányításának szintén híve, már kevésbé intranszigens. «Nem mi vagyunk hivatva, úgy mond, arra, hogy eldöntsük, hogy egy könyv kiből mit vált ki.» De nemcsak felfogásbeli, hanem ténybeli ellentmondással is találkozunk. ENYVVÁRI pl. azt állítja, hogy a Fővárosi Könyvtárban a könyvek felállítása a DEWEY-féle index-szám első négy jegye alapján történt. Ha ez igaz, akkor csak azon rövid idő alatt hajtatott végre, amely ENYVVÁRI és SCHEIN-né előadása közt eltelt, aki szerint a Fővárosi Könyvtárban a könyvek a raktár-rendszer szerint helyeztetek el, «azaz a könyvek tárgyukra, tartalmukra való tekintet nélkül a földolgozás sorrendjében egymás mellé kerültek».

Nagy hiánya végül az előadásoknak, hogy a könyvtártörténeti szempontok szinte teljesen figyelmen kívül hagyattak. ENYVVÁRI szakrendszer-áttekintésén és TTRÓCSÁNYI előadásán kívül jóformán semmit sem hallottak a jelöltek a könyvtárral összefüggő kérdések történeti fejlődéséről, aminek ismerete nélkül komoly kiképzés el se képzelhető. E hiányt némileg pótolták azok a rövid előadások, melyeket a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői és dr. HÓMAN Bálint (1. program) tartottak teljesen ingyenesen abból az alkalomból, hogy a könyvtárlátogatások során a tanfolyam hallgatói az Orsz. Széchényi Könyvtárt és Egyetemi Könyvtárt is meglátogatták. Igen jellemző a kurzus irányzatosságára az a nyilatkozat, melyet egy jelen volt szem- és fültanú az egyik hallgatótól hallott, aki szerint az előadók folyton csak a Szabó Ervin Könyvtárt emlegették s ıme a Múzeumban sok olyant láttak és hallottak, amiről sejtelmük sem volt.

Az elméleti kiképzést egy gyakorlati tanfolyam egészítette ki, melyet a program szerint a Szabó Ervin Könyvtár valamelyik fiókjában nyertek a rendes könyvtári szolgálat keretében. A tanfolyam gyakorlati részét előkészítő, június 30-án tartott értekezlet jegyzőkönyvének tanúsága szerint gyakorlatra már csak 82-en jelentkeztek, de «ezek közül is többen ki fognak maradni, részint önként, részint nem önként». A jelölteknek a gyakorlati kurzuson a következő 6 osztályon kellett volna átmenniök: rendelő, katalógizáló, osztályozó, nyilvános szolgálat, fiókközpont és fiók nyilvános szolgálat s DIENES javaslatára elhatározták, hogy minden emberről az egyes osztályok vezetői előre megállapított pontokba foglalt véleményét adjanak.

A tanfolyam legnagyobb hibája az volt, hogy vizsgát nem tartottak a végén, hanem kimondották, hogy azok, akik végig hallgatták, kívánatra bizonyítványt kaphatnak. Ezzel az egész tanfolyam komolysága veszendőbe ment.

XV.

A könyvtárügyi politikai megbízottak bibliográfiai működése azzal indult meg, hogy április 22-én április 1-től kezdődő hatállyal kinevezették PETRIK Gézát, a magyar bibliográfia régi, érdemes munkását áll. bibliográfussá. (L *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* 1. sz.) Bár PETRIK-et az akkori álláspont szerint engedélyezhető legmagasabb fizetéssel, azaz 50 K napibérral nevezték ki, az új állami bibliográfus keveselte e fizetést, mivel KÖHALMI havi 2000 K-t helyezett neki kilátásba a feloszlatott Magyar Könyvkereskedők Egyletével kötött szerződések alapján nyomtatott ívenként járó 160 K tiszteletdíj s havi 150 K-val díjazott külön munkaerő kárpótlása fejében. A félreértés azonban elsimult s PETRIK úgy látszik csöndesen folytatta a M. Nemzeti Múzeum Könyvtárában az 1901-1910. évi és 1911-1920. évi bibliográfia szerkesztését, anélkül, hogy a műből akárcsak egyetlen füzet is napvilágot láthatott volna a kommunizmus folyamán.

A Kurrens bibliográfiát a Bibliográfiai Intézet végleges megalkulásáig a szocializált könyvüzemek hivatalos lapja, a *Corvina*

közölte volna a könyvtárügyi politikai megbízottaknak július 8-án a Szellemi Termékek Országos Tanácsa termelési osztályához intézett átirata szerint. Ezen időszakos bibliográfia teljességét lett volna hivatva előmozdítani a Közoktatásügyi Népbiztosság július 16-án 60. K. N. sz. a. kibocsátott rendelete a kötelezpéldányok reformja ügyében (1. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* 4. sz.), melynek fogalmazványát «észrevételeinek megtétele céljából» ugyan csak július 16-án küldönc útján kézbesítették dr. MELICH Jánosnak, akinek így eleve lehetetlenné tették, hogy állást foglalhasson a rendkívül zavaros rendelettel szemben. KÖHALMI ugyan július 17-én kelt levelében azzal mentegetőzött, hogy a rendelet az ő tudta nélkül jelent meg ideje előtt a *Tanácsköztársaság* c. hivatalos lapban s kilátásba helyezte, hogy a MELICH által javaslandó változtatásokat majd «belső rendelettel» fogják végrehajtani, de ezzel szemben joggal fel lehetett volna hozni, hogy a rendelet szövegét a vélemény beérkezése előtt semmiképp sem kellett volna közölni a Népbiztossággal, amely elé csak a végleges szöveg tartozott. A rendelet a kötelezpéldányok számát négyben állapította meg s valamennyit a M. Nemzeti Múzeumba irányította, még pedig nem negyedévenként, hanem havonként egybegyűjtve. Miután a beszolgáltatott példányok «célszerű szétosztásáról, bibliográfiai és statisztikai feldolgozásáról» a 7. §. szerint az Országos. Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet gondoskodott volna, ez az intézkedés alig érthető. Csak arra lett volna jó, hogy minél bonyolultabbá és hosszadalmasabbá tegye az észszerűség és gazdaságosság elvét hangoztató könyvtárügyi politikai megbízottak eljárását. Ép oly érthetetlen az 5. §., mely szerint a Széchényi Könyvtár a nyomdatermékek átvétele után csupán a «beérkezett nyomdatermékek jegyzékét» adta volna át a Bibliográfiai Intézetnek, holott ez a 9. §. szerint a tudós és laikus közönség tájékoztatására időszakonként feldolgozza és közzéteszi a beérkezett kötelezpéldányokat. Azt alig lehet föltételezni; hogy a Bibliográfiai Intézet a jegyzékek alapján készítette volna el a kurrens bibliográfiát. Fölösleges komplikációt okozott volna továbbá a 6. §., mely kötelességévé teszi a Szellemi Termékek Országos Tanácsa

Kiadói Termelő Osztályának, hogy a beszolgáltatás ellenőrzése céljából a Bibliográfiai Intézettel, nem pedig a Múzeummal közölje a Nyomdai Termelő Osztálynak kinyomatásra átadott művek jegyzékét, valamint a nyomdai üzemek terén havonta beálló változásokat. Szerencse, hogy a zavaros rendelet végrehajtására nem jutott idő.

Az időszaki és összefoglaló magyar bibliográfia mellett egyes szakbibliográfiák, speciális bibliográfiai munkák s könyvtárügyi kiadványok előállítására is helyet talált az intézet feladatai sorában. Egyetlen tényleges kiadványuk *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos reklámlap volt, melynek négy kis száma látott napvilágot. 2000 példányban készült s az első szám nyomdai számlája egymagában 3741 koronát tett. Ennek költségeit a Közoktatásügyi Népbiztosság május 28-án 15.425/9. sz. a. kiutalta ugyan, de jónak látta előre jelezni, hogy a folyóirat költségeit csak abban az esetben hajlandó biztosítani, ha a havi előállítási költség a 2000 koronát «lehetőleg» meg nem haladja. Később a könyvtárügyi politikai megbízottak elhatározták, hogy ezt a költséges lapocskát beszüntetik, illetve a *Múzeumi és Könyvtári Értesítővel* és a *Könyvtári Szemlével* egybeolvasztva, *Könyvtári Sietnie* címén fogják kiadni DIENES László és KÖHALMI Béla szerkesztésében. Megmaradt volna továbbá a *Magyar Könyvszemle* is, mint «a régi magyar könyvekre és bibliográfiára vonatkozó szakrevü» és mint «a tudományos könyvtárak és a múzeum könyvtárának hivatalos lapja», de természetesen nem az eddigi szerkesztővel, akinek helyébe egy szerkesztőbizottságot terveztek.

Szakbibliográfiák kiadásáról egyelőre nem esett szó, pedig dr. GOMBOCZ Endre egyetemi magántanár még június folyamán KÖHALMI jóindulatába ajánlotta *A magyar botanikai irodalom repertóriuma* c. művét.

Ellenben a szerző megkérdése nélkül kisajátították a SZINNYEI-féle *Magyar írók élete és munkái* c. bio-bibliográfiai lexikon pót-sorozatát, melynek elkészítésével e sorok íróját bizta meg még 1915-ben a Magyar Tudományos Akadémia. Ez volt ugyanis az ürügy, amellyel e tanulmány íróját a Múzeumok és Könyvtárak

Országos Főfelügyelősége létszámából kiemelték, amikor egy június hó 22-én kelt, de csak július 10-én kézbesített népbiztosági rendelettel eddigi «illetményei meghagyásával» a pótkötetek szerkesztésével megbízták s hivatali munkahelyéül a Nemzeti Múzeum könyvtárát jelölték ki.

Mintegy két hetet töltöttem így kényszerű számkivetésben s ezt az időt arra használtam fel, hogy a *Magyar írók élete és munkái* részére megörökítsem azokat az egyéneket, akik tollúkat a *Vörös Újság* és a *Népszava* hasábjain a vörös terror szolgálatába állították.

A Bibliográfiai Intézet kiegészítője lett volna a Könyvtárügyi és Bibliográfiai Szakkönyvtár, melynek alapját szokott módszerrel a máséból akarták megvetni a könyvtárügyi politikai megbízottak. Bevezetőül körlevélben hívták fel a budapesti könyvtárakat, hogy bibliográfiai segédeszközök többes vagy feles példányait szolgáltatassák be. Ez a felhívásuk azonban teljes kudarccal végződött. Összesen 16 válasz érkezett be, valamennyi nemleges, csupán a M. Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára ajánlott fel PETRIK Magyar könyvészet 1901-1910. c. mű utolsó füzetéből néhány példányt.

XVI.

Ezekben ismertettük a könyvtárügyi politikai megbízottak könyvtárügyi törekvéseit és tevékenységét. Bár négy hónap alatt igazi eredményeket még az erőszakosság ezen dicstelen korszakában sem lehetett elérni, annyi mégis megállapítható, hogy ami a a megbízottak törekvéseiben jó, az nem új s ami.új, az nem jó. Egy központi katalógus és ezzel kapcsolatban egy a kutatókat felvilágosító iroda létesítése, a magyar bibliográfia államosítása, a könyvtárosképzés, a tudományos könyvtárak szerzeményeinek rendszeresebbé tétele, a budapesti és vidéki közművelődési könyvtári hálózat kiépítése, a könyvtárak anyagi szükségleteinek központi beszerzése, a könyvanyag bizonyos fokú középpontosítása, egy az egész ország területére kiterjeszkedő Vakok könyvtárának a megteremtése csupa olyan kérdés, melyet a külföld fejlettebb könyv-

tári viszonyokkal rendelkező államaiban részben vagy egészben már több-kevesebb szerencsével megvalósítottak s aminek hazánkban leendő megvalósítását, természetesen mindig az adott viszonyokra való figyelemmel, legutóbb e sorok írója sürgette *Könyvtári problémák* c. könyvében. Megvalósításuk a polgári Magyarországon elsősorban a pénzkérdésen akadt meg. A proletárdiktatúra Magyarországon ez a kérdés nem játszott szerepet, mert hiszen pénzt hajlandók voltak a végtelenségig nyomtatni. Csakhogy a bolsevista pénzügyi gazdálkodásnak az volt a természetes folyománya, hogy a pénz szinte elvesztette minden cselekvőképességét. A szociális termelésből fakadó jólét e korszakában oda jutottunk, hogy hiába voltak meg a tervek megvalósításához a látszólag korlátlan anyagi eszközök, ez eszközökkel még a leg-
elemibb szükségletek beszerzését sem lehetett biztosítani. Az Egyetemi könyvtárnál pl., mint láttuk, felmerült az újrakatalogizálás eszméje. A nagy munka keresztülviteléhez ember lett volna elég, de a katalogizáláshoz szükséges papírmennyiséget már nem tudták előteremteni.

Vagy nézzünk egy másik tervet, azt az igyekezetet, amelynek megvalósítására komolyan törekedtek négyhónapos uralmuk alatt: a könyvtárak könyvanyagának központi ellátását. Ezt a külföldön nem egy helyen szép anyagi sikerrel valósították meg oly központi szervek révén, melyek előnyös szerződések útján a kultúrcentrumoktól távoleső kisvárosi és falusi könyvtárak könyvszükségletét is tetemes árkedvezménnyel képesek kielégíteni. A könyvtárügyi politikai megbízottak e célra megteremtették a könyvek gyűjtő- és elosztó-telepét, mely két hónap alatt csupán munkabérek és fuvar-költségek címén 289.194 K 68 f.-nyi költséget okozott az államnak. Ily költséges és nehézkesen működő szerv nem hogy segített, hanem még rontott volna az eddigi, szerintük «anarchisztikus» állapotokon s amellet még hihetetlenül meg is lassította volna a könyveknek a könyvtárba jutását.

Az a tervük, hogy tudományos könyvtáraink anyagának felhasználásával megalkossák a tudományos szakkönyvtár-rendszert, szerencsére már a helyiségkérdésen megakadt. Kivétel esetén a

keserű csalódások nem maradtak volna el. Azzal pl., hogy összes tudományos könyvtáraink kifosztásával megalkották volna a műtörténeti szakkönyvtárat, korántsem érték volna el céljukat, egy teljes és tökéletes műtörténeti könyvtár létesítését. Ez az egyesítés némi kölcsönös kiegészítés mellett egy sereg duplumot eredményezett volna, de azért továbbra is megmaradtak volna azok a tátongó hiányok, melyek a szakembert kutatásaiban lépten-nyomon elkésérítik. Emellett a műtörténet egyes ágait művelő tudományos tanintézetek meg lettek volna fosztva eddigi szakkönyvtáraiktól, ami tudományos és pedagógiai szempontból egyaránt káros, ha nem végzetes következményekkel járt volna. Ezért említettem a műtörténeti könyvtárakat, mivel épen ezekkel kapcsolatban tették szóvá a múltban azt a tényleg egészségtelen állapotot, hogy egyes rendkívüli drága munkákat, melyekből egy példány teljesen kielégítené az ország összes műtörténéseit, az egyes műtörténeti könyvtárak vezetői, akik egymástól teljesen függetlenül fejlesztik gyűjteményüket, mind megszerezték, míg viszont más, nem kevésbé fontos publikációk egyetlen könyvtárunkban sincsenek meg. Ezen az állapoton azonban könnyen lehetne segíteni olyképp, hogy a rokonszakmákat gyűjtő könyvtárak vezetői közös konferenciákat tartanának, amelyeken a speciális kiadványok beszerzését felosztanák egymás között. Így azután meg lehetne akadályozni azt, hogy míg pl. a Grimani-Breviarium reprodukciója több könyvtárunkban is hozzáférhető, addig a miniatura történetében jóval fontosabb Józsuá-tekercs, vagy Vergilius-kodex reprodukcióját egyáltalán lehetetlen kézhez kapni.

Hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak, «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» e legfőbb intézői a tudományos kutatás érdekeivel nem sokat törődtek, mutatja az is, hogy készek lettek volna feldarabolni egyetlen általános tudományos könyvgyűjteményünket, az egyetemi könyvtárt, ahelyett, hogy annak minden irányú fejlesztését és kiegészítését – akár egyetemi könyvtár jellege fenntartásával, akár anélkül – könyvtári politikájuk középpontjává tették volna. Egy ilyen, az emberiség szellemi termelésének minden ágára kiterjedő általános könyvtár

nélkül egészséges tudományos élet nem képzelhető s egyetlen mesterségük csak az, hogy oly irány szolgálatába szegődtek, mely a tudományegyetem tanárait politikai nézeteik alapján mozdította el helyükből s a nyers testi erőt kívánó munkát fogadta el a legfőbb értékmérőnek. Hogy mily lelkiismeretlen könnyelműséggel kezelték a megbízottak a tudomány érdekeit, arra igen jellemző az a tettük, hogy az orvoshallgatók szakképzését szolgáló Diákolvasó orvosi szakkönyveit nem a legkiválóbb orvostanárok útmutatása nyomán, hanem egy egyetemi hallgató kijelölésére szerezték be – 50-60 példányban.

De a közművelődési könyvtárak terén sem jártak el nagyobb körültekintéssel. A könyvgyűjtő- és elosztótelepnek jobbra könyvkereskedősegeidekből álló tisztikarára bízta annak megállapítását, hogy az elhurcolt könyvtárakból mi a rájuk nézve értéktelen folyóirat s őket hatalmazták fel a beszállított anyag selejtezésére is. A fődolog náluk nem a könyvek belső értékének elbírálása, hanem a propaganda volt. A Közoktatásügyi Népbiztosság és a szocialista párt megjelent és megjelenendő kiadványait, mint láttuk, vaktában 2-2 ezer példányban megrendelték. Ugyané kiadványokat a törökbalinti közművelődési könyvtár részére is megrendelték, még pedig a fontosabbakat 2-2 példányban, s jellemző rájuk, hogy annak megállapítását, hogy mi hát a fontosabb, a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsára bízta.

Csakis uralmuk rövidségén s a dologi előfeltételek hiányán múlt, hogy nagyobb zavarokat nem okoztak a könyvtárak belső életében. Egyik legfőbb princípiumuk az egyedül üdvözítő egyforma-ság elve volt. A Városi Könyvtárban kialakult gyakorlatot, az egyetlen, amelyet igazán ismertek s amelyre a tudatlanok nyugodt merészségével esküdtek, akarták ráerőszakolni Magyarország összes közkönyvtáira. Így az összes könyvtárakban kötelezővé tétetett volna a tizedes rendszer szakbeosztása, mely szülőföldjén, Amerikában sem tudott végleges diadalra jutni s amelyet Európában, amikor a brüsszeli nemzetközi Bibliográfiai Intézet megteremtői ide átlántáltak, a legkiválóbb francia, német és olasz könyvtári szakemberek ritka egyértelműséggel és a legkülönbözőbb szempontok

és okok alapján, mint a mi viszonyainknak és a tudományosság-
nak meg nem felelőt, elutasítottak. Fölöslegesnek tartom ezeket a
mi szakirodalmunkban is elhangzott érveket itt újból felsorakoztatni,
mert hiszen a könyvtárügyi politikai megbízottakat és körüket
érvekkel jobb belátásra bírni ezen a téren eddig sem sikerült.
Csupán egy *argumentum ad hominem*-et említek: Melwill DEWEY-
nek, a tizedes-rendszer megalkotójának azért kellett annakidején
megválnia a newyorki *Public Library* vezetésétől, mivel – tagja
lett egy antiszemita klubnak. Ez talán lelohasztja a tizedes-rend-
szerrel szemben bizonyos körökben oly általános lelkesedést. Szeren-
csére ezen a téren sem jutottak tovább az első kezdeményező lépéseknél.
A könyvtárügyi politikai megbízottak négyhónapos szereplése
egészében meddő korszak a hazai könyvtárügy történetében.
Kitűzött programjukból, mely csupán két új momentumot tar-
talmazott: az élesen elhatárolt szakkönyvtárak felállításának és a
belső szervezet teljes egyöntetűségének gondolatát, jóformán
semmit sem voltak képesek megvalósítani, jóllehet a könyvanyag
előteremtésénél oly erőszakos módon jártak el, aminőre egyhamar
nem volt példa. Harmadfélezer évvel kell visszaforgatnunk a történe-
lem lapjait, hogy a könyvtárlétesítés hasonlóan erőszakos mód-
szerére akadjunk s ezt is a proletárdiktatúra megteremtőinek faj-
rokonai, a sumirok kultúráját a maguk részére kisajátító asszírok
követték el. ASSUR-BANI-PAL «létesítette» úgy a maga könyvtárát,
hogy birodalma városaiban kiküldötteivel összeszedette a magáno-
soktól és a templomoktól az agyagtáblácskákat, s miként egyik
kiküldöttéhez írt parancsában olvashatjuk, szigorúan megtiltotta,
hogy bárki is visszatartani merészeljen ilyen táblácskákat. «Ha
valahol olyan tábláról hallasz, írja a királyi ukáz, melyet nem
idézttem, nézz utána s ha az jó palotám részére, vedd el és küldd
el nekem.» Csakhogy míg ASSUR-BANI-PAL ekként «létesített» könyv-
tára évezredekkel élte túl a birodalom bukását, kései fajrokonai
már nem voltak ily szerencsések: hasonló jogalapon nyugvó
szerzeményeik alig néhány nappal bukásuk után ismét vissza-
kerültek a szegény kifosztottakhoz. Csupán egy-két kötet maradt az
általuk kegyelt könyvtárakban, e szégyenletes korszak néma tanújaként.